

ΣΗΜΕΡΑ

9

ΧΡΟΝΟΣ Α'
ΔΡΑΧΜΕΣ 5

ΣΕΠΤΕΜΒΡΗΣ 1933

ΣΗΜΕΡΑ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ

ΤΑΧΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ :

Π. Ν. ΚΑΡΑΒΙΑΣ, Ξ. ΛΕΥΚΟΠΑΡΙΔΗΣ, ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΗΛΙΑΔΗΣ, ΦΑΝΗΣ ΜΙΧΑ-
ΛΟΠΟΥΛΟΣ, ΚΩΣΤΑΣ ΟΥΡΑΝΗΣ, ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΓΚΑΛΟΣ, Τ. ΠΑΠΑΤΣΩΝΗΣ,
ΚΛΕΩΝ ΠΑΡΑΣΧΟΣ — — — — —

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ: Μόνον ετήσιες: Δρχ. 50. — Έπαρχίες 60. — Έξωτερικό ένα δολλάριο.
ΓΡΑΦΕΙΑ: Όδός Αμερικής 16α (Έκδόσεις «Φλάμινα») ΑΘΗΝΑ.
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: Ξ. Λευκοπαρίδης.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΩΣΤΑΣ ΟΥΡΑΝΗ . . . . . «Ίντερμέτζα».
ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΗΛΙΑΔΗΣ . . . . . Άνησυχίες και πλάνες.
ΠΑΥΛΟΥ ΓΚΙΚΑ . . . . . Ε.Σ.Σ.Δ.
ΦΑΝΗΣ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ . . . . . Άλέξανδρος Παπαδιαμάντης (συνέχεια και τέλος).

Σημειώματα: Διαβάζοντας . . . (Γιάννη Μηλιάδη). — Σκέψη και εισοδήματα (Παύλου Γκίκα). — Οί στερνές μέρες του Καρυωτάκη (Νότη Πέργη). — ΈΗ Τυραννίδα του στρατηγού Μασσάδο. — ΈΗ δίκη για τον εμπρησμό. — ΈΗ αυτοαναιρουμένη. — Λόγια μεγάλων ανδρών. — Δήλωση προς τους «Νέους Πρωτοπόρους». — Νέα Βιβλία. — (Γ. Μ.) — ΈΗ πηγή της Άκριβης Φραγκοπούλου. — Έξοπλισμοί. — Οί τρεϊς άστέρες άποκαλύπτουν (Γιάννη Γκούρα). — Καταλαβαίνουμε. Βιβλία που λάβαμε. — Διόρθωση.

ΣΗΜΕΡΑ

Χρ. Α΄. — Άρ. 9, Σεπτέμβρης 1933

ΙΝΤΕΡΜΕΤΖΑ

I.

Μιά μάταιη πάντα άναμονή,
και μιá θλιμένη νοσταλγία.
— Στη θάλασσα τή γαλανή
περνᾶν—και χάνονται τὰ πλοία...

Τί καρτερῶ που τόσο άργεϊ,
τί που δὲ φέρνουνε τὰ χρόνια ;
— Κάποιος για μένα όδοιπορεϊ
που σά νά χάθηκε στα χιόνια...

II.

“Όπως μέσα στα ρόδινα ὄστρακα
ὅλη ἡ θάλασσα βαθυνασαιίνει,
ἔτσι μέσ’ ἀπ’ τὰ βάθη τοῦ εἶναι μου
ἡ βοή τῆς ζωῆς ἀνεβαίνει.

Νοιώθω κάποια μηνύματα νάρχουνται,
κάποια χέρια πού με χαιρετᾶνε . . .
— Μιᾶς λαχτάρας πελώριας τὰ κύματα
σά μιὰ βάρκα με πᾶν . . . Ποῦ με πᾶνε ;

III.

Εἶνε κάποια νησιά πού σάν πλοῖα
μέσ’ στα πέλαγα, λέν, ταξιδεύουν :
ὄσοι τᾶδανε, μάταια τώρα
νά τὰ δοῦνε ζανά τὰ γυρεύουν.

Εἶνε κάποια νησιά πού ἀκόμα
πόδι ἀνθρώπου δέν ἔχει πατήσει . . .
— Πῶς τὰ βρήκες ψυχή μου, καί πῆγες
κι’ ἀπό τότες δέν ἔχεις γυρίσει :

ΚΩΣΤΑΣ ΟΥΡΑΝΗΣ

ΑΝΗΣΥΧΙΕΣ ΚΑΙ ΠΛΑΝΕΣ

Πλαίι στὶς λεγεῶνες τῶν σκοτεινῶν προλετᾶριων πού μοχθοῦν μετὰ τὴν πιὸ φριχτὴ ἀπόγνωση ζωγραφισμένη στα κίτρινα πρόσωπά τους γιὰ τὸ ψωμί, πλαίι στὴν ἀγωνία τῆς ἀνεργίας, τῆς πείνας καὶ τῆς ἀρώστιας πού ἀποχαυνῶνουν τὸν ἀνθρώπο, ἰδοὺ τὰ θλιβερὰ τάγματα τῶν λαχανιασμένων ἀναζητητῶν πού, σφεντονισμένοι σὰν ἀπὸ μιὰ πελώρια φυγόκεντρο δύναμη στα περιθώρια τῆς ζωῆς, ψάχνουν ἀνέλπιστα μετὰ τὸ σκοτάδι νὰ βροῦν τὸν ὄνειρεμένο δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς πρὸς κάποιο κεντρικὸ σκοπὸ. Εἶνε ἡ σκεπτόμενη νεότης τῆς παράδοξης ἐποχῆς μας πού κι’ ὅταν δὲν πρόφτασε νὰ ζήσει τὴ φρίκη τοῦ ἀνθρωπομακελιοῦ, μεγαλομένη μέσα στὴν ἀγωνία τῶν μεταπολεμικῶν χρόνων, βρέθηκε μέσα στὸ τρίστρατο, ὅπου οἱ πιὸ σεβάσιμοι πίνακες τῶν παλιῶν ἀξιῶν χλευάζονται ἀπὸ τὴν πιὸ σαρκαστικὴ, τὴν πιὸ τραγικὴ πραγματικότητα.

Τὸ ἔνστικτο τῆς αὐτοσυντήρησης γαντζωμένο μετὰ τὰ νύχια ἀπὸ τὴ δραστηριότητα τῆς νιότης, ζητάει νὰ ἐκβιάσει μιὰ λύση — μιὰ ἐρημιὰ καὶ σκοτάδι ἀπλώνεται γύρω της καὶ ἡ ἀνησυχία φτερακᾶει ἀπάνω κι’ ἐντὸς της. Ποῦ εἶνε, λοιπόν, ἐκεῖνη ἡ πολυσέβαστη φρόνηση τῶν συντηρητικῶν γερόντων πού καυχιοῦνται πῶς δουλεῖά τους εἶνε νὰ διατηροῦν τὸ θεῖο ζώπυρο τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ γιὰ νὰ μεταλαμπαδεύουν τὴν ἐξέλιξή του στοὺς νέους! Τώρα πού τὸ παραπέτασμα σχίστηκε, εἶδαμε τὴν ἀθλία τους φρόνηση νὰ νοιάζεται μόνο γιὰ τὴ συντήρηση τοῦ μικροῦ ἐγώ τους καὶ τὴ βάρβαρη ἀπληστία τους νὰ ξεσπάει στὴν πιὸ καταστροφικὴ θύελλα. Ἡ προδοσία τοῦ ἀπισμοῦ πρὸς τὴ σημερινὴ νεότητα, εἶνε ἡ πιὸ αἰσχρὴ προδοσία πού ἀναγράφει ἡ ἀνθρώπινη ἱστορία. Τώρα πού ἡ νεότητα αὐτὴ παραδέρνει σὰ νυχτερίδα μέσα σὲ τέσσερες τοίχους, ἀκούεται ἡ ἀμαρτωλὴ φρόνηση τῶν ἀνθρώπων πού ἀκόμα κατέχουν νὰ ξεσπάει σὲ σαρκασμὸ τοῦ ἀνήσυχου παραδαρμού της : Ἀνησυχίες! Μὰ δὲν εἶνε παρὰ μανία ἐπίδειξης καὶ ἔλειψη δημιουργικότητος! « Ἀπὸ ἀνησυχία ὁ κουρέας μου με κουρεύει στραβά! » (φαρδὺ-πλατὺ τ’ ὄνομά τους κι’ ὁ τίτλος τους — ἀκαδημαϊκός!). Μὰ γιατί ἀνησυχία στὴν τέχνη; Μήπως δὲν ἔχουμε τὰ αἰῶνια κλασικὰ πρότυπα; Ἀνησυχία γιὰ τὴ λύτρωση ἀπ’ τὴν ψυχικὴ ἀγωνία σας; Μὰ δὲν ἔχετε, λοιπόν τὴν πίστη τῶν προγόνων σας; Ἀνησυχία πνευματικὴ; Μὰ δὲν ἔχουμε τὸ λαγαρὸ κόσμημα τῶν αἰώνιων ιδεῶν, πᾶνω ἀπ’ τὴ φθαρτὴ καὶ πεζὴ πραγματικότητα, ὅπου ἀπέδρα πᾶσα λύπη, ὀδύνη καὶ στεναγμὸς; Πίσω πρὸς τίς αἰώνιες ἀξίες τοῦ πολιτισμοῦ μας!

Καί ἡ φωνὴ αὐτὴ φτάνει σὰν πλανεύτρα ὑπόσχεση ἀπὸ ψηλὰ πρὸς μιὰν ἔντιμη νεότητα ποὺ λαχταροῦσε νὰ κερδίσει τὴ ζωὴ της, ἐξαγοράζοντάς τη στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν κατάκτηση κάτι αἰώνιου, μὰ ποὺ τὴ νοιώθει κάθε στιγμὴ νὰ ξεγλιστράει σὰ νερὸ μέσα ἀπ' τὰ δάχτυλά της. Καί στέκεται ἄλλη μιὰ φορὰ μεσοστρατὶς κι' ἀναμετράει τὴν ὑπόσχεση μὲ τὴν πραγματικότητά, κι' ἀναζητᾷ τὴν κύρωση τῶν «ιδεῶν» στὴν πραγματώσῃ τους μὲς στὴ ζωὴ — ποὺ χωρὶς αὐτὴν ἡ σκέψη γίνεται ἀκροβατικὸ ἐπάγγελμα, ἀποτελεσματικὸ μονάχα γι' αὐτὸν ποὺ τὸ ἐπαγγέλλεται. Καί θυμᾶται.

Πᾶνε τώρα ἑκατὸν πενήντα χρόνια ποὺ οἱ μακρυνοὶ μας πρόγονοι ὕψωσαν πάνω ἀπ' τὴ ζωὴ δυὸ ιδέες· ἀξίες ποὺ τὶς πίστεψαν γιὰ «αἰώνιες» καὶ ποὺ ἀγωνίστηκαν σκληρὰ νὰ τὶς πραγματώσουν στὴ ζωὴ καὶ νὰ τὶς κάνουν αἰώνιο κτῆμα της. **Ἐλευθερία-Ἰσότητα!** Ἐκατὸν πενήντα χρόνια ποὺ ἡ τάξη ποὺ ἀκόμα κατέχει, μᾶς δασκαλεύει καὶ περοιάζει τὸ εἶναι μας μὲ τὸ γλυκασμὸ τοῦ θησαυροῦ ποὺ μᾶς φόρτωσε! Οἱ θεωρητικοὶ μᾶς κολάκεψαν μεστῶνοντας τὸν ἀτομισμὸ μας καὶ ξανοίγοντάς του ὅλες, καὶ τὶς πιὸ ἀπίθανες δυνατότητες ποὺ πῆγαζαν ἀπ' τὴν ἀθάνατη «ιδέα» τῆς Ἐλευθερίας-θεωρητικά, βέβαια, πάντοτε· καὶ οἱ ἠθικολόγοι ἀνάπαψαν τὴν ἀδυναμία μας μὲ τὴ θεία Ἰσότητα, τὴν πιὸ δίκαιη ἀπ' τὶς «ιδέες» ποὺ ἐγνώρισε ὁ ἄνθρωπος. Μὲ τὶς δυὸ μεγάλες αὐτὲς φτεροῦγες, ὁ ἄνθρωπος ὑψώθηκε ἀνάμεσα οὐρανοῦ καὶ γῆς, σὰν ἡμίθεος. Τί γλυκεῖες λέξεις! Τί αἰώνιες ιδέες!: Ἐλευθερία-Ἰσότητα!

Μὰ ὡστόσο φύσηξε βορηᾶς καὶ σηκώθηκαν ἀπ' τὰ μάτια μας τὰ πέπλα. Μόνον αὐτὸ δὲν εἶχαν ὑπολογίσει οἱ θεωρητικοὶ ἰδεολόγοι! Ἐλευθερία, ναί· μὰ ἐλευθερία ἐμπορική, οἰκονομική. Ἀτομικιστικὸ ἄπλωμα τοῦ κεφαλαίου ποὺ φτάνει ὡς τὴν κρατικὴν κατάκτηση μερικῶν «βάρβαρων» ἀποικιῶν, (γιὰ ἐκπολιτισμὸ!) γιὰ νὰ γυρίσει στὰ ἐθνικὰ σύνορα νὰ πραγματώσει καὶ τὴν κατάκτηση τοῦ προλεταριάτου. Ἐλευθερία, ναί. "Ἄν μπορεῖς ἀπλώσου καὶ σὺ. Μ' ἂν δὲν μπορεῖς, ἂν δὲν στέργεις στοὺς ἴδιους τρόπους, ἂν σοῦ ἔκανα μὲ τὴν ἐλευθερία ποὺ διάθετα ἐγώ, ἀδύνατο τὸ δικό σου ἄπλωμα — ὑποτάξου! Καὶ ἡ Ἰσότητα; Πραγματοποιημένη σ' ὅλους τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους — ἐκτὸς ἀπ' τὴν οἰκονομική, γιατί ἐκεῖ ἡ Ἰσότητα ἦταν τόσο ἀντίθετη μὲ... τὴν Ἐλευθερία!

"Ὅσο γιὰ τὴν Ἰσότητα, κανεὶς πιά δὲν μπορεῖ νὰ ξεγελαστεῖ. Ἡ ἀδικία στὸν κόσμον περίσπε καὶ δὲ χρειάζεται καμιὰ θεωρία νὰ μᾶς ἀποδείξει τὴν πικρὴ γνώση ποὺ τρουγοῦμε μόνοι μας καθημερινὰ στὴ ζωὴ — πῶς ὁ κόσμος μοιράστηκε σὲ βασανιστὲς καὶ βασανιζόμενους. "Ὅσο κι' ἂν σφυρίζει λυσομανώντας ἡ ἀντίδραση πῶς ἡ ἀνισότητα εἶνε μιὰ κατάσταση φυσικὴ καὶ πῶς τὸ μοναδικὸ της ἀντίβαρο εἶνε ἡ τρομαγμένη καταφυγὴ στὴν ἐσωτερικὴ γωνιά τοῦ ψυχικοῦ μας κόσμου καὶ τῆς ἠθικῆς μας ἐξύψωσης — νὰ τὶ ἀντικατάστησε σήμερα τὸν ἄλλοτινὸν οὐράνιο παράδεισο — ἡ σκεπτόμενη νεότητα δὲν ἔχει αὐτιὰ πιά γιὰ ν' ἀκούσει τὸ μελωδικὸ τροπᾶρι τῆς φυγῆς ἀπ' τὸ θαρραλέο ἀντίκρουσμα τῆς πραγματικότητος. Γιατὶ πρέπει ἡ νεαρὴ δύναμή της νὰ ἐγκαταλείψει προδομένη τὴν εὐαισθησία της μπροστὰ στὴν παγκόσμια ἀδικία: Γιατὶ πρέπει ἡ στρατιὰ τῶν βασανισμένων νὰ διαλυθεῖ σὲ ἀνήμπορα ἄτομα ποὺ γυρίζουν νὰ χαθοῦν ἀπομονωμένα στὸ ἄγριο καταφύγιο τῆς ψυχῆς τους, σὰν πληγωμένα θηρία; Γιατὶ πρέπει πάντα οἱ ἴδιοι καὶ οἱ πολλοὶ νὰ ὑποφέρουν, οἱ ἴδιοι καὶ οἱ λίγοι νὰ σερπιανᾶνε κάτω ἀπ' τὸ φῶς; Ἡ ἀνισότητα πρέπει νὰ ἔχει κάπου τὰ περιοριστικὰ της σύνορα μέσα σὲ τούτη τὴ γῆ, μέσα σ' αὐτὴ τὴ

ζωὴ, καὶ ἡ ἀδικία μέσα σ' αὐτὴ τὴ ζωὴ πρέπει ν' ἀντιμετωπίσει τὶς κυρώσεις ποὺ μόνη της ἐπροκάλεσε. Ἐκατοντάδες χιλιάδων πονεμένων νέων, κι' ὅταν ἀκόμα παρασύρθηκαν στὸν πιὸ λοξὸ δρόμο τῆς ἄγριας ἐκμετάλλευσης ἀπὸ ἀγύρτες ἀρχηγούς, αὐτὸ τὸ αἴτημα βροντοφώναζαν πρῶτο καὶ ἡ λαχτάρα τῆς πραγματώσῃς του στάθηκε ἡ ἀδυναμία τους στὸν παρασυρμὸ τους. Σοσιαλευθικιστὲς καὶ Χριστιανοσοσιαλιστὲς νέοι, μυριάδες ὀλόκληρες, ἀποπλανήθηκαν πάνω στὴν πιὸ τίμιά τους ἐπιθυμία γιὰ τὴ σοσιαλιστικὴν ἰσότητα τῆς κοινωνίας. Τὰ πιὸ ζετσίπωτα πουλημένα στὴν κεφαλαιοκρατία δημοσιογραφικὰ ὄργανα καμώνονται πῶς δὲν ἀποστέρνουν μιὰν ἀναθεώρηση τῆς κατανομῆς τῶν ἀγαθῶν στ' ὄνομα τῆς Δικαιοσύνης — γιὰ τὴ διάσωση τοῦ πολιτισμοῦ! Ἄπο παντοῦ σχεδὸν ἀκούγονται οἱ ἴδιες φωνές, μὰ μέσα στὸ σάλαγο — πόσο σκόπιμα δημιουργημένο! — δὲ μπορεῖς πιά νὰ ξεδιαλύνεις τὴ γνήσια φωνὴ τοῦ ἐπαναστατημένου, ἀπ' τὸ ὑποκριτικὸ κλάψιμο τοῦ ἐκμεταλλευτῆ. "Ὅλοι καμώνονται πῶς συμφωνοῦν στὸ σκοπὸ, γιὰ νὰ σπείρουν τὴ σύγχυση ὅσο γιὰ τὰ μέσα τῆς ἐφαρμογῆς.

Μ' ἂν γιὰ τὴν «ἀξία» τῆς Ἰσότητος δὲ μπορεῖ νὰ πατηθεῖ κανεὶς πιά, πολλὲς πλάνες βάρυναν γιὰ τὴν ἐκτίμηση τῆς ἄλλης ὄνειρεμένης «ἀξίας», τῆς Ἐλευθερίας, πλάνες ποὺ μασιτίζουν κυρίως τὴ σκεπτόμενη νεότητα, καὶ μάλιστα ἐκεῖνη ποὺ δὲ μπόρεσε νὰ γαλβανιστεῖ μέσα στὸ πλαστοουργὸ καμίνι τῆς δράσης καὶ τῆς ἄμεσης διεκδίκησης, μ' ἀπόμεινε στὴν παράμερη στοχαστικότητα καὶ τὴν ἄπραγη θεώρηση τῆς ἐξέλιξης τῶν μεταπολεμικῶν χρόνων.

Ἡ ἀτομικιστικὴ βάση τῆς ἀστικῆς Ἐλευθερίας, ὑπόθαψε μέχρι παροξισμοῦ στὴ σφαῖρα τοῦ πνεύματος καὶ τῆς θεωρίας τὴν ὑπερτροφία τοῦ ἐγῶ, ποὺ ἔμοιαζε νὰ βρίσκει τὸ πρακτικὸ τῆς ἀντιστήριγμα στὶς εὐαγγελιζόμενες πολιτικὲς ἐλευθερίες, τὴν καθολικὴν ψηφοφορία καὶ τὸν κοινοβουλευτισμὸ. "Ὅλα πῆγαιναν πολὺ καλά. Ἡ ἀστικὴ Ἐλευθερία καὶ εἰδικὰ ἐκεῖνη ἡ εὐλογημένη ἐλευθερία τῆς σκέψης φαινόταν ἡ ἀνώτατη εὐδαιμονία τοῦ πολιτισμοῦ καὶ οἱ θεωρητικοὶ ἄνθρωποι μποροῦσαν νὰ καταφύγουν σ' αὐτὴ, σὰ στὴν ἀγκάλη τοῦ Σαβᾶωθ, μὴν ἀνταλλάζοντας ὅλα τοῦ κόσμου τὰ πλούτη μὲ τὰ γαλάζια μάτια της.

Ἡ ἀτομικιστικὴ ἐλευθερία ἔφερε τοὺς θεωρητικοὺς ἄνθρώπους στὴ λατρεία τῆς Μεγάλης Προσωπικότητος ποὺ ἐξασκοῦσε μιὰν ἀφάνταστη μαγανεία στὶς ρωμαντικὲς ψυχὲς τῶν ἀνθρώπων ποὺ εἶχαν πειστεῖ γιὰ τὴν ἀνωτερότητά τους καὶ ποὺ σ' αὐτὴ τους ἀκριβῶς τὴν ἱκανότητα τῆς λατρείας τῶν ἡρώων, ἔβρισκαν τὴν πιστοποίηση τῆς ἀνωτερότητάς τους αὐτῆς.

Ἐπάρχει ἓνας ἀνείπωτος γλυκασμὸς μέσα στὴν ἀνομολόγητη πίστη ποὺ κρύβει στὸ βάθος τῆς ψυχῆς του τὸ ἄτομο ποὺ πιστεύει πῶς ἔχει — αὐτὸ τὸ ἐξαιρετικὸ καὶ ἀνώτερο ἄτομο — τὴν ἱκανότητα νὰ βρίσκεται σὲ ἄμεση ἀφομοίωση μὲ τὴ μεγάλη προσωπικότητα, σὲ πλήρη ἀντιδιαστολὴ μὲ τὸν πολὺ, τὸν κατώτερο κόσμον, χωρὶς νὰ ὑποψιάζεται ὅτι ὁ ἐθελοντικὸς αὐτὸς λιβανωτὸς στὸ βωμὸ τῆς προσωπικότητος εἶνε ὑποτιμητικὸς, ἀδικα ὑποτιμητικὸς, τῆς συμβολῆς τοῦ κάθε ἀτόμου, σὰν στοιχείου τῆς ὀλότητος, στὴ δημιουργία τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ χωρὶς ὄρους ἐγκατάλειψη τοῦ ἀτόμου στὴ λατρεία τῆς προσωπικότητος, εἶνε στὴν οὐσία της μιὰ ἐπαίσχυντη φυγὴ τοῦ ἀπὸ τὴν πραγματικὴν ἔννοια τῆς Ἐλευθερίας.

Μᾶς βροῖκαν ὁμως ἀλλεπάλληλα κάποτε τὰ χτυπήματα τῆς πραγματικότητος. Παράλληλα πρὸς τοὺς ἐλεύθερους θεωρητικούς, εἶχαν ἀπομείνει οἱ ἐλεύθεροι πρακτικοὶ ἄνθρωποι νὰ ἐφαρμόζουν, στὴ σκιά τῆς ὑπέρλαμπρης θεωρίας καὶ μακριὰ ἀπ' τ' ὄνειρόπολό της βλέμα, τὴν ἀτομικιστικὴν οἰκονομία τους καὶ

τὴν ἀτομηστικὴ συγκέντρωση τῶν ἀγαθῶν τῆς γῆς καὶ τοῦ πλοῦτου ποῦ δημιουργοῦσε ὁ μύθος τῆς ἐργασίας τῶν ἀνθρώπων. Μήπως δὲν ἦταν λοιπὸν ἐλεύθεροι κι' αὐτοὶ νὰ δλοκληρώσουν τὴν προσωπικότητά τους κατὰ τὸν τρόπο τους; Μήπως δὲ μπορούσαν νὰ ὑψωθοῦν κι' αὐτοὶ σὲ μεγάλες σεβάσιμες Προσωπικότητες τῆς ὑλικῆς δύναμης;

Κι' ὅταν εἶδαμε πᾶ πῶς ὁ πίνακας τῆς Ἰσότητος ἀπόμεινε σὰν σαρκαστικό προσωπεῖο κρεμασμένος πάνω ἀπ' τὴ φριχτὴ δυστυχία τῆς ἀνθρωπότη-
τας, τότε πληροφορηθήκαμε γιὰ τὴ λεπτὴ ἀντινομία ποῦ ὑπῆρχε ἀνάμεσα ἀστικῆς ἰσότητος κι' ἐλευθερίας. Οἱ κοινοβουλευτισμοὶ καὶ ἡ καθολικὴ ψηφοφορία ἐδείχτηκαν τύποι ἐξωτερικοὶ καὶ ὁ χωρισμὸς τῶν λαῶν σὲ τάξεις πραγματικότητας ἀδιάσπαστη. Καὶ ὅταν κανεὶς πειὰ δὲ μπορούσε ν' ἀπατηθεῖ πῶς ἡ ἀστικὴ δημοκρατία ἦταν καὶ εἶνε οὐσιαστικὰ τὸ κράτος τῆς ἄρχουσας τάξης, ἀναίσχυντος ὁ Φασισμὸς ἐγείρει ἀπάνω μας καὶ μᾶς σφύριζε σὲ αὐτὴ πῶς ἀτομο δὲν ὑπάρχει πειὰ! "Ὁ Μέγας Πᾶν, πέθανε!" Ἐνα μαῦρο χέρι ἀπλώθηκε καὶ ξεθώριασε τὰ γράμματα τῆς ἀξίας—Ἐλευθερία. Ποῦ εἶνε λοιπὸν, τὰ μεγάλα ἰδανικά; Ποῦ εἶνε τ' ἀπράνταχτα στηρίγματα τοῦ πολιτισμοῦ μας; Μιὰ νεότητα ποῦ ἀγωνιᾶ καὶ παραπαίει, τ' ἀναζητεῖ παντοῦ μάταια.

Οἱ δειλοὶ—ὄσοι δὲν πούληθηκαν ζετοίπωτα στὴν ἀντίδραση—ζέκοφαν' κι' ἀλαφρομένοι ἀπ' τὴς ἀνησυχίας τους, ἀνέβηκαν πάνω ἀπ' τὴς τάξεις καὶ τὴν πραγματικότητα, στοὺς κόσμους τῶν ἀπόλυτων ἰδεῶν, ὅπου μπορούν πῶς κόμοδα ν' ἀναπάψουν τὴν ὑπερβατικὴ σκέψη τους καὶ τὴ στεγνὴ φιλαυτία τους. Γιὰ τοὺς ἄλλους ὅμως, ὄσους δὲ φοβοῦνται νὰ διαπιστώσουν τὴν ὀγκώδη πραγματικότητα τῆς κοινωνικῆς ἀνισότητος καὶ τῆς ἀδικίας, γι' αὐτοὺς κληροδοτήθηκε ὁ πῶς φριχτὸς βασανισμὸς: ὁ φόβος γιὰ τὴν ἐλευθερία τοῦ πνευματικοῦ ἀτόμου, σὰ δημιουργικῆς μονάδας τοῦ πολιτισμοῦ. Ἀνάμεσα φασισμοῦ, ποῦ εἶνε ἡ ἄρνηση τοῦ ἀτόμου καὶ διχτατορίας τοῦ προλεταριάτου, ποῦ φαντάζει σὰν μιὰ ἀπαράδεκτη ἰσοπέδωση τῆς προσωπικότητας, παραδέρνουν, ὄλο ἐγνοια, σὰν ἐστιάδες ποῦ σκυφτὲς προσπαθοῦν νὰ περισώσουν τὸ φῶς ἀπ' τοὺς ἀντίθετους ἀνέμους ποῦ τὸ δέρνουν. Εἶνε, λοιπὸν, αὐτοὶ ποῦ θ' ἀπαρνηθοῦν τὴ γλυκεῖαν Ἐλευθερία, τὴν πῶς λαμπρὴ κατάκτηση τῶν μακρυνῶν μας προγόνων ἢ μήπως εἶνε αὐτοὶ ποῦ ξεχνώντας τὴν πνευματικὴ τους ἀνωτερότητα θὰ προχωρήσουν νὰ πυκνώσουν τὸν ἀριθμὸ τῆς ἀγέλης;

"Ὀχι. Δὲν εἶσατε σεῖς ποῦ θὰ θυσιάσετε τὴν Ἐλευθερία, γιὰτὶ κανεὶς δὲ θυσιάζει αὐτὸ ποῦ δὲν ἔχει, κανεὶς δὲ διακινδυνεύει τὸ ἀνύπαρκτο πᾶ. Γιὰτὶ κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ εἶνε ἐλεύθερος, παρὰ μόνον μέσα σ' ἕνα σύνολο ἐλευθέρων ἀνθρώπων" καὶ ἡ πῶς οὐσιαστικὴ ἐπιβεβαίωση τῆς ἐλευθερίας, εἶνε ὁ ἀγῶνας γιὰ τὴν κατάχτησή της. Γιὰτὶ ἡ συμπαθητικὴ πλάνη τῆς δημιουργικῆς ἠρωϊκῆς προσωπικότητας, ἐξανεμίζεται μπροστὰ σὲ κοσμογονικὸ ἀνέβασμα μιᾶς δλοκλήρης διεθνικῆς ἀνθρωπότητος ποῦ, ἀνάμεσα ἀπ' τὴ θηλεῖα τῆς κρεμάλας τῆς, ἐλείρε ἐπίγνωση τῆς ἀξίας τῆς.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΗΛΙΑΛΗΣ

Ε. Σ. Σ. Δ.

Τρεῖς ἐπικράτειες κινοῦν τὰ τελευταῖα χρόνια τὴν προσοχὴ τοῦ κόσμου. Ἡ Ρωσία κι' ἡ Ἀμερικὴ πρώτα. Ἐπειτα ἡ Γερμανία. Οἱ δυὸ ἐξαιτίας τῶν χαρακτηριστικῶν τους ποῦ τὶς κάνουν ν' ἀνταποκρίνονται στὴ σημερινὴ ἀγωνία ἢ νὰ τὴν τρέφουν. Δυὸ πόλοι ἀνάμεσα στοὺς ὀποίους ἡ Εὐρώπη ψάχνει τὸ δρόμο της, γιὰτὶ οἱ δικές της λύσεις, οἱ ἐγχώριες, ἢ ἐπαψαν νὰ μοιάζουν πραγματοποιήσιμες ἢ φαίνονται παιδίστικες, κωμικές. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ ἐπίθετο μᾶς φέρνει στὴ Γερμανία. Ἐκεῖ προσέχουν οἱ Εὐρωπαῖοι ὄχι γιὰτὶ κάτι παρουσιάζει, ὄχι γιὰ μιὰ νίκη, μᾶς γιὰ μιὰν ἦττα. Τὸ καινοῦρο ποῦ συνέβη ἐκεῖ δὲν προσφέρει μιὰ λύση, μᾶς ἕνα στοιχεῖο περιπλοκῆς τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δράματος: τὴ σοσιαλιστικὴ λιποθυμία. Ἡ Εὐρώπη μοιάζει μὲ ἀνθρωπο ποῦ σὲ μιὰ κρίσιμη στιγμή προσπαθεῖ νὰ πάρει μιὰν ἀπόφαση, μὲς σὲ ἀπέραντη ἀγωνία, κάνοντας σπασμωδικές κινήσεις, ἀντὶ γιὰ λογικὲς σκέψεις. Παλιὲς ἁμαρτίες τὴν ἀποσοῦν ἀπ' τὰ οὐσιώδη ζητήματα, τὴν κρατοῦν διαιρεμένη καὶ ἀνήμπορη. Οἱ ἔθνικες ἀντιπάθειες, οἱ φιλοτιμίες, τὰ συμφέροντα στενῶν καπιταλιστικῶν κύκλων θρέφουν τραγικὰ παιδιάρια. Παίξουν τὸ στρατό. Παίξουν τοὺς μεγάλους ἀντρες. "Ὡς κι' ἡ ἰσορροπημένη Γαλλία, ἀφοῦ ἔχασε τὴν πνευματικὴ ἔλξη τῆς ἰσορροπίας γιὰ τοὺς ἄλλους, βρισκεται ἔτοιμη κι' αὐτὴ νὰ παρασυρθεῖ στὴ δίνη.

Μὰ ἀκριβῶς τὸ ψεύτισμα τοῦ κοινωνικοῦ παιχνιδιοῦ στὴν Εὐρώπη, ἀκριβῶς ἡ ὑποχώρηση τοῦ εὐρωπαϊκοῦ σοσιαλισμοῦ, κάνει πῶς ἔντονα τὰ ἐρωτηματικὰ ποῦ ἀγωνιώδηκα ἀπευθύνει ὁ κόσμος πρὸς τὴς Η.Π.Α. καὶ τὴν Ε.Σ.Σ.Δ. Ἀπ' τοὺς ὀραίους βαρβάρους τῆς Ἀμερικῆς, τρέμοντας ὁ εὐρωπαϊκὸς καπιταλισμὸς περιμένει μιὰν ἀναγέννηση, μιὰ λύση. Πρόεδρο μὲ Πρόεδρο ζητᾶ τὸ μυστικὸ τῆς ἀνανέωσης. Τὸ παρελθὸν δὲν ἔχει διδάξει κανένα Ἐὸν καιρὸ τῆς prosperity, ὁ εὐρωπαϊκὸς καπιταλισμὸς, μὲ τὴς διαιρέσεις καὶ τοὺς ἐθνικισμούς του, δὲν ἐβλεπε πῶς ἡ ἀμερικανικὴ εὐημερία εἶχε ἄλλους λόγους ὑπαρξῆς ἀπὸ τὴν καπιταλιστικὴ βᾶση τῆς οἰκονομίας, τὴν πλατεῖα ἀγορά, χωρὶς φραγμούς, τὴν νεότητα ἐνὸς συστήματος, καὶ τὸ εὐρωπαϊκὸ αἷμα. Ἀδιόρθωτοι, οἱ εὐρωπαῖοι καπιταλιστὲς ἤξεραν πῶς δὲ μπορούσαν νὰ μιμηθοῦν, μᾶς τὸ ἀμερικανικὸ παράδειγμα τὸ μεταχειρίζονταν ὡς ἀντίρροπο γιὰ τὸ σοσιαλιστικὸ ρεύμα. Τὰ ἐργοστάσια τοῦ Ford προτεινόνταν γιὰ ἰδανικὸ σὲς ἀνήσυχες ἐργατικὲς τάξεις.

Μερικὰ χρόνια ὁ ἀμερικανισμὸς εἶχε φύγει ἀπ' τὴ σκηνὴ γιὰτὶ ἡ ἀξιαφνη χρεωκοπία τοῦ συστήματος ἐδειξε πῶς δὲν ὑπάρχει μυστικὸ γιὰ τὴν ἀποφυγὴ τῶν καπιταλιστικῶν κρίσεων. Τώρα, τὰ πρώτα λόγια τοῦ Ρουζβελτ ἀντηχοῦν σὰν παρηγοριά. «Θὰ μᾶς σώσει ἄραγε;» Ὁ καπιταλισμὸς δὲ θέλει νὰ παραιτηθεῖ καὶ δὲ θέλει

να πεθάνει. Ζητεί μια τρίτη λύση, παρηγοριέται με το καθετί, ακόμη και με πράγματα που θά είνε ενάντιά του — αφού ξέρουν πώς ή προσπάθεια του Ρουζβελτ είνε για να συντρίψει τόν ευρωπαϊκό καπιταλισμό

Τό ενδιαφέρον τής Αμερικῆς ὑφίσταται σχετικά με τήν καπιταλιστικήν ἀγωνία. Ὁ ἄνθρωπος ὡς ἄνθρωπος, δὲ μπορεί παρὰ ν' ἀδιαφορεῖ. Τίποτα για τήν ἀνησυχία του, τίποτα για τὸ ριζικό του. Πρὸς τήν ἄλλη μεριά, πρὸς τήν Ε.Σ.Σ.Δ. ἀπευθύνονται κάτι τέτοια ἐρωτηματικά. "Ἔτσι ή Ε.Σ.Σ.Δ. ἐνδιαφέρει αὐτοτελῶς. Γιατί ή ἐνίσχυση πού παρέχει στήν ευρωπαϊκή σοσιαλιστικήν ἀνησυχία είνε περιωρισμένη δυστυχῶς — ὅσο κι' ἂν ή Ε.Σ.Σ.Δ. ἀποτελεῖ φυσιολογικά τὸ ζωντανὸ πυρῆνα τοῦ διεθνοῦς ἐπαναστατικοῦ κινήματος. Βέβαια ή ὑπαρξη τῆς Ε.Σ.Σ.Δ., τὸ ἐπαναστατικὸ γεγονός τῆς πιδ μεγάλης χώρας τῆς Εὐρώπης, ή ἐξακολούθηση τῆς ἐπανάστασης, ή ἀνάπτυξη τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἔργου, ἀποτελοῦν, αὐτὰ καθ' ἑαυτά, ἐμφύχωση, ἐνθάρρυνση. Ὑστερ' ἀπὸ τὰ τόσα χρόνια πού οἱ ἀντιδραστικὲς ἐφημερίδες χαροῦμενες μὰς ἀναγγέλλουν καθεμέρα πὼς ή κατάσταση είνε θλιβερή, πὼς ἀπὸ ὡρα σὲ ὡρα γκρεμίζεται τὸ ἀπαίσιον καθεστῶς, ή Ε.Σ.Σ.Δ. μένει ἐκεῖ με τὰ ἐργοστάσια καὶ τίς συνεργατικὲς τῆς, με τή νεολαία τῆς, ἀκόμη καὶ με τή γραφειοκρατία τῆς. Τὸ ἐξαγωγικό τῆς ἐμπόριο ὀλοένα ἀπλώνεται, για νὰ μὰς κάνει ν' ἀποροῦμε για τή ζωτικότητα αὐτῆς τῆς πεθαμένης χώρας, ή διεθνῆς σημασία τῆς ὀλοένα μεγαλώνει. Στὸ παγκόσμιο πολιτικὸ σκᾶκι ή Ε.Σ.Σ.Δ. είνε πολὺ σπουδαῖο πιδόν. Οἱ σοσιαλιστὲς τοῦ κόσμου με ἐνδιαφέρον, μ' ἀνησυχία παρακολουθοῦν ὅπως μποροῦν τή σοβιετικὴ ἐξέλιξη, με τήν ἐλπίδα νὰ τήν ἴδουν νὰ φτάσει στὸ σκοπὸ. Ξέρουν τίς ἀπάνταστες οικονομικὲς δυσκολίες. Ξέρουν πὼς ή κατάσταση τοῦ καπιταλισμοῦ προσθέτει σ' αὐτὲς τίς δυσκολίες. Ξέρουν πὼς οἱ ρωσικὲς μάζες ὑφίστανται ἀκόμη μεγάλες θυσίες. Μὰ ἐλπίζουν, πιστεύουν πὼς ή προσπάθεια, τόσο γενναία πού είνε, δὲ μπορεί παρὰ νὰ τελεοφορήσει. Μὰ τί μποροῦν νὰ προσμένουν ἀπ' τήν Ε.Σ.Σ.Δ. **πολιτικά**, για τή δική τους ἐπιτυχία, οἱ σοσιαλιστὲς τοῦ κόσμου; Τήν κατάχτηση ἀπ' τὸ στρατό τῆς; Ἡ τήν ἐπικράτηση τῶν πολιτικῶν μερίδων πού προστατεύει;

Θίγουμε δὴ ἓνα σημεῖο πού ἀποτελεῖ κάποιον ἐμπόδιον στήν εὐκρινῆ παρακολούθηση, στὸ γενικὸ ἀγκάλιασμα τῆς Ε.Σ.Σ.Δ. ἀπὸ τὸ διεθνῆ σοσιαλισμὸ. Για πολλοὺς, καὶ για πολὺ, ή Ε.Σ.Σ.Δ. ὑπῆρχε, ἴσως καὶ ὑπάρχει, μὲς ἀπ' τὰ Κομμουνιστικὸ Κόμμα τῆς χώρας τους, μὲς ἀπ' τὰ ἄρθρα τῶν ἐφημερίδων καὶ τῶν φυλλαδίων τους. Ρωσία γι' αὐτοὺς σημαίνει τὸ μακρινὸ νησί ὅπου οἱ «ἡγέτες» τοῦ ντόπιου Κ. Κ. είνε ἀφέντες. Καὶ πολιτεύονται—φυσικά!—κατὰ τὸν πιδ ἄθλιο τρόπο, γιατί τί μποροῦν νὰ δώσουν οἱ ἄνθρωποι πού λέν καὶ ὑποστηρίζουν τόσο ἀπαράδεχτα πράγματα; Ἔτσι ἀντιτίθενται στὴν Ε.Σ.Σ.Δ. ὅσο σοσιαλιστὲς κι' ἂν λέν πὼς είνε, ὅσο εὐλικρινεῖς κι' ἂν είνε, γιατί ἀντιτίθενται στήν ταχτική τοῦ Κ. Κ. τοῦ τόπου των. Θέλουν ν' ἀγνοοῦν ὅλες τίς σοβιετικὲς πραγματοποιήσεις κι' ὅλες τίς ἐλπίδες πού αὐτὲς ἐπιτρέπουν ἐξαιτίας ἐνὸς ἀνόητου ἄρθρου ή ἐνὸς κακόηχου συνθήματος. Τῆ στάση αὐτὴ ἐνίσχυσαν κάπως οἱ κομμουνιστὲς με τήν ἐντύπωση ὑπερήφανων καὶ ζηλιάρηδων ἐρωμένων πού συχνὰ ἔδωσαν. Για μερικὸς ἀπ' αὐτοὺς δὲν ἔπρεπε νὰ γίνεται ἀμερόβλητη παρουσίαση τῆς Ε.Σ.Σ.Δ. Καὶ τοῦτο ἀπομάκρυνε. Ἐπειτα δὲ μποροῦσαν νὰ παραδεχοῦν ἐνατένιση τῆς Ε.Σ.Σ.Δ. ἀνεξάρτητα ἀπὸ κομματικὴ ἀντίληψη. Φανατικὰ ὑποστήριζαν τὸν ταυτισμὸ Ε.Σ.Σ.Δ. καὶ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος. Κι' αὐτὸ ἀπομάκρυνε ἐπίσης. Τέλος ή θεωρητικὴ προέχταση τῶν ἐνδορωσικῶν ἐπαναστατικῶν διενέξεων, ἐμπόδιζε κι' αὐτὴ τήν ἐξέταση τῆς Ε.Σ.Σ.Δ. ὡς **συνόλου**, ὡς μιᾶς ἀτόφιας κοινωνικῆς προσπάθειας, ἀνεξάρτητης ἀπὸ τίς φάσεις τῆς.

Ὅμως μποροῦμε σήμερα νὰ ποῦμε πὼς αὐτὰ ὅλα δὲν είνε ἀπόλυτα. Ἡ Ε.Σ.Σ.Δ. ἄρχισε νὰ ἐξετάζεται πιδ αὐτοτελῶς. Τὰ κόμματα, κυρίαρχα για μιὰ στιγμή, δὲν ἐμποδίζουν πιδ με τὸ δικὸ τους πρῖσμα τοὺς σκεπτόμενους ἀνθρώπους νὰ

ἴδου. Ἡ Σοσιαλδημοκρατία μαχόταν τήν Ε.Σ.Σ.Δ. στὸ ὄνομα ὠρισμένων ἀρχῶν, στὸ ὄνομα τῆς δημοκρατίας προπαντός. Ἡ πτώση τῆς Σοσιαλδημοκρατίας καὶ ἡ ἐξουδετέρωση τῆς Δημοκρατίας ἀπ' τήν ἀντίδραση ἔκανε μικρὸ τὸ ἐμπόδιο. Ἐπειτα ή ἀμπωτη κ' ή πάλιρροια στὸ πολιτικὸ ἐπίπεδο δὲ μπορεί νὰ ἐπιηρραῖσει ἓνα γεγονός πού ὑπάρχει ἀνεξάρτητα ἀπ' αὐτὲς. Οἱ ταχτικὲς καὶ οἱ «γραμμικὲς»; Μελετώντας τή Ρωσία πολλοὶ ἀπὸ μὰς πείσθησαν, πὼς ἴσως οἱ ἡγέτες τῆς νὰ φταῖνε για μερικὰ συνθήματα τῶν Κομμουνιστικῶν Κομμάτων, ἔμως αὐτοὶ, κάνοντας καὶ ἐξακολουθώντας τήν ἐπανάστασή τους, **δημιουργοῦσαν** συνθήματα. Ἄν τὰ συνθήματα αὐτὰ δὲν είνε χρήσιμα για τὴ σοσιαλιστικοποίηση ἄλλων χωρῶν θ' ἀλλαχτοῦν, γιατί στήν ἀνάγκη τῶν πραγμάτων δὲ μπορεί ν' ἀντισταθεῖ κανεὶς δασκαλισμός. Ἄν ή ἀναγωγή τῆς Ε.Σ.Σ.Δ. σὲ θεωρία είνε ἴσως ἀπὸ ὠρισμένο σημεῖο καὶ πέρα σφάλμα, τὸ σφάλμα αὐτὸ δὲ σβύνει τὴ Ρωσία. Τὰ στοιχεῖα πού δίνει ή Ε.Σ.Σ.Δ. στήν ἀνθρώπινη ἐλπίδα εἰν' ἐκεῖ, ἀκλόνητα. Τοῦτο φαίνεται πὼς γενικώτερα πιδ ἀναγνωρίζεται. Κοντὰ στίς συζητήσεις για τὸν τρόπο τῆς καταπολέμησης τοῦ φασισμού σὲ κάθε τόπο, διακρίνεται ή προσπάθεια τῆς ἀνεξάρτητης ἔρευνας τῆς Ε.Σ.Σ.Δ. Καμμιά φορὰ μάλιστα ἐξετάζεται τόσο χωριστὰ, ὥστε νὰ βροῖκεται κανεὶς σχεδὸν μπροστὰ σὲ μιὰ αἴρεση, τὸν **πενταχρονισμό** ή τὸ ρωσισμό νὰ ποῦμε. Ἐξ ἀφορμῆς τοῦ André Gide π. χ. τοῦτο θὰ ἦταν εὐκόλο. Γιατί ὁ Gide πῆγε κατ' εὐθείαν πρὸς τήν Ε.Σ.Σ.Δ. καὶ συζητεῖ ὄχι πιδ τὴ σοσιαλιστικὴ θεωρία καὶ μέθοδο, μὰ τὰ δεδομένα τῆς ρωσικῆς πραγματικότητας, **τὰ ἠθικὰ δεδομένα μὰς σοσιαλιστικῆς προσπάθειας**. Σωστὰ ή ὄχι βρισκόμαστε μπρὸς σὲ γεγονὸς πού δὲ μποροῦμε νὰ παραγνωρίσουμε τήν ἀξία του. Ἡ ἀποψη αὐτῆ τῶν πραγμάτων δὲν πρέπει νὰ τὸ κρύβουμε πὼς περιέχει για πολλοὺς διανοομένους, πού οἱ θεωρητικὲς ή πραχτικὲς μερικὲς συζητήσεις δὲν ἐνδιαφέρουν, τήν οὐσία τοῦ ζητήματος, τὰ βασικὰ πνευματικὰ ἐρωτηματικά. Ἀπ' αὐτὴ τήν ἀποψη δίνουμε σήμερα μερικὲς γενικὲς παρατηρήσεις.

Πρῶτα-πρῶτα ὅσοι περιμένουν νὰ ἴδου στήν Ε.Σ.Σ.Δ. μιὰ τελειωτικὴ καὶ πάγια μορφή προλεταριακοῦ πολιτισμοῦ, πρέπει νὰ περιμένουν. Ὅσοι θέλουν νὰ πληροφορηθοῦν ἐξωτερικὰ τί θὰ εἶναι ή προλεταριακὴ «κουλτούρα», ή σοσιαλιστικὴ **παιδεία**, ἂς μὴ βιάζονται. Μιὰ ἐπανάσταση ἐφ' ὅσον ἀκόμη παλεύει για τὴ δημιουργία μιᾶς βρασικῶν κοινωνικῶν καὶ οικονομικῶν ὄρων πού θὰ τῆς ἐπιτρέψουν νὰ προχωρήσει πρὸς τίς οὐσιαστικὲς πραγματοποιήσεις, δὲ μπορεί νὰ δώση **μορφές**, πού προϋποθέτουν κάποιον σταθεροποίηση. Ἡ τέχνη θὰ περάσει μιὰ μορφή ρητορικῆς ἡρωϊκότητας, καὶ τὸν προσωπικὸ τῆς τόνο, τὸν καινούριο, θὰ τὸν δώσει σιγά-σιγά, ἀγωνιζόμενη, γυρεύοντας, παλεύοντας. Ἀφοῦ ή τέχνη δὲν μπορεί παρὰ νὰ ἐκφράσει κάτι πού ὑπάρχει, αὐτὴ τὴ στιγμή δὲν προσφέρει παρὰ ὅ,τι καὶ ή ἐπανάσταση — καὶ φυσικά πιδ πολὺ ἀπ' τήν πολιτικὴ πού προηγείται—**ἀναζήτηση**.

Ἡ σκέψη δὲν ξεπέρασε τὸ **πολεμικὸ** τῆς στάδιο κι' οὔτε μπορεί. Ὁ ἀγώνας είνε γενικὸς, βρασιικός, ζωτικὸς για τήν ἐπικράτηση. Ἡ προσπάθεια είνε για τὸ σχηματισμὸ, για τὴ διατήρηση τῆς ἐπαναστατικῆς ἀτμοσφαιρας. Ὅλοι θυμονταί τὸν περίφημον ἀφορισμὸ τοῦ Μάρξ, στίς **Θέσεις για τὸν Φόινερμαχ**. «Οἱ φιλόσοφοι δὲν ἔκαναν ὡς σήμερα παρὰ νὰ ἐξηγοῦν τὸ κόσμον. Τώρα πρόκειται για τὴν ἀλλαγὴ του». Καὶ λοιπὸν ὁ κόσμος δὲν ἄλλαξε. Ὁ διαλεκτικὸς ματεριαλισμὸς διατηρεῖ ἔτσι τὸν ἀρχικὸ του χαρακτήρα—ἔστω κι' ἂν στήν Ε.Σ.Σ.Δ. πέρνει μορφή δόγματος ἐπίσημου καὶ τρομάζει τοὺς φιλελεύθερους. Συνειθισμένοι στὴ λέξη «Ἀρχή» ν' ἀποδίνουμε τήν ἔννοια τῆς συντήρησης, συνειθισμένοι νὰ θεωροῦμε ἀγῶνα τήν προσπάθεια για τήν Ἄρχη μόνον ἔως στήν τελεσφόρησή τῆς, με δυσκολία παραδεχόμεστε ἓνα κόμμα στήν ἐξουσία πού ὁ σκοπὸς του δὲν είνε ή διατήρηση τῆς ἐξουσίας, ἀλλὰ μιὰ **κατάχτηση**. Καὶ συνειθισμένοι νὰ θεωροῦμε κατάχτηση τήν κατάχτηση τῆς ἐξουσίας ή ἔξλων ἑδαφῶν, με δυσκολία νοιώθουμε τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῆς ἀμάθειας, τῶν προλή-

φρων, τῶν συνηθειῶν, τῆς προπαγάντας, τοῦ δαίμονα τοῦ καπιταλιστικοῦ κινήτρου, τοῦ δαίμονα τῆς ἀπάθειας. Ὁ διαλεκτικὸς ματεριαλισμὸς δὲν εἶνε στὴν Ε.Σ.Σ.Δ. δόγμα. Εἶνε πολεμικὸ ὄπλο. Ὁ Θεὸς δὲν εἶνε μεταφυσικὴ ὄντοτητα. Εἶνε, μὲς ἀπ' τὴν μορφὴ τῆς ἐκκλησίας, ἐγκόσμιος ἀντίπαλος. Γιὰ ὅσους ἔχουν μιὰ μικρὴ ἰδέα τῆς δυνάμεως τῆς χριστιανικῆς παθητικότητος στὴν τσαρική Ρωσία, γιὰ τοὺς μύθους μὲ τοὺς ὁποίους στήριζε τὰ προνόμια τοῦ ὁ τσαρισμὸς, ἡ δίωξη τῆς ἐκκλησίας δὲν εἶνε φανατικὸς σαδισμὸς, μὰ ἀνάγκη ἀκριβῶς γιὰ τὴν ἐξύψωση τοῦ ἀνθρώπου, πρωταρχικὴ ἀνάγκη γιὰ μιὰν ἀνθρώπινη δημιουργία: ὁ γονατισμένος πρέπει πρὸς παντὸς νὰ ὑψώσει τὸ μέτωπο γιὰ νὰ ξεκινήσει μ' ἐνθουσιασμὸ.

Ἄσσοι μιλοῦν γιὰ ἀνθρώπινες ἀξίες καὶ οὐμάνισμὸ στὸν τόπο μας, μιλοῦν ἔχοντας ὑπ' ὄψιν τοὺς τὴ σύγχρονη εὐρωπαϊκὴ πραγματικότητα. Μιλοῦν, ἀπελευθερωμένοι οἱ ἴδιοι ἀπ' τὴ θρησκοληψία, δηλώνοντας μάλιστα καθαρὰ πὼς «ἐν εἶναι θρησκαί.» Ἄσσο κι' ἂν οἱ δηλώσεις αὐτὲς γίνονται μὲ κάποιο ὕφος *libre-pensée* τῆς μόδας πρὸ πενήντα χρόνων, ὅσο κι' ἂν φανερώνουν κάποιο καθυστερημένο νοσητισμὸ, ἐν τούτοις ἐκδηλώνουν μιὰ πραγματικότητα, τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ ἀστυοῦ πού χαρακτηήθηκε ἀπ' τὴ θρησκεία, γιὰτὶ ἡ οἰκονομικὴ του δημιουργία εἶχε ἀνάγκη νὰ μὴ σκοπιάττει στὸ ἠθικὸ αὐτὸ ἐμπόδιο καὶ ὁ πνευματικὸς του ὄργασμὸς εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ ὀρίζοντες.

Στὴν Ε.Σ.Σ.Δ ἡ προσπάθεια ἦταν διαφορετικὴ, ὀγκώδης. Δὲν εἶνε μόνο ὁ λυτρωμὸς, ὁ κατ' ἀρχὴν λυτρωμὸς, ἀπ' τὴ θρησκοληψία ἀγράμματος λαοῦ. Μὰ κάτι παραπάνω ἀπ' τὸ περασμένο ἀστικὸ ἔργο, κάτι οὐσιώδες καὶ ὑπέροχο. Πρόκειται τὸν τυπικὸ καὶ λόγιον **οὐμάνισμὸ** τῶν ἀστυῶν νὰ τὸν ἀναγάγουν σὲ βαθεὶά ἠθικὴ, σὲ κυρίαρχο κίνητρο. Δὲν ἀρκεῖ νὰ «μὴν εἶνε θρησκαί» ὁ προλετάριος. (Ἐννοῶ μὲ τὴ λέξη αὐτὴ τὸν συνειδητὸ παρῆγοντα τοῦ νέου πολιτισμοῦ). Ἄν ἦταν ὄλο γιὰ νὰ γενικοποιήσουμε τὸν τύπο τοῦ χαριτολόγου νεκροῦ τῶν σκλονιῶν ἢ ἀκόμη τοῦ καθαρῶ ἱακωβίνου ἀλλὰ Κλεμανσῶ, καμμιά μάχη, καμμιά θυσία δὲν θὰ ἦταν δικαιολογημένη. Πρόκειται νὰ θέσουμε καθαρὰ τὴν ἀξίωση τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀνθρώπου **μὲς στὴν κοινωνία**, πρόκειται νὰ διακηρύξουμε τὴν ἀξία του, πρόκειται νὰ τὸν κάνουμε κέντρο, μοχλὸ, σκοπὸ—ἀντὶς ὑποταχτικὸ μέσο καὶ δοῦλο τῆς ἀνάγκης καὶ τοῦ στομαχιοῦ του ἢ τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων. Πρόκειται νὰ δημιουργήσουμε τὴ βάση μιᾶς νέας ἠθικῆς. Ἡ θρησκεία εἶνε—ὄχι ἴσως **φύσει** ἀλλὰ **θέσει**—ἐμπόδιο στὸν ἐγκόσμιον λυτρωμὸ τοῦ ἀνθρώπου.—ἔννοια τῆς ἱστορίας καὶ σκοπὸ τοῦ σοσιαλισμοῦ.

Αὐτὴ ἡ βάση κατατοπίζει καὶ στὴν ἄλλη μεγάλη πλάνη πολλῶν ἀστυῶν ἢ καὶ ἀριστερίζοντων κριτικῶν τῆς Ε.Σ.Σ.Δ. Τοποθετώντας τὸ ζήτημα ἀποκλειστικὰ στὸ οἰκονομικὸ ἐπίπεδο, παρουσιάζουν ἢ συγκρίνουν τὴ σοβιετικὴ οἰκονομία μὲ τὸν κρατικὸ καπιταλισμὸ ἢ τὴ διευθυνόμενη οἰκονομία καὶ ψάχνουν νὰ βροῦν ὁμοιότητες καὶ διαφορὰς γιὰ νὰ μᾶς πείσουν πὼς τόσες θυσίες εἶνε περιττὲς γιὰ πράγματα ποὺ **ταίνοῦν** νὰ πραγματοποιηθοῦν καὶ στίς καπιταλιστικὲς χώρες. Καὶ συζητώντας γιὰ οἰκονομία, ἔχουν ὑπ' ὄψιν ἐξωτερικὰ πλαίσια, ὄργάνωση, εὐημερία, κταπολέμηση τῆς φτώχειας καὶ τῆς ἀνεργίας. Δὲ βλέπουν πὼς καὶ **οἰκονομικὰ** ἀκόμη εἶνε ἔξω ἀπ' τὸ θέμα, ἔχον ὅπως μιὰ οἰκονομικὴ ὄργάνωση, ἕνα σύστημα, ἔχει μιὰ βάση, πού στηρίζει τὸ ὄλο οἰκοδόμημα, πού εἶνε οἰκονομικὸ κίνητρο μαζὶ καὶ ἠθικὴ ἀρχή. Οἱ παλιοί, οἱ μεγάλοι θεωρητικοί τῆς οἰκονομικῆς τὰ διδάσκουν αὐτά. Ὁ Μάρξ πάνου σ' αὐτὴ τὴν οὐσία ἐργάστηκε. Οἱ νεώτεροι οἰκονομολόγοι τὰ παραβλέπουν. Περιώρισαν τὴν οἰκονομικὴ σὲ στατιστικὴ καὶ τεχνικὴς προτάσεις, ἔγιναν τὸ τεχνικὸ ἐξάρτημα τῆς ἀρχουσας τάξης, χωρὶς σημασία καὶ χωρὶς τύψεις.

Καὶ λοιπὸν ὑπάρχει μιὰ βάση στὴν καπιταλιστικὴ ὄργάνωση τῆς οἰκονομίας. Ἡ ἀτομικὴ πρωτοβουλία, ὁ ἐλεύθερος ἀνταγωνισμὸς. Καὶ κάτω ἀπ' αὐτά, σύνοψη καὶ πεμπουσία τους, ἡ ἔννοια τοῦ **κέρδους**. Ἔτσι ἂν ἀπ' τὸν **ἀπολύτως** ἐλεύθερον ἀνταγωνισμὸ ὡς στὴ διευθυνόμενη οἰκονομία ὑπάρχει διαφορὰ βαθμοῦ, ἀπὸ καὶ ὡς στὸ σοσιαλισμὸ ὑπάρχει διαφορὰ οὐσίας. Τὸ ζήτημα εἶνε τοῦτο: Οἱ θεωρητικοί ὑπερασ-

πιστὲς τοῦ καπιταλισμοῦ ἰσχυρίζονταν πὼς ὁ σοσιαλισμὸς εἶνε οὐτοπία γιὰτὶ εἶνε ἀδύνακη ἢ ἀντικατάσταση τοῦ ἀτομικοῦ κινήτρου ἀπὸ κοινωνικὰ κίνητρα. Ἡ ρωσικὴ ἐπανάσταση ἐνισχύει ἐκείνους, ἢ δείχνει: πὼς ὁ σοσιαλισμὸς εἶνε πραγματοποιήσιμος, γιὰτὶ μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ ἢ ἀπαραίτητη γι' αὐτὸν ἠθικὴ ἀτμόσφαιρα:

Ἡ ποικιλία τῶν πληροφοριῶν, ἡ διαφορὰ τῶν πηγῶν εἶνε, σχετικὰ μὲ τὴν Ε.Σ.Σ.Δ, ἀξιοσημείωτη. Ἡ λυσαλέα ἐπιμονὴ τῶν ἀντιδραστικῶν ἐντύπων νὰ μάχονται, ψευδολογώντας, πάνω στὰ ἴδια διαρκῶς σημεῖα, μοῦ δίνει τὴν ἐντύπωση πὼς ἀπ' τὸν καιρὸ πού, μαθητῆς τοῦ σχολείου, ἔβλεπα τὸν Λένιν, τὸν Τρότσκι καὶ τὸν Ζηγκόσιεφ εἰκονιζόμενους σὺν χασάπηδες μὲ μαχαίρια στὸ στόμα ἕως σήμερα, τίποτε δὲν ἄλλαξε στὴ νοοτροπία τους. Καὶ μιὰ φυσικὴ ἀντίδραση γεννιέται ἐναντίον αὐτῆς τῆς κακοπιστίας. Ἡ ὄρεξη νὰ μὴν ἴδῃ κανεὶς κανὲν ἀπὸ τὰ ἐλαττώματα καὶ τὰ σφάλματα. Νὰ μὴν προσέξει παρὰ τίς καλὲς πλευρὰς τοῦ ἔργου, τίς φωτεινὲς κι' ὄχι τίς σκοτεινὲς. Πλάι στίς γιγάντιες προόδους νὰ μὴν ἀναφέρει τίς λεπτομερειακὲς ἀπογοητεύσεις. Πλάι στίς μεγάλες ἐλπίδες νὰ μὴ μιλήσει γιὰ τοὺς φόβους.

Μὰ ἡ ἀπόλυτα ὀρθὴ καὶ τίμια στάση εἶνε νὰ μὴν παραλείψει κανεὶς τίποτα. Ἐν τούτοις οἱ λεπτομερειακὲς συζητήσεις ἔχουν ἄλλο σκοπὸ ἀπ' τὸ δικὸ μας. Σημειώσαμε τὸ βασικὸ ἐρωτηματικὸ μας παραπάνω. Ἐκεῖ θὰ περιοριστοῦμε. Πρόκειται γιὰ μᾶς, ἀπ' τίς πληροφορίες ποὺ πέρνουμε ἀπὸ ἐντελῶς διάφορες πηγές, ἀφοῦ τίς ἐρευνήσουμε μὲ τὴ λαχτάρα τοῦ ἀνθρώπου πού πιστεῖει σὲ μιὰ καλύτερη ἀνθρωπότητα—πρόκειται γιὰ μᾶς πού ὁ ἠθικὸς ἀνθρώπος, πού τὸ ριζικὸ του, ἡ κοινωνία του μιᾶς ἀπασχολεῖ καὶ μᾶς ἀνησυχεῖ, νὰ διερωτηθοῦμε καὶ νὰ μάθουμε ἂν ἡ σοσιαλιστικὴ ἠθικὴ ἔχει, μετὰ τὴ ρούσικη ἐπανάσταση, πιδ πρῶτες ἐλπίδες, πιδ πολλὰς πιθανότητες. Καὶ μᾶς εἶνε, πρὸς τὸ παρόν, ἀδιάφορο ἂν βρέθηκαν οἱ τελειωτικὲς οἰκονομικὲς μορφές, ἂν δημιουργήθηκαν ὄλοι οἱ ὄροι γιὰ τὴν καινούργια κοινωνία.

Ἀπὸ ὅποια μεριά, **σχετικὰ** ἀπροκατάληπτη, κι' ἂν θελήσουμε νὰ πληροφορηθοῦμε, ἀπὸ ὅποια πηγὴ κι' ἂν ἀντλήσουμε, ἡ ἀνησυχία μας ἱκανοποιεῖται, ἡ ἐλπίδα μας ἐνιχθεται. Μᾶς μιλοῦν ὄλοι γιὰ μιὰν **ἀλλαγὴ τοῦ ἀνθρώπου**—πρᾶγμα πού σημαίνει, ἀλλαγὴ τοῦ οἰκονομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου, νέα ἠθικὰ κίνητρα, δηλαδὴ νέες οἰκονομικὲς προοπτικὲς. Αὐτὸ μᾶς ἀρκεῖ.

Βέβαια δὲν κλείνουμε τὰ μάτια στὰν διαβάζουμε λόγια πικρὰ γιὰ οἰκονομικὲς ἀτέλειες ἢ γιὰ γραφειοκρατικὰ λάθη. Ἀκόμη λιγώτερο στὰν μαθαίνουμε τίς ἀρχικὲς καταχρήσεις τῶν καινούργιων ἀρχῶν. Δὲν ἀρνούμαστε πὼς ἡ προσπάθεια ἐπιβάλλει θυσίες σ' ὀλόκληρον πληθυσμὸ. Τέλος ξέρομε πὼς ὁ περιορισμὸς τῆς ἐπανάστασης σὲ μιὰ μόνη χώρα (ἀναγκαστικὸς ἀπὸ τὰ πράγματα) πού ἐπιβάλλει τὴ διατήρηση τῆς πολεμικῆς ἀτμόσφαιρας καὶ πολλαπλασιάζει τοὺς κινδύνους ἀποτελεῖ κάποιο ἐμπόδιο στὴν ἐξέλιξη τῆς ἐπανάστασης πρὸς ἐκείνη τὴν πλήρη «διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ ἀπελευθέρωση», παρᾶγωγή τῆς οἰκονομικῆς, πού ἀποτελεῖ τὸ σκοπὸ τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ὅμως δὲν ξεχνοῦμε πὼς ἂν ὑπάρχουν οἰκονομικὲς ἀτέλειες, αὐτὲς ἀποτελοῦν παρακολούθημα ἐνὸς ἄλλου γεγονότος, πὼς ἡ Ε.Σ.Σ.Δ. μὲς σὲ δέκα χρόνια, ἔκανε τόση πρόοδο ὅσο τὰ πιδ «προηγμένα» σημερινὰ κράτη ἔκαναν μὲς σ' ἕνα αἶθνα. Ὅτι ἂν ἡ γραφειοκρατία μπορεῖ νὰ βλάπτει, δὲ μπορεῖ νὰ ἐκμηδενίσει τὴν τεράστια ἠθικὴ ὠθηση τῶν μαζῶν πού στηρίζουν τὴ δημιουργία. Δὲν ξεχνοῦμε πὼς οἱ θυσίες πού ἐπιβάλλονται: στὸν πληθυσμὸ ἀνταποκρίνονται σὲ μιὰν ἀναμφισβήτητη ἐξύψωση ἀπ' τὴν προπολεμικὴν ἐποχὴ—ὄχι μόνο ἠθικὰ μὰ καὶ οἰκονομικὰ. Τέλος ξέρομε πὼς ἂν ἡ παιδεία καὶ ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη ἐργάζονται σήμερα πρὸς μιὰ μόνη κατεύθυνση, τοῦτο γίνεται γιὰτὶ ὡς σ' ἕνα ὄρισμένο σημεῖο εἶνε ἀνάγκη. Καὶ πὼς ἡ καταπολέμηση τῆς ἀγγραμματοσύνης καὶ ἡ καλλιέργεια τῶν ἐπιστημῶν δημιουργεῖ τὸ πιδ πρόσφορο ἔδαφος γιὰ μελλοντικὲς προόδους.

Μὰ, ἐπαναλαμβάνουμε, στὸ βῆθος δλων αὐτῶν τῶν δεδομένων, ἐκείνο ποῦ

πυρέχει και βεδικιώνεται: είναι πώς ο **καπιταλιστικός άνθρωπος καταστρέφεται**. Ο παλιός θρύλος του «ατομικού συμφέροντος» παραμερίζεται. Μες στη διπλά σάπια ατμόσφαιρα του τσαρισμού και του καπιταλισμού, ένας νέος άνθρωπος ανεβαίνει, ένθουσιώδης για κάτι μεγάλο, με το συναίσθημα του **έργου** απέναντι στην παλιά λατρεία της επιχείρησης και της δουλίτσας, με το συναίσθημα της **αμιλλας** απέναντι στη καταστρεπτική επιδίωξη του κέρδους, με κάθε μέσο και κάθε τρόπο. Με μία λέξη, ένας άνθρωπος δημιουργείται, απαλλαγμένος από τη καπιταλιστική άμαρτία.

Αυτό το συναίσθημα του κοινού έργου, αυτή η ατμόσφαιρα της ένθουσιώδους προσπάθειας σ' αντίθεση με το ανήσυχο, το άναρχο κυνηγητό μιας ατομικής επιτυχίας, δείχνει δλη τη διαφορά απ' τον καπιταλιστικό μας κόσμο, που τα ήθικα του στηρίγματα κ' οι οικονομικές του βάσεις μόνο την αγωνία έσπειραν, την άναρχία στις ψυχές όπως και στις άνορες.

Εκείνο που έχει έντελώς ιδιαίτερη σημασία είναι πώς το ζήτημα παρουσιάζεται όχι μόνο σαν υπόθεση καθεστώτος και κυβερνήσεων, έκλεχτων και λαϊκής όρμης, μα ακόμη πιο καθιάρ σά ζήτητα **γενεάς**. Οι παρατηρητές δμόφωνα σημειώνουν πώς ο **μοχλός**, το νεύρο της προσπάθειας αποτελούν τά νιάτα, οι καινούριες γενιές, αυτές που δέν είχαν βρωμιστεί απ' την καπιταλιστική ατμόσφαιρα. Χαρούμενα, θαρραλέα, ήρωικά τά νιάτα εκεί έχουν συναίσθηση μιας άποστολής κι' όχι μιας άνεργάτιστης ήθικα «προόδου». Οι άνθρωποι που στέν κόσμο τδ δικό μας αναπτύσσονται μέσ στη σάπια κληρονομία του παρελθόντος, που στην άλλην Εύρώπη μεγάλωσαν μέσ στην ήθικη τρέλλα της μεταπολεμικής περιόδου. Οι νέοι, πού, έδω, μπαίνουν στέν άγώνα της ζωής με τδ ρητό η σωπηρό παράγγελμα «επιτυχία με κάθε μέσο», επιτυχία μιας θέσης η μιας υπόθεσης, και άντικρύζουν τις τεράστιες δυσκολίες της ζωής μας χωρίς ήθικη άσπίδα, και χωρίς ήθικδ παράδειγμα. Ψυχές φυσικά **αν-ήθικες**, ψυχές νεανικές, έτοιμες για τδ καλό έργο, μα γρήγορα ναυάγια έτοιμα μέσ στην κοινωνία μας για συνοχοή σέ κάθε άτιμία — εκεί βρήκαν σκοπό, βρήκαν άποστολή, βρήκαν ήρωισμό. Βρήκαν, όπως έλεπε κάποιος, την έλευθερία να είναι τίμιες. Την ώρα που έμεις περνούμε τά πρώτα χρόνια της ζωής μας αγωνιζόμενοι να συμβιβάσουμε τή συνειδησή μας με τις άνάγκες της σταδιοδρομίας, με τήν άνάγκη της επικρότησης του παρελθόντος, τήν ώρα που προσπαθούμε να ικανοποιήσουμε τις άξιώσεις της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας και της μικροαστικής οίκογένειας — «Κέρδισε όπως δήποτε, υποκρίσου» — τά ρούσικα νιάτα έδιωξαν τδ παρελθόν, υπέταξαν τά άμαρτωλά γερατειά, και δημιούργησαν κοινωνική συμφύωση καινούρια. Στη θέση της καπιταλιστικής ήθικης του κέρδους, ύψωσαν τήν κοινωνική ήθικη. Και στις τάξεις εκείνες που έρχονται πιά με ίσα δικαιώματα στην επιφάνεια της ζωής, οι ρώσοι μπορούν τώρα να δώσουν τήν ήθικη του κοινωνικού ανθρώπου, της τίμιας δουλειάς, της όμαδικής δημιουργίας, της ισότητας και της κοινωνικής δικαιοσύνης, αντί για τά στοιχεία παθητικότητας και υποταγής, τά μόνα πού, ύπουλα διατήρησε απ' τήν χριστιανική ήθικη η άρχουσα τάξη ad usum populi.

Μπορεί λοιπόν οι πάγιες μορφές ένδς νέου πολιτισμού να μην έχουν ακόμη δημιουργηθεί (πώς θά ήταν δυνατό τούτο;). Μπορεί να μην έδωσε η Ε.Σ.Σ.Δ. τήν πλήρη οίκονομική σοσιαλιστική μορφή, αγωνιζόμενη άκόμα να καταπολεμήσει — διατηρώντας **μερικά** — τις καπιταλιστικές έκδηλώσεις και τά καπιταλιστικά κίνητρα. Μα τούτο είναι γεγονός που μαρτυρείται γενικά, πώς οι πρώτες οίκονομικές μεταβολές δημιούργησαν ήδη τήν ψυχολογικήν ατμόσφαιρα μέσ στην οποία η Ε.Σ.Σ.Δ. μπορεί άνετα να προχωρήσει. «Θέλουν να δημιουργήσουν ένα καινούριο άνθρωπο, κ' ίσως αυτό τδ πετύχουν καλύτερα απ' τήν άνοικοδόμηση της νέας οίκονομίας. Στο ψυχολογικό επίπεδο πέτυχαν ήδη πολλά», όμολογεί ο Berdiaeff.

Μά απ' έδω κι' από κει, κακόβουλα η ανήσυχα, ξεπηδούν τά έρωτήματα για τδ μέλλον. Τά έμπόδια και τά σφάλματα είναι γνωστά. Οι άνάγκες και τ' αποτελέσματα τους. Πολλοί δέν ξέρουν πότε θά τελειώσει η σημερινή συνύπαρξη των δυδ οί-

κοινωνικών μορφών, πότε ο σοσιαλισμός τελικά θά επικρατήσει. Άλλοι δέν κρύβουν πώς — άφου ο σοσιαλισμός είναι δημοκρατικός — φοβούνται τήν παράταση της σημερινής πολεμικής περιόδου, και οίκονομικά άκόμη. Υπάρχουν και κείνοι που φοβούνται μήπως άκριβώς ο ίδιος λόγος κάνει ώστε μια διανοητική, μέθεδος καταλήξει σέ δόγμα και μήπως υπάρξει έμπόδιο στην πνευματική εξέλιξη η μονόπλευρη παιδεία. Τέλος άλλοι φοβούνται τελικά τήν επιτυχία του σοσιαλιστικού σκοπού σέ μια μόνη χώρα. Κι' επικαλούνται τδ γεγονός πώς η οίκονομική εικόνα της Ε.Σ.Σ.Δ. — όχι πιά απ' τήν άποψη της παραγωγής και του έξωτερικού έμπορίου, μα έσωτερικά — δέν είναι τόσο ρόδινη.

Όταν τά έρωτήματα αυτά γίνονται με καλή πίστη και ειλικρινή ανησυχία έχουν πάντοτε σοβαρότητα. Και μόνο νοοτροπία τυφλού μπορεί να έμποδίσει απ' τδ να εκτιμηθεί η σοβαρότητα αυτή. Μα πρώτα-πρώτα για τά γεγονότα που έξω από τήν Ε.Σ.Σ.Δ. μπορούν να επηρεάσουν πρδς βλάβη του έργου της, δέ μπορούμε να ξέρουμε, δέ μπορούμε να πούμε τίποτε. Για δ,τι άφορά τδν ανθρώπινο παράγοντα, ο καθένας έχει μιάν ώρισμένη δουλειά, και μια ώρισμένη άποτελεσματικότητα. Και υπάρχουν άνθρωποι που έχουν τις εύθυνες της πορείας της Ε.Σ.Σ.Δ. Άς τις άναμετρήσουν. Κι' άς ιδούν με ποιδ τρόπο θά εξαλείψουν εκεί που μπορούν, και με ποιδ τρόπο θά μετριάσουν τά έλαττώματα της μεγάλης προσπάθειάς τους.

Εμείς δέ μπορούμε παρά να εκφράσουμε μιάν έλπίδα. Πώς, όσο κι' αν διατηρηθούν οι σημερινοί πολεμικοί έροι, ο κίνδυνος του δογματισμού θά λείψει. Πώς η ατμόσφαιρα που δημιούργησε η ρωσική επανάσταση είναι τέτοια, ώστε σιγά-σιγά θά φανερωθεί πλήρης ένας καινούριος κοινωνικός άνθρωπος, άξιος της οίκονομικής και ήθικης άπελευθέρωσης που άποτελεί τήν ούσία του σοσιαλισμού. Έτσι η ρωσική επανάσταση προσθέτει ένα μεγάλο στοιχείο στην υπόθεση του ανθρώπου. Κάτι περισσότερο: μάς δίνει τδ μόνο καινούριο στοιχείο της εποχής μας, συνέχεια μαζί και αντίθεση του 1789. Άνάμεσα απ' του κόσμου τις «άναγεννήσεις» και τις «επαναστάσεις» που μάς παρουσιάζουν καθημερινά οι έφημερίδες ξεχωρίζει αυτή η μοναδική **επανάσταση**, που πέταξε κατά πρόσωπο του καπιταλισμού τήν πρόκληση του νέου ανθρώπου, άποτελώντας έτσι τδ aliquid novi του είκοστου αιώνα.

ΠΑΥΛΟΣ ΓΚΙΚΑΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ (1)

ΕΝΑ ΨΥΧΟΜΕΤΡΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Με το σκοτεινό τουτο μότο αρχίζει το φοβερό δράμα της Φόνισσας μέσα στη ρυπαρότητα ενός φτωχικού δωματίου, τις όρθρινές ώρες μιάς ζοφερής νύχτας του Γεννάρη. Αλλά το δράμα αυτό είνε έξωτερικό· όμως το πραγματικό δράμα βρίσκεται μέσα στην ψυχή της, μέσα στην τρικυμισμένη και θυελλώδη σκέψη της· παίζεται από χρόνια σιωπηλά στη θλιβερή της ανάμνηση· δέν υπάρχει τίποτε μέσα στο πνεύμα της, πού νά μήν της θυμίζει τη δυστυχία σέ μιά συνεχή γραμμή κινήσεως, μέσα σέ μιά θύελλα σκοτεινών δραμάτων. «Ω, τά σιωπηλά αυτά δράματα, πού μένουν χωρίς αποτέλεσμα γιά τόν ενδιαφερόμενο και πού πλήττουν αδιάκριτα τόν άνεύθυνο και πού τόν φέρνουν στο θάνατο, χωρίς νά γνωρίζει γιατί. Η Φραγγογιαννού δέν είνε τό θύμα του έαυτου της· διαμαρτύρεται· είνε τό θύμα τών άλλων: «Όταν ήταν παιδίοκη υπηρέτει τούς γονείς της· όταν υπαινδρεύθη έγινε σκλάβο του συζύγου της και όμως ως έκ του χαρακτήρος της και της αδυναμίας εκείνου ήτο συγχρόνως και κηδεμών αυτού, όταν απέκτησε τέκνα έγινε δοϋλα τών τέκνων της όταν τά τέκνα της απέκτησαν τέκνα έγινε πάλι δουλεύτρα τών εγγόνων της!». Και ξετυλίγει μπροστά μας τό μεγάλο δράμα της οικογενείας, μεταξύ μιάς ζωής πάλης και στερήσεων, θανάτων και σκληρών απογοητεύσεων· νομίζει κανείς πώς μόνον αυτή αισθάνεται ελη την τραγωδία, πού τόσοι άλλοι τη ζούν χωρίς όμως νά την αισθάνονται τόσο βαθειά σαν αυτή. Αυτή ή ίδια δέν πιστεύει σέ τόση δυστυχία· νομίζει πώς τη φαντάζεται μέσα στα θλιμμένα της όνειρα, μέσα στις αυγινές ύπνοφαντασίες της, σαν κάτι πολύ δυσδιάκριτο, πώς δέν είνε αυτή πού την υπομένει· και όμως δέν όνειρεύεται· συνέρεχεται· είνε ή ζωή της ή καθημερινή· ή παντοτεινά σκληρή και τραγικά θλιμμένη· λοιπόν νά μεταβάλλει τη Μοίρα της; ω, αυτό είνε αδύνατο· τά χρόνια της διαπίστωσαν την πείρα της· είνε αδύνατο... Είνε ή ζωή της αυτή, ή ζωή όλων τών τιμών μητέρων, όλων ή αναπόδραστη· στο πρόσωπό της αναγνωρίζουμε όλόκληρη την ανθρώπινη, πού στενάζει από ένα καθήκον τόσο δυσεκπλήρωτο, αλλά και τόσο αναπόφευκτο· δικαιολογείται στη συνείδησή της: «Ό,τι έγινε πρέπει νά επαναληφθεί. — Και πραγματικώς μετ' όλίγον πνίγει σέ μιάν έξοχική στέρνα δυο τρυφερές μά δυστυχές υπάρξεις. Ναι, τό δικαίωμα της ζωής είνε αναπαίρετο κι' ή παιδοκτονία εγκλημα· αλλά ποιός νόμος προβλέπει γιά την ανεπάρκεια της οικογένειας και την άστορ-

(1) Συνέχεια από τό προηγούμενο και τέλος.

γία της φύσεως απέναντι τών δυστυχών κι' άτελών υπάρξεων; ποιός θά μάς έσωζε από τό εγκλημα της διαιωσίσεως αυτών; Αναγνωρίσαμε και καθιερώσαμε, ως ίερά καθήκοντα τόσες άσήμαντες υποχρεώσεις, τόσους γελοίους τύπους χωρίς νά δόσουμε την προπούμενη θέση στο πρώτιστο και κύριο: στην έξασφάλιση της διαιωσίσεως του έίδους· ναι, δέν άρκει νά ζει κανείς μόνο και μόνο γιατί αναπνέει· πρέπει νά ζει τη ζωή στην πλούσια και πλήθωρική της άνθιση, μέσα στη χαρά, καθώς και μέσα στη θλίψη, μέσα σέ μιά κάποια επάρκεια· μόνο τό καλώς ζείν είνε δικαίωμα αναπαίρετο· μόνο σ' αυτό πρέπει νά έξασφαλίζουμε τη διάρκεια. Η Φραγγογιαννού σκοτώνοντας πλήττει μόνο τη δυστυχία, ελαφρώνοντας την υποχρέωση· τά θύματα πού ζητεί βρίσκονται μέσα στη φτώχεια και την άθλιότητα· είνε βάρη στην οικογένεια· είνε οι άδελφές της του μέλλοντος· είνε αυτή, ή ίδια ή δυστυχία της, την όποιαν εκδικείται μη διαιωρίζοντας αυτήν... Μετ' όλίγον ένα τυχαίο γεγονός δίνει την άφορμή και την ύποπτεύονται· πρόκειται νά τη συλλάβουν· άλλ' αυτή δέν άνήκει στους ανθρώπους και τη δικαιοδοσία τους· δέν παραβίασε τούς ανθρώπινους νόμους ούτε γιά νά παίξει, ούτε γιά νά ύφελιθεί· απλώς διαμαρτυρήθηκε κατ' αυτών· την καταδικώνουν, άλλ' αυτή φεύγει δραμαία και καταφεύγει στην έξοχή...

Περνάει μέσα από τη γνωστή της Φύση, μέσα από τίς θαυμάσιες καλλονές της και τίς αισθάνεται και τίς αναγνωρίζει και πίνει γιά τελευταία φορά ελη τη γλύκα της ζωής· απολαμβάνει την ανοιξιότικη μέθη της... Εμπιστεύεται σαυτήν όλες τις μουσικές σκέψεις της, ελη την τύψη και τη δίκαιη και συγχωρημένη πράξη της· αισθάνεται πώς πρέπει νά ζήσει, νά ζήσει πολύ· νομίζει πώς αναγεννιέται, πώς είνε δυνατόν νάρχισει μιά νέα ζωή. Είνε τόσο καταπληκτικό νά βλέπει κανείς τόν ισχυρό τουτο τύπο, πού μοιάζει με κάτι από τη σκληρή και δυνατή παραστατικότητα τών βράχων, νά κλίνει ταπεινά, και νάποκοιμάται μέσα στην άγκαλιά της Φύσεως! αναπνέει την αύρα και νοιώθει νάν της πέρνει τόν πόνο και την τύψη, πού κάπου-κάπου τη βαραίνει και γέρνει με την ήρεμία μικρού παιδιού πρds την ίδια της ψυχή και την έρωτά και την έλέγχει γιά τό κακό, πού προξένησε· ή μοναξιά μάς συγκεντρώνει τόσο γύρω στη ζωή· μάς λαγαρίζει τόσο τη σκέψη! μήπως όλοι δέν έχουν δικαίωμα στη χαρά καθώς και στη θλίψη; μήπως όλοι δέν πρέπει νά υποφέρουν; μήπως όλοι δέν είμαστε άδελφοί; όχι· δέν έπρεπε νά σκοτώσει· βραδυάζεται στο ύπαιθρο· αποκοιμάται μέσα στην ύγραν άλμην της «Σκοτεινής Σπηλιάς» πού καταφεύγει· δόμβοι θορυθούν εις τά ύπα της· είνε τά κλαυθμηρίσματα τών άκάκων παιδιών. Υπόκωφοι συριγμοί του μακρονού άνέμου ήρχοντο εις τας άκοάς της· ό νεκρώσιμος χορός τών κορασίδων, με αυξημένον τόν φρικώδη όρμαθόν έχοροπήθησε αίφνης τριγύρω της:

— Είμαστε παιδιά σου! μάς εγέννησες! Φίλησέ μας — χάιδεψέ μας.

Μέσα στην άπήχηση της σπηλιάς άκούγεται ή φοβερή κραυγή:

— Φόνισσα!., Φόνισσα!..

Ανατινάσσεται· φρίσσει· άλλ' άμέσως ξανακοιμάται· της επανέρχονται τά ίδια φαντάσματα· ναι, ό θάνατος είνε ό κάλλιστος τών ύπνων, άρκει νά μήν έχει κακά όνειρα· «ή Φραγγογιαννού, τέλος, έξύπνησε την ώρα του Άναγενοϋς με μικράν γαλήνην εις την ψυχήν, ένθ' τό κνανούν και πορφυρίζον του στερεώματος κατανικρού της συνείχετο με τό μαυρογάλανον του πόντου και αύρα, δρόσος, φλοΐφος, κελάρισμα, άπειτέλουν ήδειαν συζυγίας αρμονίαν εις τας αισθήσεις της». Της επανέρχεται ή σκληρότητα, ή δύναμη, ή αποφασιστική θέληση· δέν τρομάζει μπροστά στην έξομολόγησή· επί τέλους τί έκανε; ποιόν άδίκησε; ανοίγοντας την καρδιά της στον πνευματικόν του «Αγίου Σώσιτη» τρέφει την πεποίθηση, πώς θά την συγχωρήσει, πώς θαναγωνίσει κι' αυτός την εϋσπλαχνία της απέναντι τόσον δυστυχών· ή λύτρωση, πού προσμένει· δέν θά προέρχεται από την έξομολόγησή, άλλ' απ' αυτή την αναγνώριση τών όσων έκανε, απ' αυτή τη δίκαιη εκτίμηση. Εφ' όσον δέν άδίκησε απέναντι του έαυτου της και τών θυμάτων της πρds τί νά στενοχωρείται; μήπως αυτή

δεν είνε τὸ θῦμα τῆς ζωῆς τῆς ; μήπως αὐτὴ δὲν ἐζήτησε τὴν ἐλάττωση τῶν θυμάτων, ποὺ τόσον ἀστόχαστα φέρνουμε στὸν κόσμο ; Ἐκανε κατὰ δύναμη καὶ συνείδηση δ.τι. ἔπρεπε νὰ γίνεῖ «ἐστειλε δῶρα στὸν παράδεισο τὰ νήπια, ποὺ σκότωσε». Ἐξελίχθη αὐτὴ ἐν ἰδανικῷ, ποὺ μόνον αὐτὸ ἀρκεῖ γιὰ νὰ τῆς δώσει τὴν ἐξιλέωση — τὸ ἰδανικὸ τῆς τῆς δημιουργοῦσε μιὰν ὑποχρέωση : **Τὸ δικαίωμα τοῦ ἐγκλήματος** — ὁ σκοπὸς τῆς πράξεως τῆς ὑπέβαλε τὴν **πεποίθηση τῆς συγγνώμης**. Ποιὸς ξέρεῖ. . . ἴσως μὲ τίς ἡμέρες αὐτὲς σκέψεις τῆς θείας συγγνώμης καὶ μὲ τὴ γλυκεῖα ἀνακούφιση τῆς αἰωνίας ἀναπαύσεως, ποὺ τὴν προσμένει ἐκεῖ ψηλά, στρέφει τὸ τελευταῖο τῆς βλέμμα πρὸς τὴν ἀηδὴ τούτη ζωὴ, χωρὶς τὴν παραμικρότερη τύψη, χωρὶς καμιά ἀμφίβουλη ὑποψία. . . Δὲν ὑπάρχει πλέον διέξοδος. . . σπεύδει ραγδαία πρὸς τὸν θάνατο· βιάζεται μὲσα στὸ κύμα ποὺ τὴν κυκλῶνει μὲ τὴν ἴδια σταθερότητα ποὺ τὴν χαρακτηρίζει καὶ ὅταν ἐνεργοῦσε μιὰ θεόπνευστη εὐσπλαχνία, ὅταν ἐπινιγε μὲ τὴν πρόθεση νὰ λυτρώσει :

«**Εἰς τὸ στόμα τῆς εὐλόγητο τοῦ ἄλυτρον καὶ πικρὸν ὕδωρ· τὰ κύματα ἐφοῦσκωναν σὰ νὰ εἶχαν πάθος· ἐκάλυψαν τοὺς μυκτῆρας τῆς καὶ τὰ ὄτα τῆς· τὴν σιγμὴν ἐκείνην τὸ βλέμμα τῆς Φραγγογιαννοῦς ἀντίκρουσε τὸ μοιροπάτι, τὴν ἐρημικὴν βορειοδυτικὴν ἀκτὴν, ὅπου τῆς εἶχαν δώσει ὡς προῖκα ἓνα ἀγρόν, διὰ νὰ νείδα τὴν ὑπ᾿ἀνδρῶν καὶ τὴν ἔκταναν νύμφην οἱ γονεῖς τῆς — Ὡ, νὰ τὸ προικιό μου !**» Εἶπε· αὐτὰ ὑπῆρξαν αἱ τελευταῖαι λέξεις τῆς· ἡ γραῖα Καδοῦλα εὗρε τὸν θάνατον εἰς τὸ πέραςμα τοῦ Ἁγίου Σώστη εἰς τὸν λαίμῳ τὸν ἐνώνοντα τὸν βράχον μὲ τὴν ξηρὰν, εἰς τὸ ἥμισυ τοῦ δρόμου μεταξὺ τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρώπινης Δικαιοσύνης» . . .

Ἡ Φόνισσα εἶνε ἀπὸ τὰ μοναδικὰ ἐκεῖνα ἔργα εἰς τὰ ὅποια ἡ ζωὴ θίγεται σὺν τῆς τὰ σημεῖα ἀπὸ τὴν πνευματικώτερη χαρὰ τῆς καὶ τὴ φιλοσοφικώτερη θλίψη τῆς, μὲχρι τὴ σκληρὴ τῆς ἀπέχθεια. Θάθελα νὰ χαρακτηρίσω τὴ Φόνισσα ὡς ἔργο δυναμικὸ· παρουσιάζει μιὰ τυραννισμένη ψυχὴ, ποὺ ἐπαναστατεῖ κατὰ τῶν ἀνθρώπων νόμων καὶ ποὺ διαμαρτύρεται παραβιάζοντας αὐτούς. Ἄλλ' ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς δὲν μπορεῖ νὰ νοηθεῖ σέργω γραμμῆ ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντη καὶ μόνον ὡς δυναμικὴ προσπάθεια θὰ μπορούσε νὰ κληθεῖ. Ἡ ψυχικὴ ἰδιοσυγκρασία τοῦ Παπαδιαμάντη, ἡ ἐσώτερη χριστιανικὴ ἠθικὴ του, δὲν ἦταν δυνατόν νὰ συλλάβει ἓνα τόσο εὐρὸ ζωϊκὸ τύπο καὶ τὸν παρουσιάζει στὴν πλατύτερη συμβολικὴ δρᾶση του, μέσα στὴν ἐνεργητικὴ καὶ συνειδητὴ του θέληση. Ἡ ἔννοια τοῦ Κακοῦ καὶ ἡ δικαιολογία τοῦ ἐγκλήματος ὡς πράξεως ἀνώτερης δικαιοσύνης ἦσαν ἔννοιες ἀκατανόητες στὴν ψυχὴ του. Ἡ Φόνισσα, ὅσο καὶ ἂν θέλει νὰ ὑψωθεῖ σὲν τύπο δυνατὸ καὶ παγκόσμιο, ποτὲ δὲν μπορεῖ ν'ἀντικρύσει τὸ ἠθικὸ μεγαλεῖο τοῦ Ρασκόλνικωφ, μέσα στὸ «**Ἐγκλημα καὶ τὴν Τιμωρία**» τοῦ Dostojewski, ποὺ φαίνεται πὸς μιμεῖται κάπως ὁ δικὸς μὲς Παπαδιαμάντης. Ἡ τεχνικὴ πικρότητα τὴν ὁποῖαν παρουσιάζει ἡ Φόνισσα, ἡ ζωντανία τοῦ τύπου τῆς πικρῶς προέρχεται ἀπὸ τὴ μεγάλη συγγένεια, ποὺ σχεδὸν κατέχει τὴν ἀλλόθρησκον ψυχὴ μὲ τὴ νεώτερη δική μὲς· οἱ δύο ψυχὲς ἔχουν τόσο ὁμοιότητες· ἔχουν τὸν ἴδιον ἀντικείμενον, βέβαια, καὶ αἰτία δύναμη, καὶ ποῖα πρωτοπρόκληση μὲσα στὴ χειρονομία τῆς Φόνισσας, ἀλλὰ τοῦτο δὲν προέρχεται καὶ δὲν ἐκφράζεται μὲ τὸν τόνο τῆς ἐλευθέρης καὶ σταθερῆς αὐτοπεποίθησης. Μένει τύπος τοπικὸς, χωρὶς μουσικὴ χωρικότητα δὲν διασπᾷ τοὺς φραγμοὺς τῆς πατρίδας. . . Ἐντελῶς ἀντίθετα συμβαίνει στὸ Dostojewski. Ὁ Ρόντιον εἶνε τὸ παγκόσμιο πνεῦμα τῆς ἀνώτερης δικαιοσύνης, ποὺ καταδικάζει τὸ κράτος καὶ ποὺ μόνον τὴ συνείδηση ἀναγνωρίζει· ἐδῶ οἱ φραγμοὶ διασπῶνται καὶ ὁ ἀνθρώπος αἴρεται σὲ τὸν τύπον αἰώνιο, σ' ἀδιαπέραστο καὶ βαθύ σύμβολο. Ἡ μεγαλοφυΐα διαλύει στὰ χέρια τῆς τὴν καθημερινὴν ζωὴ καὶ τὴ μεταλλάθει σὲ ὑπόδειγμα ἀνώτερο· ἡ ἰδιοφυΐα ἀπλῶς τὴν ἀντιγράφει· ὁ Παπαδιαμάντης δὲν παραβάλλεται βεβαίως μὲ τὸν γίγαντα τοῦ Βορρά. Γιὰ τὸν πρῶτον ἡ τέχνη ὑπῆρξε τὸ μέσον τῆς ἐκφράσεως τοῦ φαινομένου· γιὰ τὸ δεύτερο ὑπῆρξε μιὰ ἀπέραντη κοινωνικὴ ἐξομολόγησις· γιὰ τὸν πρῶτον

τὸ ἐγκλημα εἶνε πράξη σχεδὸν κατακριτέα, γιὰ τὸ δεύτερο πράξη, ποὺ ἐξαγνίζει τὸν ἀνθρώπο καὶ τὸν φέρει διὰ τῆς μετανοίας, στὴν ἀπολύτρωση καὶ τὴν ἀποθέωση, στὴν τελειοποίησι.

Ἄλλ' ὁ Παπαδιαμάντης δὲν περιορίστηκε μέχρις ἐδῶ μεταξύ τῶν διηγημάτων, ποὺ πρέπει νὰ γίνεῖ ἰδιαίτερος λόγος εἶνε καὶ τὸ «**Τύχη ἀπ' τὴν Ἀμερική**». Πρόκειται γιὰ μιὰ σκηναίαν, τόσο ὡμὴ στὴ σκληρότητά τῆς μὰ καὶ τόσο πραγματικὴ, σὺς λεπτομέρειες, ποὺ θάταν καλλίτερα νὰ τὴν ὀνομάζουμε κοινωνικὴ τραγωδία· στὸ βάθος τῆς σκηναίας μισοφαιίνεται μιὰ οἰκογένεια ποὺ στερεῖται καὶ ποὺ προσμένει τὴν εὐτυχία ἀπὸ τὸ γιό, ποὺ δουλεύει στὰ ξένα Ὅλοι ζοῦν μὲ τὴ γλυκεῖα προσμονή του. Εἶνε ἀνοιχτὴ· βρισκόμαστε στὴν κλίνη τοῦ ἐτοιμοθάνατου, ποὺ ἀφοῦ πάντρεψε τὴν ἀδελφὴν του, μετὰ τὴν ἐπιστροφή, κλείνει τὰ μάτια του σφίγγοντας στὰ στήθη τὸ πορτοφόλι μὲ τὰ λίγα χρήματα, ποὺ κέρδισε στὴν ξενιτειά· τὴν ἐπομένῃ τοῦ γάμου πεθαίνει φθισικός, ἀφοῦ πρόσφερε στοὺς ἄλλους τὴν εὐτυχία, ποὺ τόσο χρόνια κυνηγοῦσε στὰ σκοτεινὰ μεταλλεῖα τῆς Ἀμερικῆς· πεθαίνει ἀπὸ τὴν πικρία ποὺ τὸν πότισε τὸ σπῆτι του, μετὰ τὴν ἐπάνοδο. Δὲν ἀρκεῖ ποὺ τὸ πλημμύρισε μὲ χαρὰ, ποὺ τὴν πλήρωσε μὲ τὸ αἷμα τῆς καρδιάς του καὶ ποὺ τὴν ὑψαίνει μὲ τὴ στέργηση τῆς ὑγείας του· δὲν ἀρκεῖ ποὺ τὸν βλέπουν ἄρρωστο, στὸ τελευταῖο βῆμα πρὸς τὸν τάφο· μὰ χαμηλώνοντας τὰ λόγια τους, οἱ δικοὶ του, οἰγοψιθυρίζουν γιὰ τὸν ἄφευκτο καὶ ταχὺ του θάνατο, γιὰ τὸ γάμο, ποὺ δὲν πρέπει νὰ γένησιν. . . Εἶνε Κυριακὴ, μέρα χαρούμενη καὶ πέρα στὴν πλατεῖα τοῦ χωριοῦ, μετὰ τὴ στεφάνωση, χορεύουν εἰς καλεσμένοι· αὐτὸς μόνος του μένει μακρὰ· εἶνε ἀνύμνητος· μόλις σέρνει τὰ πόδια του μέχρι τὸ μικρὸ παράθυρο, ποὺ βλέπει πρὸς τὴν πλατεῖα παρακολουθεῖ τὴν χαρὰ, ποὺ πρόσφερε στοὺς δικούς του καὶ νοιώθει τὴν ἠθικὴ εὐχαρίστηση νὰ λαχταρίζει στὰ στήθη του· στὰ μάτια του ἀνεβαίνουν δάκρυα· τούρχειται στὸ νοῦ νὰ θωπεύσει τὸ πορτοφόλι ποῦχε κάτω ἀπὸ τὸ προσκέφαλο : «**Ἀνεσηκώθη καὶ ἔκανε τρία βήματα γιὰ νὰ πλησιάσει πρὸς τὴν κλίνη**» Ἐσήκωσε τὸ προσκέφαλο καὶ βλέπει πὸς ἡ θεία ἦταν κενή· τὸ πορτοφόλι ἔλειπε. Ἐσήκωσε τὴν προσκεφαλίδα, ἡ μαξιλάραν, ἔφαξε τὰ σινδόνια· τίποτε, τὸ πορτοφόλιον ἔλειπε.

Ἐσήκωσε τὴν προσκεφαλίδα ἡ μαξιλάραν τὴν ὑποκάτωθεν· ἔφαξε τὰ σινδόνια· τίποτε· τὸ χρηματφυλάκιον εἶχε γίνεῖ ἄφαντον.

Κρύος ἰδρὼς τὸν περιέχουσε καὶ βῆξ ἀγωνίας τὸν ἐπινιξε.

— Μάννα μου ! Μάννα !

Ἡ μικρὰ Ἀνθοῦσα, πτωχὴ κορασὶς, συγγενὴς τῆς οἰκογενείας τὴν ὁποῖαν εἶχαν προσλάβει ἐκεῖνας τὰς ἡμέρας διὰ νὰ ὑπηρετεῖ τὸν ἀσθενῆ, ἔστατο εἰς τὴν θύραν τοῦ οἰκίσκου καὶ ἐκύττα ἐν ἐκστάσει τὸν μέγαν χορόν, ὅστις ἦτον τεράστιος ὄρμαθὸς ἀνθρώπων πολὺχρωμος καὶ ἀεικίνητος· μῦλον τὸν θόρυβον, ὅστις ἤρχετο ἐξωθεν ἤκουσε τὴν κραυγὴν καὶ τὸν βῆχα τοῦ Θανάση καὶ ἔτρεξεν ἐπάνω·

— Ἀθουσῶ . . . Ἀθουσῶ ! . . . τρέξε γλήγωρα, φώναξε τὴ μάννα μου ! . . .

— Εἶνε πιασμένη στὸ χορὸ ! . . .

— Νὰ ξεπιασθεῖ . . . καὶ νὰ τρέξει ! . . .

Μετ' ὀλίγον ἡ Ἀσημίνα ἤλθε . . .

— Μάννα ποιὸς μοῦ πήρε τὸ πορτοφόλι μου ;

— Ποιὸ ; τί εἶπες ;

— Τὸ πορτοφόλι, ποῦχα τοὺς παράδες μέσα . . .

— Ἐ ! . . .

— Λεῖπει μοῦ τὸ κλέψανε μάννα !

— Τί λὲς παιδί μου ;

Τὴν ἴδιαν στιγμὴν ἤκουσθη ἡ φωνὴ τοῦ Στάθη, καλοῦντος ἐξωθεν τῆς θύρας.

— Πὲς τοῦ Θανάση, ἐγὼ τὸ πῶς τὸ πορτοφόλι καὶ νὰ ἴσυχάσει . . .

Ὁ Θανάσης ἐν μέρει μόνον κατεπραῦνθη . . .

Ὁλην τὴν ἐσπέραν καὶ μέχρι βαθείας νυχτὸς καὶ τὴν πρῶταν τῆς ἐπιούσης

ἀκόμη δὲ Στάθης δὲν ἀνῆλθεν εἰς τὴν μικρὰν οἰκίαν, ὅπου εὕρισκετο ὁ ἀσθενὴς ἀδελφός του. Οὗτος, ἐνῶ τὴ νύκτα τῆς παραμονῆς τοῦ γάμου εἶχε κοιμηθεῖ καλὰ κι' ἐπὶ πολλὰς ὥρας, κατόπιν τοῦ παρεξουμοῦ, ἔστις εἶχεν ἐπέλθει τὴν ἡμέραν κι' ἐφαίνετο ἡσυχώτερος, τὴ νύκτα μετὰ τὸν γάμον καὶ κατόπιν τῆς ἀνακαλύψεως τῆς ἀπουσίας τοῦ χρηματοφυλακίου, τὴν διήλθεν ἀύπνος καὶ μὲ φοβεράς ἐκρήξεις βηχός.

Τὴν πρωτὰν καθὼς ὁ Στάθης ἐπέστρεψεν εἰς τὸ σπιτί του καὶ δλοὶ οἱ καλεσμένοι ἐπήγαν, τέλος, νὰ κοιμηθῶν, ὁ γέρον πατὴρ ἐλθὼν, ἐφώνησε τὸν Στάθην καὶ τοῦ εἶπε :

— Σύρε νὰ δεῖς τὸν ἀδελφὸ σου, σὲ θέλει.

Ἐὶς τὸ Στάθης ἦταν πλαγιασμένος, ἐπήρε ἕναν ὕπνον καὶ ἀργοπόρησε.

Μετ' ὀλίγον ἡ Ἀσημίνα ἔτρεξε κι' ἐφώνησε τὴν νύμφην τῆς.

— Γερακίνα, ποῦ εἶνε ὁ Στάθης; Μὴν κοιμᾶται; Δὲν εἶνε καλὰ ὁ Θανάσης, πές του νὰ φτάσει γλήγορα!

Ἐὶς τὸ ὀλίγο ὕστερον ἦρθεν ἡ Μαρκουσώ, ἡ ἄλλη ὑπανδρος ἀδελφή.

— Στάθη, τρέξε γλήγορα! πεθαίνει ὁ Θανάσης!

Ἐὶς τὸ Στάθης εἶχε σηκωθεῖ κι' ἐνίπτειτο κι' ἐκτενίζετο κι' ἀργοποροῦσε...

Εὐθὺς κατόπιν ἐφθασε μιὰ θειά.

— Στάθη, ἔλα, γλήγορα, σὲ γυροῦει ὁ Θανάσης! μὲ τὴν ψυχὴν στὰ δόντια!

Τελευταῖος καὶ πάλιν ἦλθεν ὁ Γέρω Στεφανῆς

— Τρέξε γλήγορα, τὸν ἀδελφὸ σου τὸν μεταλαβαίνουε.

Τέλος ἐξεκίνησεν ὁ Στάθης· συνήνησε τὸν ἱερέα, ἀσκεπῆ, μὲ τὸ Ἅγιον Ποτήριον κατερχόμενον ἀπὸ τὸν οἰκίσκον τοῦ ἀσθενοῦς.

Ἐὶς τὸ Στάθης ἔβγαλε τὸ καπέλλο του, ἐπροσκύνησε βαθέως καὶ τέλος ἀνῆλθε εἰς τὴν μικρὰν οἰκίαν.

Ἐὶς τὸ Θανάσης ἦταν εἰς τὰς λοισθίας στιγμάς.

Ἐὶς τὸ Στάθης ἐπλησίασεν ἐκθύμως, τοῦ ἔδωκε τὸ πορτοφόλι εἰς τὰς χεῖρας.

Ἐκεῖνος τὸ ἔλαθεν καὶ ἐμειδίασε...

— Σχώρεσε με ἀδελφέ μου, γιὰ καλὸ τῶκαμα, νὰ μὴ σὲ γδύσουν... Σοῦ χρειάζονται τὰ λεπτὰ γιὰ νὰ κοιταχθεῖς, νὰ γένεις καλὰ... νὰ ζήσεις ἀκόμη, πολὺ, πολὺ!

Ἐὶς τὸ φθισικὸς εἶπε εὐχαριστῶ, ἔσφιξε τὸ πορτοφόλιον εἰς τὴν παλάμην του κι' ἐξέπνευσε.

Μόλις ἀπέδωκε τὴν τελευταίαν πνοὴν ὁ Θανάσης, καὶ ὁ Στάθης ἀνέλαβε πάλιν τὸ πορτοφόλιον καὶ τὸ ἔβαλε εἰς τὸν κόλπον του» (!).

Ἐὶς τὸ Παπαδιαμάντης δὲν ἐφθασε ποτὲ ψηλότερα.

IV.

Μετὰ τὴν ἀνάλυση ποῦ δόσαμε σὲ μερικὰ, χαρακτηριστικώτατα διηγήματα τοῦ Παπαδιαμάντη, ἀμέσως ἀντιλαμβάνεται κανεὶς τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον ἐπεξεργάζετο τὸ ἔθνικὸ περιεχόμενον τοῦ Μύθου του· ἀπὸ αἰσθηματικὴ ἀποψη δ,τι χαρακτηρίζει τὴν ἔμπνευσή του, εἶνε ἡ τρυφερὴ συμπάθεια γιὰ τὰ ὑμῶματα ποῦ μὲς περιέγραφε, μιὰ συμπάθεια πονετικὴ, ποῦ ἀποπνέει τὸν εὐγενέστερο καὶ πνευματικώτερον οἶκτο. Καὶ σὺς πῶς ἀσήμενες καὶ σὺς πῶς σπουδαῖες περιστάσεις, οἱ τύποι του πέρνουν τὸν τόνο τῆς τραγικώτερης ἐσωτερικῆς διαπάλης, ποῦ ξεσπᾷ σὲ μιὰ παθητικὴ Μοιρολατρεία. Δὲν γογγύζουν· δὲν διαμαρτύρονται· δὲν ἐκδηλώνονται μὲ σπασμὸς μὲσα στὴν κοινωνία ἢ τὸ μικρὸ χωριὸ ὅπου διαβιοῦν. Ἐὶς τὴν ζωὴ τους περνάει σὲ μιὰ διαδοχικὴ σειρὰ τραγικῶν γεγονότων καὶ ποιητικῶν συναισθημάτων γιὰ τὰ ὅποια

(!) Χριστογενεϊκάτα Διηγήματα σελ. 58.

δὲν ὑπάρχει καμιὰ δύναμις ἀποτρέπουσα· τὸ ἔργο τῆς θελήσεως, μὲσα στὴν ψυχὴ τους ἐπιτελεῖ ἡ εἰς κερμένη Ἄλλα τῆ βαθεία καὶ μυστικὴ τούτῃ ψυχολογία ὁ Παπαδιαμάντης δὲν τὴν σκεπάζει μὲ τὸ σκοτεινὸ πέπλο τοῦ μυστικισμοῦ, οὔτε τὴν κηλιδώνει μὲ τὶς κραυγὲς τῆς ἀπεγνωσμένης θλίψεως. Ἀπεναντίας τὴν ξεσκεπάζει καὶ τὴν παρουσιάζει μὲσα σὲ φωτεινὸτατο πλαίσιο τῆς ἑλληνικῆς φύσης, μὲσα στὴ θαυμαστὴ ἀτμοσφαιρὰ τῆς, μὲσα στὴν πλοῦσια καὶ μεθυστικὴ τῆς ἀνθησι. Τὸ ὑπαιθρο κυριαρχεῖ παντοῦ· παντοῦ βασιλεύει μιὰ βλάστηση, μιὰ ἀνθηρότητα, μιὰ εὐγένεια καθαρῶς ἑλληνικὴ· Τὰ δένδρα, τὰ πεῦκα, ὁ πλάτανος, οἱ πηγές, ἔλα, ἔλα ζωντανεύουν μὲσα σὲς περιγραφὰς του καὶ νομίζει κανεὶς πῶς ἀναπνέουν δίπλα μας· ὁ φωτεινὸς οὐρανός, οἱ σμαραγδένειες θάλασσες, τ' ἀφρισμένα κύματα, τὰ ρόδινα ἀκρογιάλια, περισφιγγουν τοὺς τύπους του καὶ τοὺς ἐξαυλῶνουν παθητικώτατα· ἡ ψυχικὴ δδὴν μὲσα σὲς περιβάλλον αὐτὸ χάνει τὸ σκοτεινὸ χρῶμα τῆς καὶ προβάλλει φαιδρή, προσφέροντας, ὅχι τὴν βάνουση θλίψη, ἀλλὰ τὴ λύτρωσι καὶ τὴν ἀνάπαυση· γίνεται τρυφερὴ περιπάθεια, χωρὶς νὰ διαγείρει τὴν τραγικὴ θύελλα καὶ τὸ καυτερὸ πάθος· μιὰ μυστικὴ γαλήνη, μιὰ σταθερότητα τρυφερῶν αἰσθημάτων, μιὰ γλυκεῖα ἀπογοήτευσι κατακάθεται μὲσα μας μετὰ τὴν ἀνάγνωσι· ἡ ψυχὴ μας σηκώνεται ψηλότερα καὶ ἔχει νὰ φτερουγίσει κοντὰ στὴν ψυχὴ τοῦ ἀγίου αὐτοῦ τῆς σκέψεως, ποῦ λέγεται Παπαδιαμάντης. Μάπαλὰ φτερὰ μεταφερέμαστε σὲ μιὰ χώρα σιωπηλῶν σκέψεων, γισμάτη συμπαιθητικὴ πικρὰ καὶ οἶκτο.

Ἐὶς τὸ Ἄλλ' ἄρκουτὰ τὰ χαρίσματα αὐτὰ γιὰ νὰ δημιουργήσουν ἕνα κόσμον εὐρύτερον, ἕναν κόσμον μελλοντικώτερον, λιγώτερον θλιμμένο καὶ περισσότερον ἐλπίζοντα; Σὲς ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη δὲ βλέπουμε τὶς μεγάλες ἐκείνες ἀντιφάσεις, ποῦ παρουσιάζει ἡ σταδιοδρομία τῶν μεγάλων πνευμάτων, οὔτε τὶς ἀμφιβολίες ἐκείνες καὶ καταπτώσεις, τὶς ἀρνήσεις καὶ τοὺς θανάτους, ποῦ προάγουν τὸν πολιτισμὸ καὶ προαγγέλουν τὶς μεγάλες ἀναγεννήσεις τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐὶς τὴν ἀνάστασι ἦταν ἀγνωστὴ στὴ ψυχὴ τῶν τύπων του. Σὲς σελίδες του δὲ βασιλεύει ἡ δημιουργικὴ ἀνησυχία κι' ἡ πολυτάραχη θύελλα, ἡ πάλη καὶ ὁ ἐνθουσιασμός· καμιὰ σάλπιγγα δὲν ἤγει τὴ νίκη καὶ τὸ θρίαμβο, καμιὰ κραυγὴ δὲν διακόπτει τὸν ἔρεβο· ἡ ἀνθρώπινη ἀγξία, ποῦ διαγείρει τὴν εὐγενεϊα καὶ τὴν ὑψηλὴν προσπάθεια δὲν ἐφθασε μέχρι τὸ ἐρημητήριο τοῦ μυστικισμοῦ Σκιαθίτη. Ἐὶς τὴν ζωὴ τῶν αἰνιγμάτων, ἡ πληθωρικὴ ζωὴ, ἡ πλημμυρισμένη ἀπὸ μυστικὸς πάθους καὶ δυσεκπληρωτὲς ἐλπίδες· ἡ ζωὴ τῆς ξώφρενης χαρᾶς καὶ τῆς ἀπελιπισμένης θλίψεως δὲν ξεσπᾷ μὲσα στὴν ψυχὴ του σὲ καμιὰ θριαμβευτικὴ μέθη λυρισμοῦ, σὲ καμιὰ ἐνθουσιαστικὴ μεταρσίωση. Ἐὶς τὴν «δογματικὴν ἐρημνεία» τοῦ κόσμου, ἡ μένη ἐνδιαφέρουσα τὸν ἄνθρωπον, ἡ πηγὴ τῆς ὑψηλῆς γνώσεως καὶ τῆς συνειδητῆς λήθης, δὲ δείχνει σημεῖα ζωῆς μὲσα σὲς σελίδες του. Ἐὶς τὸ νεώτερον ἄνθρωπος καὶ γενικὰ ὁ σύγχρονος τοῦ διαφεύγει παντελῶς. Ἐὶς τὴν σημερινὴν ζωὴ εἶνε μιὰ μεγάλη ἐσποία, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν πρόκειται νὰ προέλθουν οἱ μεγάλες ζυμώσεις τῆς αὔριου· ζοῦμε στὴν ἐποχὴ τῆς δύσεως ἐνδὸς ἀνάξιου πολιτισμοῦ καὶ στὴ θριαμβικὴ ἀνατολὴ ἐνδὸς περισσότερον ἐλπιδοφόρου· ἡ ἠθικὴ πρόληψη κατέπεσε σὲ χάρτινος πύργος, ἐνῶ μέχρι τὰ χθὲς νομίζετο ἀπὸ χάλυβα· ἕνα κινούργιο ἰδανικὸ πλαταγίζει τὶς δυνατὲς φτεροῦδες του πᾶνω ἀπὸ τὰ κοντὰ καὶ τὰ καθιερωμένα καὶ ψηλῶναι ἔλα τὰ μέτωπα καὶ γισμίζει ὅλες τὶς ψυχές· ὁ παλαιὸς κόσμος ψυχορραγεῖ· ἡ γενικὴ ἀναθεώρησι τῶν ἀξιών, ποῦ μὲς κυβερνοῦν εἶνε σήμερα παγκόσμια ἐπιταγή· εἶνε ἡ ἐνδόμυχη πίστις ἔλων τῶν τιμίων θυμάτων, ἔλων τῶν μεγάλων ἐργατῶν, ποῦ μόχθησαν γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἀναγέννησι. Ἐὶς τὴν τέχνη δὲν εἶνε τίποτε ἄλλο παρὰ μιὰ συμμετοχὴ καὶ μιὰ συνεργασία στὸν ἀγῶνα τοῦτο γιὰ τὴν πρόοδο καὶ τὴν δικαιοσύνη, γιὰ τὴν καλλιτέρευσι καὶ τὴν ἐξάγνισι τοῦ συνόλου. Ἐὶς τὴν θέλησαν ὁ Τσαλτέ κι' ὁ R. Rolland, ἔστι τὴν ποθεῖν ὅσοι γνωρίζουν καὶ ἀπὸ τὸ μυστικὸ τῆς· οἱ μεγάλοι συγγραφῆς ἀναπνέουν μὲσα στὴν ἐποχὴ τους καὶ στὴν ἀνθρωπότητα· τὰ λοιπὰ ἀνήκουν στὴ μετριότητα.

Μὲ τὸ μέτρον τῶν μεγάλων αὐτῶν ἐργατῶν δὲν μπορεῖ νὰ κριθεῖ καὶ τὸ ἔργο τοῦ δικοῦ μας Παπαδιαμάντη· δὲν εἶνε συμβολὴ στὴν ἀνύψωσι καὶ τὴν ἐξάγνισι.

Δέν ηλεκτρίζει τήν ψυχή μας πρὸς τήν ἐπανάσταση ἢ ἔστω καὶ πρὸς τήν ἄρνηση· ἢ περιγραφικότητα καὶ ὁ τοπικισμὸς τοῦ δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ διειδύσουμε μέσα σὲ μιὰ καθολικώτερη ψυχολογία: ὁ Παπαδιαμάντης μᾶς παρουσίασε τὴν ἑλληνική παράδοση καὶ ζωὴ ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς καρτερικότητας καὶ τῆς πίστεως, ἀπὸ τὴν πένθιμη, ἀταπὴ τοῦ πόνου καὶ τῆς θρησκευτικῆς ἀφροσύνης· ἀλλὰ δυστυχῶς στὸ ἔργο τοῦ δὲν ὑπάρχει θέληση, δὲν ὑπάρχει ζωὴ καὶ μέλλον· νὰ γιατί τό τόσο πλούσιο αὐτὸ ἔργο δὲν ἐξέσκησε καμιάν ἐπίδραση τόσο στοὺς συγχρόνους τοῦ, ὅσο καὶ στοὺς μεταγενέστερους· ὄχι βέβαια ἀπὸ παρανόηση ἢ κακὴν ἐκτίμηση τῆς ἀξίας τοῦ, ὅσο ἀπὸ ἑλλειψη κοινωνικοῦ καὶ ψυχολογικοῦ ἐνδιαφέροντος. Ἔμεινε στενωῶς ἠθογραφικό, ἀντιπροσωπευτικὸ μᾶς μόνως περιοχῆς τοῦ τόπου μας· δυστυχῶς τὸ ἔργον αὐτὸ δὲν παρουσιάζει κανένα σημεῖο ἀπὸ κείνα ποὺ ἀγγίζουν τὴ ζωὴ μὲ τὴν ἑταστική ματιὰ τοῦ κοινωνικοῦ ἀναμρφωτοῦ ἢ τοῦ κοινωνικοῦ ἀνατόμου· δὲν πληττει καὶ δὲν ἐπιδοκιμάζει καμιάν ἀποψη· τοῦ λείπει ἢ ζωϊκὴ ἐκείνη κίνηση, ποὺ δημιουργεῖ τίς ἰδέες καὶ προκαλεῖ τίς μεταμορφώσεις καὶ μεταλλαγές, ποὺ γεννᾷ τὸ ἐνδιαφέρον, ποὺ θαυμάζει τὴν πληξὴ καὶ τὴν μονοτονία καὶ ποὺ κάνει τὴ ζωὴ θερμότερη, εὐρύτερη, ρωμαλεώτερη, ἀξία περισσότερο μέλλοντος Ὁ κόσμος τοῦ εἶνε στενὸς καὶ παρ' ὅλη τὴ θαυμαστὴ ποικιλία τοῦ δὲ δημιουργεῖ τὸ νέο καὶ δὲ μετέχει τοῦ ὑψηλοῦ καὶ πρὸ πάντων «δὲν ἔχεται τοῦ ὕψους», ὅπως ἔλεγε ὁ Ἀριστοτέλης. Ὁ κόσμος τοῦ εἶνε σιωπηλὸς, παθητικὸς καὶ κάποτε, κάποτε πλήσσω· ἀλλ' ἢ ἑλληνικὴ ψυχὴ δὲν περιωρίστηκε ποτὲ σὲ μιὰ τόση στενὴ περιοχὴ, ὅσο κι' ἂν πιστὰ μᾶς τὴν ἐπεικόνισε. Δὲ δουλώθηκε ποτὲ στὴν παθητικὴ μόνον διατήρηση τῶν ἀρχικῶν τῆς ἐνστικτῶν ἀπεναντίας παντοῦ καὶ πάντοτε κατὰ τὴν ἱστορικὴ διαδρομὴ τῆς, τὴ συνώδευσε τὸ πολυκύμαντο πνεῦμα τῆς δημιουργικότητας, ἢ ἀκατάβλητη πίστη στὴ δημιουργία μιᾶς ζωῆς πάντοτε νέας καὶ σφριγηλῆς, μιᾶς ζωῆς ἀεικίνητης καὶ πολυκίνδυνης, γιομάτης ἀπὸ ἱεροῦς ἐνθουσιασμοὺς καὶ ψηλομέτωπες ἀνησυχίες. Τὸ κλιματολογικὸ περιβάλλον τὴν προώρρισε φαίνεται, γὰρ τοὺς μεγάλους καθαρμούς καὶ τίς μεγάλες ἀναγεννήσεις τοῦ πνεύματος. Δυὸ φορές μέχρι τὰ σήμερα προσέφερε στὴν ἀνθρωπότητα τὸ ἰδανικὸ, ποὺ τῆς ἔλειπε, τὸ ἰδανικὸ τῶν προγόνων τῆς ὡς ὑπόδειγμα βίου τελείου· ἀλλὰ τὸ ἀπλησίαστο αὐτὸ ἰδανικὸ δὲν μπορούμε στοὺς καιροὺς μας νὰ τὸ ξαναζήσουμε, δὲν μπορούμε νὰ τὸ ξαναθερμάνουμε καὶ πιστέψουμε πίσω σαυτό. Σὲ μᾶς σήμερα, ποὺ πατοῦμε τὰ ἱερὰ τοῦτα χρώματα, ποὺ ἀναπνέουμε τὴν ὑγιέστερη δρόσο τοῦ κόσμου καὶ ζοῦμε μέσα στὴ θαλπωρὴ τοῦ φωτεινότερου Ἡλίου, σὲ μᾶς σήμερα ἐναπόκειται νὰ δημιουργήσουμε καὶ νέο· μόνον μιὰ καινούργια προσπάθεια μπορεῖ νὰ δημιουργήσῃ μιὰ νέα ἀναγέννηση.

Ὁ Παπαδιαμάντης ὑπῆρξεν ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐργάτες, ποὺ μόχθησαν γιὰ τὸ ρόδισμα μιᾶς νέας αὐγῆς, γιὰ τὴν ἀνατολὴ ἐνὸς νέου Ἡλίου· μὰ δὲν στάθηκε ὁ ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος τῆς ἐποχῆς τοῦ· αὐτὴ μᾶλλον ἢ ἐποχὴ τοῦ δὲν περιέκλειε τὰ στοιχεῖα, ποὺ περιεκλείει ἢ σημερινή· δὲν εἶχε τίποτα τὸ ζωοποιὸ καὶ ζωογόνον καὶ δὲν ἐγνώρισε τίς ἀγωνίες τῆς δικῆς μας ἐποχῆς, τὰ προβλήματα ποὺ τὴν ἀπασχολοῦν καὶ τὴν ζύμωση, ποὺ μετ' αἰσθανόμασθε· ὑπῆρξεν ἕνας ἀπὸ τοὺς σχεδιαστὰς κι' ὄχι ἕνας ἀπὸ τοὺς οἰκοδόμους τοῦ μέλλοντος· τὸ ἔργο τῆς νεοελληνικῆς ἀναγεννήσεως προϋποθέτει μιὰ χορεία νέων πλημμυρισμένων ἀπὸ αὐτοπεποιθησὴ καὶ ὑγεία. Μιὰ νεότης σφριγηλὴ καὶ πάλλουσα, μιὰ νεότης ζωσμένη τοὺς ἱεροῦς ἐνθουσιασμοὺς τῶν εἴκοσι χρονῶν μᾶς ἐγγυᾶται τὴν αὐριό περισσότερον γόνιμη, περισσότερο πλούσια, περισσότερο ἐλπιδοφόρα· γύρω μας καὶ ἀρχισε νὰ συντελεῖται... Κάποια στήθη χτυποῦν σφοδρότερα· κρατῶντας στὴν ψυχὴ μου τὴν πικρία τοῦ δυσεκπλήρωτου μαζί μὲ τὴν ἐλπίδα τοῦ μέλλοντος τελειῶνω, ἀναπνέοντας τὴ σεμνὴν ἁρμονία ἐνὸς στίχου τοῦ Paul Claudel:

Un autre, puis un autre,
un autre, encore un autre.

ΦΑΝΗΣ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

ΔΙΑΒΑΖΟΝΤΑΣ...

Μὲ πολλὴ μου εὐχαρίστηση διάβασα δυὸ φορές τὸ ἱστορικὸ καὶ κριτικὸ δοκίμιο τοῦ κ. Γιάννη Σιδέρη γιὰ τὸ Κωμειδύλλιο. Ἡ λογοτεχνικὴ κριτικὴ μας δὲν τὴν πρόσεξε ἀρκετὰ, θαρρῶ, αὐτὴ τὴ μικρὴ μελέτη, τὸ «δοκίμιο» αὐτὸ, ὅπως τ' ὀνομάζει ὁ συγγραφέας τοῦ. Αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκη νὰ μιλήσω γιὰ τὸ μικρὸ αὐτὸ βιβλίον τῶν πενήντα σελίδων, ἂν καὶ δὲν μὲ παραξενεύει καθόλου ἢ στάση τῆς κριτικῆς μας. Συνηθισμένη νὰ διασκεδάζει τὴν ἀνία τῆς ἢ τὴν κακία τῆς, ἢ μεγάλῃ αὐτὴ Κυρία, μὲ τίς ἀπειρες συλλογές τραγουδιῶν καὶ διηγημάτων ποὺ ξεφυτρῶνουν σὰ μανιτάρια κάθε τόσο, μ' ἕνα τρόπο ἀπόλυτα ὑποκειμενικὸ, κολακεύεται νὰ παίρνει μιὰ πόζα ἀπέναντι στὰ ἔργα — τὴν πόζα ποὺ τῆς προσδιορίζει τὸ περίσσευμα τοῦ ὑποκειμενικοῦ (τόσο ἀμφίβολου συχνά!) γούστου τῆς. Ἀντικειμενικὴς μελέτες σὰν αὐτὴ τοῦ κ. Σιδέρη, δὲν τίς πολυνοσοτιμεῖται ἢ κριτικὴ μας — κι' ἔχει δίκιο, γιατί ἂν ριζώσει καὶ στὸν τόπο μας τὸ πνεῦμα τῆς ἀντικειμενικῆς ἔρευνας τῶν λογοτεχνικῶν ζητημάτων, θὰ δειχτεῖ ὀλοφάνερα πόσο μπουφικὸ πρᾶμα εἶνε ἢ ὑποκειμενικὴ καὶ φραϊόπαθη κριτικὴ τῶν συγχρόνων μας.

Ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας τῆς μελέτης αὐτῆς μοῦ ἐξέφραξε ἕνα βράδυ τὸ φόβο τοῦ πὼς θὰ τὸν κατηγορήσουν ὅτι ἔχασε τὸν καιρὸ τοῦ νὰ καταπιαστῆ μὲ ἀναξίολογα μικροπράματα. Αὐτὸ εἶνε ἀίγιορο, γιατί, μὰ τὴν ἀλήθεια, στὴν ἀντίληψη κάθε λογοτέχνη μας σήμερα, τὸ Κωμειδύλλιο εἶνε ἕνα ξεπερασμένο πρᾶμα ποὺ δὲν ἀντέχει σὲ μιὰν ἀξιολογικὴ κριτικὴ. Μόνον τὴν εἰρωνεία μπορεῖ νὰ προκαλέσει σὰν κάτι κατώτερο καὶ ἀνάπηρο, σὰν ἀντιπροσωπευτικὸν εἶδος μιᾶς ἐποχῆς ποιοτικὰ κατώτερης. Μὰ ἔτσι δὲν προχωροῦμε καθόλου. Ἀφίνω τὴ συχνὴ περίπτωση ποὺ ἢ στάση ποὺ ἀνάφερα παραπάνω, μπροστὰ σὲ ἀσύγχρονα λογοτεχνικὰ εἶδη, δὲν εἶνε παρὰ μιὰ ὑπεκφυγὴ ὑπαγορευμένη ἀπὸ τὴν ἑλλειψη καθαρτισμοῦ κι' ἔρχομαι σ' ἕνα σπουδαιότερο ζήτημα. Ὅτι μᾶς ἐνδιαφέρει στὴν περίπτωση αὐτῆς δὲν εἶνε τὸ κωμειδύλλιον ὡς ἔργο τέχνης, ἐξεταζόμενο ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς αἰσθητικῆς ἱκανοποίησης ποὺ παρέχει στὸ σύγχρονο γούστο μας, ἀλλὰ τὸ κωμειδύλλιο σὰν θέμα μελέτης. Στὸ τέλος τὸ κωμειδύλλιο εἶνε ἕνα γεγονός. Ὑπάρχει, δημιουργήθηκε κάποτε κι' ἔχει τὴν ἱστορικὴ σημασία τοῦ. Νὰ τὸ θεωρήσουμε σήμερα σὰν ἕνα «σφάλμα» καὶ νὰ τὸ διαγράψουμε, αὐτὸ δὲν ἔχει καμιά σημασία καὶ συχνὰ δείχνει τὴ δικὴ μας ἀδυναμία νὰ ἐκτιμήσομε τὴν ἱστορικὴ του γένεση.

Κι' ὅμως, ἂν καὶ τὸ πρᾶμα φαίνεται ἀπλό, ἐκτός ἀπ' τοὺς ἀπειρους «αἰσθητικούς» ποὺ μᾶς ἀραδιάζουν τίς ἐντυπώσεις τους καὶ τὰ γούστα τους ἀπ' τὰ ἔργα τέχνης, ὑπάρχουν στὸν τόπο μας καὶ σοβαροὶ — δηλαδὴ πιὸ σοβαροὶ, πιὸ μελετημένον, συγκροτημένον — κριτικοί, ποὺ ἐπιμένουν νὰ ἐφαρμόζουν μιὰν ἀξιολογικὴ κριτικὴ ἀπόλυτη, ἀπάνω καὶ σὲ ἀσύγχρονα ἀκόμα ἔργα, μὲ κριτήρια τὴν ὑποκειμενικὴ τὴν ἀντίληψη, πίστη, θεωρία. Κι' ἀκόμα πιὸ πέρα. Εὐκολώτερο εἶνε σ' ἕνα νεοἑλληνικὸν κριτικὸ νὰ σοῦ προδιαγράψῃ — πάντα ὑποκειμενικὰ — μὲ τρόπο δεοντολογικὸ πὼς πρέπει νὰ γραφεῖ ἕνα ἔργο στὸ μέλλον, παρὰ νὰ σοῦ διαπιστώσει τὴν ἀλληλουχία μερικῶν λογοτεχνικῶν φαινομένων, ἔστω καὶ πενήντα μόλις χρόνια πρὶν ἀπὸ μᾶς. Τὰ τελευταῖα μου αὐτὰ λόγια δὲ σημαίνουν καθόλου ὅτι τὴν ἀντικειμενικὴ κριτικὴ τὴ θεωρῶ μόνον ἱστορικὴ, δηλαδὴ ἐφαρμόσιμη μόνον σὲ ἀσύγχρονα ἔργα, μ' ὅλο ποὺ καθένας καταλαβαίνει ὅτι εἶνε πολὺ δυσκολώτερο — δηλαδὴ ἀπαιτεῖ πολὺ περὶ γερὰ κότσα νὰ ἐφαρμοστῆ σὲ σύγχρονα ἔργα.

Δὲ θ' ἀναλύσω ἐδῶ τὸ βιβλίον ποὺ μοῦ δίνει ἀφορμὴ γιὰ τὰ λόγια αὐτά. Εἶνε, ἀίλωστα, τόσο λιγοσέλιδο ποὺ καθένας ποὺ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ νεοελληνικὰ γράμματα, μπορεῖ — καὶ πρέπει — νὰ τὸ διαβάσει. Ἐπιθυμῶ μᾶλλον νὰ τὸ χαρακτηρίσω. Τὸ πρῶτο ποὺ κάνει ἐντύπωση εἶνε ἢ μεγάλῃ οἰκαιότητα τοῦ συγγραφέα μὲ τὸ θέμα τοῦ. Εἶνε φανερὴ ἢ γερὴ «θουλειὰ» ποὺ προηγῆθηκε γιὰ νὰ βγοῦν οἱ λίγες αὐτὲς σελίδες — χωρὶς, ὡστόσο, νὰ εἶνε κωμωδία καὶ βλασφημία τὸ ἀποτέλεσμα, ὅπως πολὺ συχνὰ εἶνε ἄρθρα ποὺ θέλουν νὰ μᾶς πείσουν ὅτι βγαίνουν ὀλοῖσα ἀπὸ τὸ ξεχειλιστὸ περίσσευμα τοῦ ὑποκειμενικοῦ γούστου ἐκείνων ποὺ τὰ γράφουν. Ἐνα πλήθος διδακτικώτατες πληροφορίες εἶνε σπαρμένες στὶς σελίδες αὐτὲς, κάθε ἄλλο παρὰ γνωστές. ἂν καὶ ἢ ἐποχὴ ποὺ πραγματεύονται δὲν ἀπέχει παρὰ λίγες δεκαετίες ἀπὸ μᾶς. Κι' ἀλήθεια μᾶς ξαφνιάζει ἢ

ανεπίδεικτη αυτή υπόμνηση που μάς γίνεται, πόσο κακά είνε πληροφορημένοι, κι' αυτοί ακόμα οι άνθρωποι των γραμμάτων, για ζητήματα που φαίνονται πώς είνε στο κέντρο του ενδιαφέροντος τους και της μελέτης τους. Θά είνε πολύ αφελής εκείνος που θά πίστευε ότι τέτοιες ελλείψεις δεν μάς είνε απόλυτα βλαβερές για τή φιλολογική μας συγκρότηση. Γιατί, επί τέλους το περίφημο υποκειμενικό μας γούστο, ή ή «εμπνευση», δε θά είχαν να πάθουν τίποτα αν έβρισκαν και κάποιο στήριγμα σε λίγη θετική «γνώση».

Μά λέγοντας οικειότητα του συγγραφέα με το θέμα του, δεν έννοω, κυρίως, γνώσεις και παραπομπές. Ίδιαίτερα ευχάριστη έντύπωση κάνει ή αγάπη που βάζει στη δουλειά του, ή αγάπη του ανθρώπου που διαλέγει το θέμα του μέσα απ' τόν κύκλο των άμεσων ενδιαφερόντων του, που έχουν γίνει γι' αυτόν αξίες ζωής. Καλλιεργεί κι' έμβαθύνει στο θέμα του, γιατί τόν ενδιαφέρει ζωηρά και άμεσα ή κατοχή του. Ο συγγραφέας είνε λάτρης του θεάτρου, συνδέεται ψυχικά μ' αυτό. Έτσι ο κόπος που καταβάλλει για να το μελετήσει, ξαναγυρίζει σαν μιá ικανοποίηση, οá μιάν απόλαυση, ο' αυτόν τόν ίδιο. Αν είνε ένας πιστός του θεάτρου ο κ. Σιδέρης, είνε όμως κ' ένας επιστήμονας φιλόλογος, κι' αυτό τόν βοηθάει πολύ για να πραγματευτεί το θέμα του με τή σωστή μέθοδο. Δεν έχει σημασία τί είνε «αυτό καθ' έαυτό» το κωμειδύλλιο. Απόλυτα πράματα δεν υπάρχουν. Η μελέτη του αρχίζει έπειτα από το γεγονός της εμφάνισής του. Δεν κρατάει μιá πόζα απέναντί του και δε σκέπτεται καθόλου να το βαθμολογήσει' αντίθετα προσπαθει να προσαρμόσει το υποκειμενό του προς τó ατύπικρο αντικείμενο, γιατί τά καλλιτεχνικά δημιουργήματα, ούτε τυχαία έρχονται στο φώς, ούτε—πολύ λιγότερο—κατά λάθος. Ανταποκρίνονται σε ώρισμένες ανάγκες και πηγάζουν από ώρισμένες ικανότητες της εποχής τους, τήν οποία εκφράζουν και ικανοποιούν. Δεν έχει σημασία ποιá νομίζουμε ότι είνε ή αξία του σαν αισθητικό αποτέλεσμα. Δεν καταλαβαίνω καθόλου γιατί το δικό μας γούστο που δεν άνέχεται πιá το κωμειδύλλιο, είνε άνωτερο απ' τó γούστο της εποχής που τó αγάπησε, αφού στην αγάπη του υποκαταστήθηκε για μάς σήμερα ή φάρσα και ή επίθεωρηση. Η αντικειμενική έρευνα διαπιστώνει ένα διάφορο γούστο, αλλά όχι ποιοτικά κατώτερο. Δεν κάνει αξιολογική κριτική, γιατί κάθε δημιουργημα, όσο λιγοστό και αν είνε, κρατάει ένα κομάτι απ' τήν πραγματικότητα της εποχής του, κι' αυτό το προσδιορίζει το ενδιαφέρον του.

Αυτό που έχει, λοιπόν, σημασία, είνε να τοποθετήσουμε το δημιουργημα μέσα στην εποχή του και μέσα σ' αυτή να βρούμε τó χαρακτήρα του. Ποιάν αξία αντιπροσώπευε στην εποχή του και ποιá εξέλιξιμα στοιχεία εκλείνει μέσα του. Κι' αυτό άκριτως κάνει ο συγγραφέας. Μάς διδάσκει ότι στο κωμειδύλλιο βρίσκουμε, τ' άδύνατα έστω, μηνύματα ενός φρέσκου νατουραλισμού (τό 'σο, θαρω, γίνεται και με τó σύγχρονο ήθογραφικό διήγημα) που έρχεται σαν καθαρός του ρατσιστικού, του κλασικισμού και της λογοκοπίας που επικρατούσε ως τότε στη λογοτεχνία μας. Κι' αυτό, παράλληλα προς μιá γενικότερη στροφή της ζωής μας και αναπροσαρμογή της κοινωνικής μας σύνθεσης τήν εποχή εκείνη. Μπροστά σ' ή διαπίστωση του ιστορικού ρόλου που έπαιξε τó κωμειδύλλιο, οι έιρωνειές μας γι' αυτό έξασθενίζουν και πέφτουν σαν έντελώς εύκολη, άνάρμοστη και μάταιη έφυβνάδα.

Ο συγγραφέας κατορθώνει με λίγες γραμμές—μά που είνε αποτέλεσμα σοβαρής μελέτης—να μάς μπάσει μέσα στην ατμόσφαιρα μιáς εποχής, να μάς δείξει πρόσωπα και να υπογραμμίσει ρεύματα, χαρίζοντάς μας μιá ζωγραφιά έξαίρετα έλκυστική και διδαχτική. Η στενότητα του θέματος στις αντικειμενικές μελέτες, δεν έχει καθόλου για επακόλουθο τή στενότητα του ενδιαφέροντος για τή μελέτη, όταν κρατιέται καλά ο σκοπός και ή μέθοδο. Στις λεπτομέρειες μπορεί να έχει κανείς μερικές άμφισβολίες για τήν εκτίμηση μερικών πραγμάτων, αλλά γενικά ή μικρή αυτή εργασία έχει κάτι τó στέρεο και τó γνήσιο. Αλλά διαβάζοντάς τη κανείς νοιώθει πόσο άπαραίτητες μάς είνε τέτοιες εργασίες. Τά τελευταία χρόνια έγιναν άπόπειρες να γραφτούν ιστορίες γενικές της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Μπορεί τά βιβλία αυτά να έχουν ώρισμένες άρετές και κάποια χρησιμότητα. Μά κανένας έμπειρος άνθρωπος δε μπορεί να ξεγελαστεί πώς κρατάει οτá χέρια του μιá έσωτερικά συγκροτημένην ιστορία της λογοτεχνίας μας. Ούτε που μπορεί να γραφτεί, αν δεν προηγηθούν έρευνητικές εργασίες, σαν αυτή του κ. Σιδέρη. Γι' αυτό όργίζεται κανείς περισσότερο με τήν κατάντια του Πανεπιστημίου μας που δίνει τόσο ελάχιστη σημασία στη σύγχρονη λογοτεχνία μας—τόν καθρέφτη της πνευματικής μας ζωής—ώστε ούτε ένα οργανωμένο φροντιστήριο για τήν ούσιαστική της μελέτη να μην υπάρχει, ένα φροντιστήριο που να μη τήν προσέχει μόνο σαν γλωσσικό ή λαογραφικό όλικό, αλλά σαν μιá δυναμική έκφρασή μας. Έργασίες σαν κι' αυτή, έπρεπε να είνε οι ταχτικές ένέσημες διατριβές ζωντανών νέων φιλολόγων μας που θά επιδίθονταν μ' αγάπη στην έρευνα των πραγματικών πηγών της ζωής μας. Αντί όμως γι' αυτό, στο Αθήνησι ρεκάξει άκόμη ή κουκοιβάγια του κλασικισμού, ενώ στο πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης θρονιάστηκε ο πιο άκρατος υποκειμενισμός στην εκτίμηση των ζωντανών αξιών της λογοτεχνίας μας.

Τό ξέρω ότι πολλοί—λόγιοι κυρίως—κατηγορούν τήν αντικειμενική μελέτη ότι είνε ξερη, αντιπονητική, έπομένως και αντιζωική—όπως κι' δλόκληρος ο ιστορισμός. Λυπηρή πλάνη ανθρώπων που διατρέχουν άκόμη τά τελευταία στάδια της εποχής του ρωμαντισμού τους! Η αντικειμενική μελέτη τείνει, φυσικά, ν' άφομοιωθεί μέσα στη γενική οργανικήν ιστορία της λογοτεχνίας.

Δέ φαντάζεται πώς άμεσος σκοπός της είνε να κάνει τó κοινό να διακρίνει τά ώραια έργα, ούτε πώς θά οδηγήσει τούς λογοτέχνες να γράφουν ώραια και θά πατρωνάει τή δημιουργία

τους. Ξανοίγει όμως μπροστά μας μιá νέα κατάκτηση του ανθρώπινου πνεύματος, τήν ικανότητα να φέρνει στην κατοχή μας περασμένες εποχές και να παρακολουθεί τή δυναμική εξέλιξη της ανθρωπότητας στις καλλίτερες έκδηλώσεις της. Έχει φυσικά και ο ιστορισμός τις στερείρες άκρότητές του' άλλ' αυτές δε λείπουν από καμμιάν ανθρώπινη δημιουργία. Όσοσο ή άπόφανση ότι ή ποίηση είνε κάτι «φιλοσοφώτερον» της ιστορίας, άνάγεται σε μιάν εποχή που δεν ύπήρχεν ακόμα έσωτερικά οργανωμένος ιστορισμός. Σήμερα, για τήν εποχή μας, ο ιστορισμός είνε άνάγκη. Είνε όμως και μιá δύναμη. Όχι γιατί μάς όπλίξει για τó μέλλον—όπως λένε συνήθως—αλλά κυρίως γιατί μάς λυτρώνει από πολλές πλάνες και προλήψεις. Μιá απ' αυτές είνε ή λατρεία της προσωπικότητας σαν αυτόνομη δημιουργικής μονάδας. Η σύλληψη της ζωής στη δυναμική της εξελικτικότητα και στην δυναμική της δημιουργικότητα, περικλείνει μέσα της τóση ποίηση που δε μπορεί να τήν αντικαταστήσει κανένας μικρόφυχος αισθητισμός.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΗΛΙΑΔΗΣ

ΣΚΕΨΗ ΚΑΙ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΑ

Υπάρχει ένα σοβαρό πρόβλημα της θέσης του ανθρώπου του πνεύματος απέναντι στο κοινωνικό ζήτημα. Απ' τή μιá μεριά,—τή συντηρητική—γιατί ο διανοούμενος, φυσιολογικό παράσιτο επαγγελματικά, είνε ο' εξάρτηση από τήν άρχουσα τάξη. Τοúτο έπηρραάζει τή σκέψη του προκειμένου για τó κοινωνικό καθεστώς. Μά — κι' όταν λυτρωθεί απ' τήν άνομη επίδραση — έξωτερικά ή λύτρωσή του παρουσιάζεται σαν κίνδυνος βιωτικός. Η κοινωνική του θέση είνε εμπόδιο στην έλευθερία της σκέψης του.

Στην επαναστατική πλευρά, ο διανοούμενος είνε «υποπτος», για τούς ίδιους λόγους, και για ένα άλλο: πώς ο άληθινός πνευματικός άνθρωπος, αν δέχεται τήν πολιτική πειθαρχία, κι' αν ή πνευματική πειθαρχία έχει γι' αυτόν τó νόημά της, όμως με δυσκολία μπορεί να ζήσει πνευματική ζωή με συνθήματα. Κι' οι άκρι επαναστάτες τó θεωρούν αυτό παραπολλές φορές άπαραίτητο, Κύριος οίδε γιατί. Έξ άλλου ο τρόπος της ζωής του, τó επάγγελμά του, τόν άναγκάζει να μη μπορεί ν' άποδυθεί σε άμεση επαναστατική δράση — αν δεν θέλει να βρεθεί έξαφνα όχι μόνο άνίκανος να ζήσει, μά και άπολύτως άχρηστος για τó ιδεολογικό και κοινωνικό κίνημα που πνευματικά και ψυχικά έγκολπώνεται. Κ' έξ άλλου δε νοιώθει πάντα τις ικανότητες ή τήν άνάγκη γι' αυτή τή δράση.

Υπάρχει ένα δράμα του επαναστατημένου ανθρώπου του πνεύματος, γιατί, τó κάτω-κάτω, πολεμά κ' ένα μέρος του έαυτού του. Τό δράμα επιτείνεται στον τόπο μας — ως στο σημείο όπου άγγίζει πιá τó κωμικό. Και τούτο γιατί στην εύλογημένη τούτη χώρα ο άνθρωπος του πνεύματος, ως ατύπικρη έννοια, δεν είνε καλοχωνεμένη. Για τούς επαναστάτες — όχι εύτυχώς για όλους — αν δεν είσαι militant ενός κόμματος, είσαι σχεδόν πάντα άνήμπορος μικροαστός. Για τούς άλλους είσαι φτωχός ή πλούσιος, καλός ή κακός δικηγόρος ή γιατρός, χημικός ή καπνεργάτης ή τραπεζίτης. Μά ή σκέψη, ως σκέψη, σου άπαγορεύεται. Πιό πέρ' απ' τó στομάχι σου (ω ιδεαλιστές!) δε μπορείς να κοιτάξεις. Κι' αν διατίσαι με όλους τούς κανόνες της υγιεινής, τί άλλο θέλεις και φωνάζεις και τσιρίζεις; Δεν κοιτάς καλύτερα να γίνεις Νομάρχης; Τό πολύ-πολύ σου επιτρέπεται να είσαι άγαθός και φιλόανθρωπος, σαν τó πρόσωπο του ποιητή, που

Quand il voyait passer quelque pauvre glaneuse,
Laissez tomber exprès des épis, disait-il.

Έδώ πιá τó δράμα γίνεται διένεξη κωμική.

Κωμική, όταν δεν πέρνει τή μορφή έμπαθους πολεμικής και άπάνθρωπης δίωξης εναντίον βιοπαλαιστών υπαλλήλων. Κωμική, όταν δε σε πέρνει ή άηδία με τά έπιχειρήματα εκείνα που τó νόημά τους καταντά να είνε πώς «όποιου δεν του άρέσει τó καθεστώς αυτό, να πεθάνει». Ο υπάλληλος να παραιτηθεί. Ο έργάτης να πάψει να δουλεύει (όταν έχει δουλειά...). Και κάθε άπροσάρμοστος, κάθε άνθρωπος που επιτρέπει στον έαυτό του σκέψη ή συνείδηση, να πάει να πνιγεί, ή να μη δέχεται να ζει και καλοζει — ώσαν ή άγανάκτηση να είνε για τήν καλή ζωή κι' όχι για τήν άθλιότητα. Κάτι παραπάνω. Αυτοί που συζητούν έτσι άποδείχνουν πώς άγνωούν έντελώς πώς τίθεται τó κοινωνικό πρόβλημα, όταν δεν άποδείχνουν άπλώς τήν έμπάθειά τους, που φάχνει για έπιχειρήματα, άκόμη και μες σε κωμική φαρέτρα. Μά πρώτ' απ' όλα ούδύνουν τήν έννοια του σκεπτόμενου ανθρώπου, και, όλο μιλώντας για έλευθερία της σκέψης, τήν καταργούν.

Ός χτές ο άγώνας ήταν να εξασφαλιστεί ή έλευθερία της σκέψης προς τά κάτω, δηλαδή για κείνους που δεν άνήκουν στις τάξεις των πλουσίων. Έτσι δεν απαιτείται από τó Νόμο να έχεις περιουσία για να βγάξεις έφημερίδα, να ψηφίζεις ή να ψηφίζεσαι. (Θεωρητικά έδωκα, μά αυτό είνε άλλη ιστορία...). Τώρα πιá οι ιδεαλιστικοί υπερασπιστές των προνομίων πάλι να τοποθετήσουν τó ζήτημα σχεδόν... άναποδα. Όχι βέβαια για τούς έαυτούς των, μά για κείνους

πού θεωρούν υποχρεωμένους νάναι κι' αυτοί υπηρέτες. 'Οπωσδήποτε όφείλει επιτέλους να καθορι-
σθε: **Τί εισόδημα άκριβώς πρέπει νάχει κανείς για να μπορεί να σκέπτεται ελεύθερα, έτσι ή άλλως;** Αυτό καταντά το ζήτημα. Και κάπου χειρότερα: τί εισόδημα πρέπει νάχει ο
πατέρας ενός νέου διανοουμένου για να μπορεί αυτός να «έχει ιδέες»;

Έκεί (στοίμαιν καλώς!) τοποθετεί τη συζήτηση, χωρίς ίσως να το θέλει, ένας λιβελλο-
γράφος στο προτελευταίο φύλλο της «'Ιδέας» (φυσικά). 'Επιτίθεται έναντιον ενός νέου συγγραφέα
και ποιητή, μοντέρνου κι' επαναστατημένου, για... περιουσιακούς λόγους. Φαίνεται δηλαδή πώς ο
μπαμπάς Σπιέρος έχει σπίτια. Και ο κ. Καραντώνης δεν το χωνεύει αυτό, γιατί ο ίδιος είναι
φτωχός. Τότε τί περιμένει; "Αν ένας ποιητής—γιός πλουσίου—δέ μπορεί να είν' επαναστατημέ-
νος, τότε πρέπει να είναι ο κριτικός, γιός φτωχού. Μ' αν πάλι τούτο δεν είναι αλήθεια, τότε
γιατί, άφου ο κ. Καραντώνης μπορεί να είναι αντιδραστικός, να μη μπορεί ο Σπιέρος να είν' ε-
παναστατημένος;

Διαλέξαμε επίτηδες αυτό το άκρο παράδειγμα για ν' αποδείξουμε ως σε πιά εύθυμα όρια
φτάνει ή παραγνώριση της σκέψης και της ελευθερίας της. Γιατί, βέβαια, κανένας δεν άγνοεί πώς
το παραπάνω παράδειγμα είναι σπάνιο, και πώς οι επαναστάτες διανοούμενοι είνε σχεδόν στο
σύνολο βιοπαλαιστές, άγωνιστές στη ζωή όπως και στη σκέψη. Μερικοί μάλιστα άπ' αυτούς συνει-
δητά αποδέχονται θυσίες σταδιοδρομίας, που αν δεν τις φωνάζουν άπ' τα κεραμίδια, οι αντί-
παλοι μπορούσαν να μη τις άγνοούν. Μά και γι' αυτούς τους άλλους οι αντίπαλοι μιλούν κατά
τόν ίδιο τρόπο, σά για τραπέζιτες ή μαχαργιάδες. Και μέσ άπ' όλα τα λεγόμενά τους φαίνεται το
μόνο σοδαρό στοιχείο της υπόθεσης, δηλαδή πώς ξεχνούν την έννοια του ελεύθερου διανοουμένου.

Ξεχνούν, μά και **ξεχνιούνται**, και παρασέρνονται σε λόγια που είναι όμολογίες. Γιατί,
όταν για μās λοχυρίζονται πώς δεν έχουμε **δικαίωμα** να είμαστε κεί πούμαστε, δε βλέπουν σε τί
μακρυνό περίπατο στέλνουν την ελευθερία της σκέψης που τόσο υποστηρίζουν, και πόσο άδικούν
τόν έαυτό τους: γιατί μās δείχνουν έτσι πώς, αν εκείνοι υποστηρίζουν όσα υποστηρίζουν, είναι έ-
πειδή φρονούν πώς αυτό τους επιβάλλεται κοινωνικά. Τότες έμεις κάνουμε—ναί—κάτι που δεν πρέ-
πει. Μά αυτοί κάνουν κάτι χυδαίο.

ΠΑΥΛΟΣ ΓΚΙΚΑΣ

ΟΙ ΣΤΕΡΝΕΣ ΜΕΡΕΣ ΤΟΥ ΚΑΡΥΩΤΑΚΗ

Λίγα—πολύ λίγα, είνε γνωστά και σ' αυτό τον κύκλο τών θαυμαστών του, για το αικτρό
τέρμα που έδωσε μόνοσ στη ζωή του ο ποιητής Κώστας Καρυωτάκης, τόν 'Ιούλιο του 1928. Το
γοργοφτερούγισμά του ανάμεσα άπ' τα νεοελληνικά γράμματα, όσο σύντομο κι' αν ήταν, του έχει
έξασφαλίζει μιάν εξαίρετη θέση στέ νεοελληνικό Παρνασό και γι' αυτό, γυρίζοντας το περασμέ-
νο καλοκαίρι άπ' τα Γιάνινα, νόμισα πώς άξιζε να σταματήσω στην Πρέβεζα, όπου πέρασε τις τε-
λευταίες μέρες του ο ποιητής για να καταπιαστώ με μιá σχετικήν έρευνα.

Ο Καρυωτάκης, εισαγγητής στο 'Υπουργείο Προνοίας κατά τόν 'Ιούνιο του 1928 ήρθε —
καθώς λένε—σε προσωπική ρήξη με τόν τότε ύπουργό κ. Κύρκο και μετατέθηκε ως προϊστάμενος
της ύπηρεσίας Προνοίας στη νομαρχία Πρεβέζης. Άπό το γνωστό του ποίημα «Πρέβεζα» γίνεται
φανερó πóση άποκραυκτικότητα ένοιωσε για το στενό επαρχιώτικο περιβάλλον που του έπηρέαζε
τόν έσώτερό του κόσμο. Οι κάργες που άφθονούν στις στέγες τών σπιτιών, είνε γι' αυτόν σωστές
'Ερρινύες. Δέ μπορεί και δε θέλει με κανένα τρόπο να πλαισιωθεί, έστω κι' έπιφανιακά, μέσα
στο κοινωνικό περιβάλλον της Πρέβεζας. 'Αποφύγει τους πάντες, τόσο που νάχει άφήσει την έν-
τύπωση ενός τρελλού. Και τους πειó προσθετικούς ανθρώπους του τόπου ρωτώντας για τόν Κα-
ρυωτάκη, έπερα την ίδια στερεότυπη άπάντηση: —Μά για κείνο το ζουρλό ζητάτε πληροφορίες.

Μόνο με τόν κ. Χρίστο Σκιαδαρέση, στατιστικόν υπάλληλο της νομαρχίας, είχε αναπτύ-
ξει τυπικές μάλλον σχέσεις. Και γιατί σχεδόν μαζί είχαν τοποθετηθεί εκεί, αλλά και γιατί άνα-
γκαστικά είχαν καθημερινή άμεση ύπηρεσιακή έπαφή. Και νά, πώς μου εξιστόρησε, ο μόνος αυτός
αύθεντικός μάρτυρας, τις τελευταίες τραγικές μέρες του ποιητή, που τίποτα δε στάθηκε ίκανό να
τόν άποτρέψει άπ' την τόσο άκαιρη λιποταξία του άπ' τη ζωή:

«Έίχα 'ρθει στη νομαρχία της Πρέβεζας, ένα μήνα, σχεδόν, πρωτότερα άπ' τόν Κώστα.
Αυτός ήρθε στις άρχές 'Ιουνίου 1928. Καθώς ο ίδιος μου είχε πει, ή μετάθεσή του άπ' την
'Αθήνα στην Πρέβεζα όφείλονταν στο ότι είχε έρθει σε προσωπική ρήξη με τόν τότε ύπουργό του
κ. Κύρκο. Άπ' την πρώτη μέρα το περιβάλλον τόν κατατρόμαξε. Ξαναείχε ύπηρετήσει σ' επαρχίες
και μάλιστα στην Άρτα που είνε ίσως χειρότερα από δω. Μά τα τελευταία του ταξίδια στην
Εζρώπη, και μάλιστα στο Παρίσι, μου έλεγε πώς τόν είχαν κάνει «άλλιώτικο». Γι' αυτό συχνά
μονολογώντας, έλεγε: — Δέ θά ζήσω έγώ εδώ...»

Με κανένα δεν είχε ούτε καλημέρα. Και με μένα έκανε συντροφιά χωρίς να μου πολυ-

ξανολίγει την καρδιά του. Μία φορά πήγε για έκδρομή στη Βόνιτσα, μόνος του, και γύρισε κι' από
κει καταπογοητευμένος. 'Η ποιήτρια Πολυδούρη—έπειδή γράφτηκε αυτό, πρό καιρού—δεν τόν ά-
πασχολούσε καθόλου, ούτε μου είνε ποτέ του πώς είχε σχέσεις μαζί της. Διαρκώς το μόνο που
τόν άπασχολούσε ήταν ή επαρχιώτικη πνευματική στειρότητα, για την όποία έκδήλωνε άπεριφρα-
στα τόν άποτροπισμό του.

Στις άρχές 'Ιουλίου 1928 μου πρότεινε να πάμε στα Γιάνινα: «Νά πάμε να ξεσκάσουμε
λίγο, μου είνε, και να γλεντήσουμε με καμιά γυναίκα...». Μείναμε σύμφωνα να φύγουμε στις
20 'Ιουλίου, που ήταν Σάββατο, και να γυρίσουμε τη Δευτέρα το πρωί. Μά ή έκδρομή αυτή δεν
έγινε ποτέ. Την Πέμπτη 18 'Ιουλίου δεν ήρθε διόλου στη Νομαρχία. Καθώς άργότερα μάθαμε, την
Τετάρτη προς την Πέμπτη, δλο το βράδυ το πέρασε μέσα στη θάλασσα, πέρα στην άκτή του Μύ-
τικα, δύο ώρες άπ' την Πρέβεζα. Φαίνεται πώς έπιχείρησε να πνιγεί, αλλά είνε άγνωστο γιατί
δεν το πραγματοποίησε. Γά χαράματα τόν είδαν κάτι ψαράδες να γυρίζει πεζός και μουσκεμένος
στην πόλη. Την Παρασκευή άγόρασε άπ' τόν όπλοπώλη Γεώργιο 'Αναγνωστοπούλο ένα επαναλη-
πτικό πιστόλι. Το Σάββατο όμως, έπειδή θά δυσκολεύτηκε στη χρήση του, πήγε και το άλλαξε
με περιστροφικό, που είνε πιο εύχρηστο. Το βράδυ του Σαββάτου δε φάνηκε πουθενά. 'Ασφαλώς
θά το πέρασε φάχνωντας να βρει κατάλληλο μέρος. Ο 'Αγιος Σπυρίδωνας, ή τοποθεσία που σκο-
τώθηκε, και μακριά άπ' την πόλη είνε, και τ'όμορφότερο άπ' τα γύρω τοπία. Τόν βρικών άκου-
πισμένο σ' ένα εύκάλυπτο καντά στη θάλασσα. Στη ρίζα του, που άγγιζε το κεφάλι του, είχε χα-
ράξει μιá έκκλησίτσα με τ' άρχικά του Κ. Κ. και την ήμερομηνία 21-7-928. Το πιστόλι ήταν
πεσμένο άπ' το δεξί του χέρι, ενώ άπ' τ' άριστερό ήταν ένα σημείωμα που έγραφε: "Όποιος θέλει
ν' αυτοκτονήσει πρέπει να μπροτιμά το πιστόλι».

Την άπόφασή του ασφαλώς την είχε πάρει πολύ νωρίτερα. 'Ισως γι' αυτό πήγε μόνος
του και στη Βόνιτσα. Τη μέρα που μου πρότεινε να πάμε στα Γιάνινα, μου χάρισε ένα ποίημά
του, το τελευταίο του. Τόγραψε στα πεταχτά μέσα στο γραφείο μας, χωρίς, μάλιστα, να βάλει
τίτλο. 'Ανάμεσα άπ' τούς στίχους του φαίνεται πώς είχε κόψει πιά κάθε όσμοό του με τη ζωή».

Με την ευκαιρία αυτή, άς μου έπιτραπει να διαμαρτυρηθώ για την άσυγχώρητην άμέ-
λεια τών άρμοδίων της Πρέβεζας, ιδιαίτερα του Δήμου, σχετικά με τόν τάφο και τη μνήμη του
ποιητή, που έπρεπε να τιμηθεί όπως του άξιζε. Μία σχετική πρωτοβουλία μπορεί και τώρα άκόμη
να την πάρει ο «Φιλικός Όμιλος» της Πρέβεζας, που παράλληλα με το τεραίν του τέννης της
όμάδας του, θά μπορούσε ν' άσχοληθεί με τη μνήμη του ποιητή που άπ' τόν τάφο του άγναντεύει
«το τεραίν του Παραδείσου»...

ΝΟΤΗΣ ΠΕΡΗΣ

Η ΤΥΡΑΝΝΙΔΑ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ΜΑΣΣΑΔΟ

'Ενομίσαμε πώς ή χώρα μας θά ήταν από τους πιο παράδοξους τόπους της γής. Και
σ' αυτό άκόμα επέπρωτο ν' άπογοητευθούμε. 'Ας παρηγορηθόν τουλάχιστον όσοι διαμαρτύρονται.
Με τόν τίτλο «Περίεργα γαγονότα στην 'Αβάνα» ο κ. G. Ribemont—Dessaignes δημοσιεύει
στο τελευταίο φύλλο της Ν. R. F μιá άνεκτίμητη συλλογή από μικρά άποσπάσματα κειμένων,
σύντομα, κινηματογραφικά, που μās δείχνουν σε όλη της τη δραματικότητα την ιστορία της έν-
νιάχρονης σχεδόν τυραννίδας ενός άγράμματος σατραπίσκου, όργανου τυφλού της άμερικάνικης κε-
φαλαιοκρατίας, πάνω στη μακρυνή δημοκρατία της Κούβας. Σταματούμε άληθινά κατάπληκτοι
μπροστά σε τόσο έξρα άραδιασμένα, και γι' αυτό καταπληκτικότερα άκόμα, γεγονότα που μās
δείχνουν άνάγλυφα τόν κυνισμό της κεφαλαιοκρατικής κλίμας, όσο και ως που μπορεί να φτάσει ή
άσυνειδησία ενός τυραννίσκου όπως ο στρατηγός Gerardo Machado y Morales, πρόεδρος της
Κουβανής Δημοκρατίας άπό τις 19 του Μάη 1925 ως προχτές άκόμα που έδραπέτευσε με άερο-
πλάνο στο έξωτερικό, άφίνοντας πίσω την πατρίδα του, έρμαιο όλων τών ειδών επαναστάσεων,
βουτηγμένη στο αίμα.

Σ' έναν από τους πρώτους λόγους του, ο Μασσάδο είχε έξομολογηθεί «... Έέρω ότι εί-
μαι άπαίδτος. 'Αλλά κάθε μέρα βρίσκω τις άναγκαίες ώρες για να μελετώ και ν' άποκτώ τις
γνώσεις που μου λείπουν...» Και σχεδόν σύγχρονα άγγέλονταν με το ραδιόφωνο σ' όλους τους
κατόικους της Δημοκρατίας: «Ο στρατηγός Μασσάδο διαβάξει τις τραγωδίες του Αίσχύλου!»

'Η άνεργία έμάστιζε τη δημοκρατία πολύ πριν από όλον τόν άλλον κόσμο χάρη στις έν-
τιμες προσπάθειες του πρόεδρου να διευκολύνει όσο μπορεί τους παραγωγούς της ζάχαρης— που
είναι ο σπουδαιότερος έθνικός πλούτος της χώρας και που βρίσκεται σχεδόν άποκλειστικά στα χέ-
ρια τών άμερικανών. 'Ηδη και πριν άπ' το 1926 είχε άνοίξει ελεύθερα τις πύλες του κράτους στους

νέγρους που έρχονταν να δουλέψουν για ένα ποσό που δεν έφθανε ούτε για το τράμ του Κουά-
νού έργατη. Ός δικαιολογία φέρνανε το ότι «ναί μὲν δὲν λείπουν ἐργατικά χέρια στὴν Κούβα,
ἀλλὰ κοστίζουν ἀκριβότερα ἀπὸ τοὺς νέγρους καὶ οἱ ἀμερικάνικες ἐταιρίες ζάχαρης οὐτε συζήτη-
ση δέχονται γιὰ πρότιμησιν τῶν ἰθαγενῶν». Στους ἀνεργούς που διαμαρτύρονταν ὁ στρατηγὸς
ἀπάντησε «Μόνον τεμπέληδες καὶ χαρτοπαίχτες μποροῦν νὰ παραπονιῶνται ἀπὸ τὴ σημερινὴ κατά-
σταση». Δίγες μέρες ὕστερα οἱ χιλιάδες τῶν πεινασμένων σεργιανοῦσαν στους δρόμους τῆς Ἀθά-
νας μεγάλες πανκάρτες μὲ τὴν ἐπιγραφή «Στρατηγέ, οἱ χαρτοπαίχτες καὶ οἱ τεμπέληδες σὲ
χαιροῦν!»

Ἀπὸ τὶς πρῶτες στιγμὲς προκάλεσε τὴν συσσωματωμένη ἀντίσταση στὰ παράφρονα σχέ-
διά του, κυρίως τῶν φοιτητῶν, πὺ καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς τυρανίας του, ἐπαιξάν τὸν τιμιώτερο
ρόλο. Ἀμέσως ἄρχισαν οἱ ἐξορίες καὶ οἱ «μυστηριώδεις» δολοφονίες φοιτητῶν. Μὲ προεδρικό διά-
ταγμα ἐκλείνει γιὰ ἀόριστο χρόνο τὸ πανεπιστήμιο καὶ τὶς μεγάλες σχολές. Τοὺς φοιτητές, πὺ
εἶχαν καταφύγει, ὀργανώνοντας ἀντίσταση, μέσα στὸ πανεπιστήμιο, ὁ Μασσάδο, διὰ μέσου τοῦ ταγ-
ματάρχη Ἐσπινόζα διατάζει νὰ τοὺς χτυπήσουν μὲ τὴν ἐξῆς φράση «Χτυπάτε! Σὰς διατάσσω! Ὁ
Μασσάδο μιλάει! **Θέλω πολλοὺς νεκρούς!**»

Καὶ σ' ἓνα λόγο του παρουσία τοῦ πρεσβευτοῦ τῶν Η. Π. εἶπε: «Πρὶν ἐγκαταλείψω τὴν
ἀρχή, θὰ πνίξω τὴ δημοκρατία στὸ αἷμα».

Σ' ἓνα γεῦμα πὺ τοῦ πρόσφεραν ἀμερικανοὶ κεφαλαιοῦχοι στὴν Ν. Ὑόρκη, ὅπου τὸν δέ-
χτηκαν μὲ συγκινητικὴ ἐγκαρδιότητα, ὁ Μασσάδο τοὺς διαβεβαίωσε ὅτι ἦταν ἀποφασισμένος νὰ
μεταρρυθμίσει μόνος του τὸ σύνταγμα οὕτως ὥστε νὰ παρατείνει ἐπ' ἀπειρον τὴν προεδρική θητεία.
Καὶ ὁ κ. Thomas Lamont, τοῦ οἴκου Morgan τοῦ ἀπάντησε: «Τὰ μέσα δὲ μᾶς ἐνδιαφέρουν.
Ἐκεῖνο πὺ ἐπιθυμοῦμε εἶνε νὰ μείνει στὴν ἀρχή ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερο ἕνας **τόσο καλὸς
Κυβερνήτης!**»

Ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ἀθάνας, Ruiz, σ' ἓνα ἱερὸν κήρυγμα στὴ μητρόπολη, διαβεβαίωσε ὅτι
«Στὸν οὐρανὸ εἶναι ὁ θεὸς καὶ ὁ Μασσάδο ἐπὶ τῆς γῆς!»

Ἀπὸ τὸ 1928-31 κατὰ τὶς ἐπίσημες στατιστικὲς ἔλαβαν χώρα 2638 «αὐτοκτονίες» καὶ
«μυστηριώδεις» θάνατοι. Ὁ Μασσάδο δὲν ἀστενεύτανε «Κάθε φορὰ πὺ θὰ μοῦ σκοτώνουν ἓναν
ἄνθρωπό μου, θὰ πέφτουν τρεῖς τῆς ἀντιπολίτευσης» ἐδήλωσε χωρὶς περιφράσεις.

Ὁ Ταγματάρχης Ἀρσένιο Ὀρτίθ, ἐμπιστος τοῦ προέδρου καὶ ὁ ὁποῖος ὡς διοικητῆς τῆς
ἐπαρχίας Ὀριέντε, εἶχε ἐγκαταστήσει ἓνα ἰδιαιτέρου καθεστῶς τυραννίας δολοφονώντας ὕστερα ἀπὸ
βασιανιστήρια 41 πρόσωπα (τιμωρήθηκε γι' αὐτὸ μὲ μερικὲς ἡμέρες κράτηση sur parole) μιλιών-
τας ἀργότερα πρὸς μερικὲς ἑκατοντάδες φυλακισμένων φοιτητῶν στὸ Σαντιάγο τοὺς ἔλεγε «Ἀκού-
στε με καλὰ. Ἄρχισα τὴ ζωὴ μου ταπεινὸς γαλακτοπώλης. Χάρης στὴν ἐντιμότητά μου, στὴν
πίστη μου καὶ στὴν ἐργασία μου δημιούργησα μιὰ καριέρα καὶ περιουσία. Καὶ οεῖς μπορείτε νὰ
κάνετε τὸ ἴδιο. Ἀλλὰ γιὰ νὰ ἐπιτύχετε πρέπει πρῶτα-πρῶτα νὰ ὑπακούετε σὲς διαταγὰς καὶ τοὺς
νόμους μᾶς κυβερνήσεως, **πὺ μὲν ἔχτισε ἀκόμα κι' ἓνα πραγματικὰ τόσο λαμπρὸ Μέγα-
ρο γιὰ τὸ Κογκρέσο!!**»

Τὴν προτεραιὰ τῶν προεδρικῶν ἐκλογῶν τοῦ 1928 ἐκδόθηκε προεδρικό διάταγμα: «μέχρι
νεωτέρας διαταγῆς ἀπαγορεύεται ἡ ὀργάνωση πολιτικῶν κομμάτων». Τὴν ἴδια μέρα ἡ κυβερνητι-
κὴ ἐφημερίδα Herald de Cuba ἀνάγγελε μὲ χοντρά στοιχεία «Μασσάδο, μόνος ὑποψήφιος σὲς
αὐριανὲς ἐκλογές».

Καὶ παρ' ὅλη τὴν ἀποχή καὶ ἀνυπαρξία ἀντιπολίτευσης δὲν ἔλαβε παρὰ μόνον (καὶ σύμφω-
να μὲ τὰ ἀποτελέσματα τῆς Ἐφημερίδας τῆς Κυβερνήσεως) τὰ 60% τῶν ψήφων. Καὶ ὅμως ὅ-
ταν τὸν κατηγοροῦσαν ὅτι ἐγκαθιστὰ δικτατορία ὁ Μασσάδο ἀπάντησε: «Δικτάτωρ, ναί! Ἀλλὰ δι-
κτάτωρ τῆς σεμνότητος. Δικτάτωρ ἐν ὀνόματι τῶν πραγμάτων τῶν πὺ ἱερῶν στὴ γῆ: **Τῆς Δημο-
κρατίας καὶ τῆς Ἐλευθερίας.**»

«Τὰ πανεπιστήμια εἶναι γεμάτα στρατιῶτες, οἱ φυλακὲς γεμάτες φοιτητές. Ἡ καταδίωξη
τῶν φοιτητῶν γίνεται μὲ μιὰ φρικτὴ βία: «φυλάκιση, ἐξορία βασιανιστήρια, θάνατος...» ἔγραψε σὲ
μιὰ ἐπιστολὴ του πρὸς τὴ μεγάλη νιουγιρκέζικη ἐφημερίδα New York Times, πὺ πρώτη πρό-
σεξε τὴν κατάσταση στὴν Κούβα, ὁ ἐξόριστος πρῦτανος τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἀθάνας Κάρλος
δὲ λὰ Τόρρε.

Στὶς 27 τοῦ Σεπτεμβρίου 1932 καὶ σὲς 3 τὸ ἀπόγευμα ἐκτελέσθηκαν οἱ «μυστηριώδεις»
δολοφονίες τεσσάρων ἐπιλέκτων μελῶν τῆς ἀντιπολίτευσης. Ἀλλὰ μιὰ γκάφφα τῆς μόνης κυβερ-
νητικῆς ἐφημερίδας «Ἐλ'Εράλδο δὲ Κούβα» ἀπεκάλυψε τὴν τραγικὴ ἀλήθεια. Πράγματι ἡ ἐφη-
μερίδα αὐτὴ πὺ κυκλοφορεῖ στὴ 1 μ.μ. ἀνάγγελλε σὲς τελευταῖες εἰδήσεις, ὡς γεγονός, τὶς δολο-
φονίες πὺ ἐγίναν δυὸ δλόκληρες ὥρες ἀργότερα. Ὁ συντάχτης τῆς εἰδήσεως αὐτῆς πλήρωσε μὲ τὴ
θέση του τὴ γκάφφα του.

Ἐτοὶ ἐπέβρασαν ἐννιά δλόκληρα χρόνια τρομοκρατίας. Οἱ μυστικὲς ἐπαναστατικὲς ἐται-
ρίες πολλαπλασιάζονταν. Ἡ κατάσταση πῆγαινε στὸ ἀδιέξοδο. Πρῶτοι οἱ New York Times διε-
πίστωσαν, μὲ ἐπιτόπια ἔρευνα, τὴ φρικτὴ τυραννία. Ἡ μεγάλη ἀμερικάνικη κοινὴ γνώμη, πὺδὲν
ἤξερε τὰ «ὑψηλά» συμφέροντα μερικῶν πλουτοκρατῶν, συγκινήθηκε. Οἱ ἔρευνες ἔφεραν στὸ φῶς
τὴν ἀλήθεια. Καὶ ὁ γεροισαστῆς Borah ἐδήλωσε σὲς 16 Ἀπριλίου 1933 «Τὸ καθήκον τῆς χώ-
ρας μας εἶναι νὰ θέσει τέρμα στὸ τρομοκρατικὸ καθεστῶς τοῦ Μασσάδο.»

Ὁ Μασσάδο τὰ χρειάστηκε καὶ ἔσπευσε νὰ πεῖ στὸν ἀνταποκριτὴ τῶν Τίμιες τῆς Ν. Ὑόρ-
κης ὅτι «Παρ' ὅσα λέγονται, κυβερνῶ μὲ τοὺς νόμους καὶ τὸ σύνταγμα.»

Ἀλλὰ ἦταν πιά ἀργά. Ὅλα εἶχαν στραφεῖ ἐναντίον τοῦ τυραννίσκου. Καὶ τὸν περασμένο
Αὐγουστο ὁ στρατηγὸς Γεράρδο Μασσάδο ὁ Μοράλες ἐδραπέτευσε ἀφίνοντας τὴ χώρα του νὰ σπα-
ράζεται ἀπὸ τὶς ἀπεργίες, τὶς σφαγές, τὶς ἐπαναστάσεις.

Η ΔΙΚΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΜΠΡΗΣΜΟ

Ἄρχισε στὴ Λειψία κ' ἐξακολουθεῖ ἡ δίκη τῶν κατηγορουμένων γιὰ τὸν ἐμπρησμὸ τοῦ
μεγάρου τοῦ Ράιχσταχ, πὺ ἐγινε τὴ νύχτα τῆς 23ης Φεβρουαρίου 1933. Στὴν ἐγκληματικὴ τούτη
πράξη ἐνοχοποιήθηκαν ὁ Ὁλλανδὸς Βὰν ντέρ Λοῦμπε, ὁ γερμανὸς κομμουνιστὴς πρῶτον βουλευτῆς
Ἐρόγκλερ καὶ οἱ Βούλγαροι Δημητρώφ, Ποπόφ, καὶ Τάνεφ. Ἡ δίκη προαρίζεται νὰ πάρει τὴ ση-
μασία μιᾶς ἀπὸ τὶς πὺ μεγάλες ἱστορικὲς δίκες τοῦ καιροῦ μας. Ἡδὴ ἔχει κινήσει τὸ ἐνδιαφέρον
πὺ ζωηρὰ ἀπ' τὴν ὑπόθεση Σάκο καὶ Βαντσέτι. Γιὰ τὴν ὑπόθεση πὺ τὸ τελευταῖο μέρος τῆς
διαδραματίζεται σήμερα στὴ Λειψία θὰ γράψει σ' ἐρχόμενο φύλλο τοῦ «Σήμερα» ἐιδικὸς συνεργάτης
μας διεξοδικὰ, ἀφοῦ τελειώσει δλότελα ἡ δίκη, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ ἐκτεθεῖ ὡς σύνολο.

Κιόλας ὅμως τὰ ζητήματα ἔχουν τεθεῖ ἀρκετὰ καθαρά, γιὰ νὰ μπορεῖ κανεὶς μὲ σαφή-
νεια νὰ ἰδεῖ τὸ κεντρικὸ τους ἐνδιαφέρον, τὰ συμπεράσματα πὺ ἐπιτρέπει, καὶ νὰ καταλάβει τὴν
αἰτία τοῦ θόρυβου πὺ κίνησε.

Μὲ δυὸ λόγια βρισκόμαστε μπροστὰ σ' ἓνα δικαστικὸ ἐγκλημα, πὺ ἐπενοήθηκε καὶ ἐχτε-
λέστηκε ἀπὸ τοὺς ἐθνικοσοσιαλιστές, μὲ τὴ βοήθεια ἐνὸς ἀνισορροποῦ, μὲ τὸν ἄμεσο σκοπὸ νὰ βρεθεῖ
ἀφορμὴ γιὰ νὰ προκληθεῖ ἡ κοινὴ γνώμη ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τοῦ Χίτλερ, νὰ καταδιωχτοῦν οἱ
κομμουνιστὲς καὶ νὰ μπορέσει ἔτσι ὁ γερμανικὸς φασισμὸς νὰ διεξαγάγει εὐκολώτερα τὸν ἐκλογι-
κὸν ἀγῶνα τῆς 3ης Μαρτίου. Ὁ βοηθὸς εἶναι ὁ Βὰν ντέρ Λοῦμπε, κομμουνιστὴς ἀνισορροπος,
διωγμένος ἀπ' τὸ Κ. Κ. πρὸ πολλῶν χρόνων. Στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο τραβήχτηκε στὰ ἐθνικο-
σοσιαλιστικὰ δίχτυα ὁ περίεργος αὐτὸς Ὁλλανδὸς ἀνακατεῦνται ὀνόματα χιλιερικῶν ἀρχηγίσκων
καὶ ὑπαρχηγίσκων, γνωστῶν γιὰ τὰ ἰδιόρρυθμά τους γούστα.

Ἡ πολὺκροτη ἀντι-δίκη πὺ γίνηκε στὴ Λόντρα (ἀρχὲς τοῦ Σεπτεμβρίου) ἔκανε ὥστε ν' ἀ-
ποχτήσουν ἀδιάσειστη ἐπισημότητα τὰ στοιχεῖα πὺ συγκεντρώθηκαν καὶ πὺ κυκλοφοροῦσαν ἀ-
μέσως ἀπὸ τὴν ἐπομένη τοῦ ἀδικήματος ἔτσι ἡ ἐπιτροπὴ πὺ ἔκρινε τὰ ντοκουμέντα καὶ τὶς μαρ-
τυρίες πὺ τῆς παρουσιάστηκαν βεβαίωσε μὲ τὸ κύρος πὺ τῆς δίνουν τὰ ὀνόματα τῶν μελῶν τῆς,
ὀνόματα διακόμων νομομαθῶν τοῦ κόσμου, τ' ἀκόλουθα δεσμεμένα—πὺ καθένα τους εἶνε καὶ μιὰ
τροκουριά ἐναντίον τοῦ φασιστικοῦ φέμματος.

Α) πὺς ὁ Βὰν ντέρ Λοῦμπε ἔχει μόνον δὲ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ κομμουνιστὴς, μὰ τὸνναν-
τίον ὄργανο ἐκείνων πὺχοῦν συμφέρον νὰ συκοφαντήσουν τὸ Κ. Κ. Β) πὺς οἱ συγκατηγορούμενοι
τοῦ Ὁλλανδοῦ εἶνε ἀπολύτως ἀθῶοι. Γ) πὺς γιὰ τὸ κινδάλημα τῶν ὕλων πὺ χρησιμοφεσαν στὸν
ἐμπρησμὸ, τὴν εἴσοδο στὰ κρυφὰ καὶ ἰδίως τὴν ἐξαφάνιση τῶν ἐμπρηστῶν ἦταν ἀπαραίτητη ἡ
χρησιμοποίηση τῆς ὑπόγειας στοᾶς μὲ τὴν ὁποῖα συγκοινωνεῖ τὸ Ράιχσταχ μὲ τὸ μέγαρο τοῦ προέ-
δρου του (δηλαδὴ τοῦ Γκαϊτριγκ).

Τὰ συμπεράσματα ἔρχεται μόνον του, στυγνὸ, ἀμείλιχτο: τὸν ἐμπρησμὸ τὸν ὀργάνωσαν οἱ
φασίστες, γιὰ τοὺς λόγους πὺ ἀναφέραμε παραπάνω. Ὁ Γκαϊτριγκ γίνεται ἔτσι προσωπικὰ ὑπο-
πιτος. Πλάι στὸ ψέμμα καὶ τὴ συκοφαντία, ἰδοῦ, τὸ ἐγκλημα μὲς στὰ δπλα καὶ τὸ «ἠθικὸ περιε-
χόμενο» τοῦ φασισμοῦ. Λίγα λεπτά μετὰ τὴν ἐκκρηξὴ τῆς πυρκαγιᾶς, ὁ Χίτλερ δήλωσε: «Ἀπὸ
σήμερα ἀρχινᾶ μιὰ νέα ἐποχὴ γιὰ τὴ Γερμανία». Ὁ ἐθνικὸς ἀναγεννήσεως!

Η ΑΥΤΟΑΝΑΙΡΟΥΜΕΝΗ

Συμπαθὴς καὶ κευχαριτωμένη ἡ «Ἰδέα» ὅταν παριστάνει τὴ μισοκακόμοιρη μαργιόλα. Στὸ
τελευταῖο τῆς φύλλο π. χ. ρωτᾶει ἐκπληκτικὴ καὶ λαβαίνει τὸν κόπο ν' ἀπαντήσει ἡ ἴδια στὰ ρω-
τήματά της: «Ποῖος ἀντέκρουσε σοβαρὰ τὶς μελέτες τοῦ κ. Σπύρου Μελά; τὶς φιλοσοφικὲς ἐργα-
σίες τοῦ κ. Οἰκονομίδη; τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ κ. Γεώργου Θεοδοκᾶ; Κανεὶς!» Τώρα, γιὰ ὅσους
παρακολοῦθοῦν τὰ πράγματα, εἶνε γνωστότατο πὺς δὲν ἔμεινε οὔτε μιὰ γραμμὴ τῆς συμπαθέστατης
«Ἰδέας» μὲ κάποιο ἐνδιαφέρον, πὺ νὰ μὴν ἀναιρέθηκε γράμμα πρὸς γράμμα. Μὰ δὲ βλάπτει
ποτέ γιὰ μιὰ νεαρὰ ὑπαρξὴ νὰ κάνει λίγο τὴ μαργιόλα.

Ἄλλωστε ἡ «Ἰδέα» κρατᾶει γιὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς τὸ δικαίωμα νὰ κρίνει ποιὲς ἀπὸ τὶς
ἀναίρεσεις πὺ τῆς ἐγίναν εἶνε... σοβαρὲς! Ἀλλὰ κι' ἂν δεχτοῦμε πὺς ὅλα εἶνε ὅπως ἡ ἴδια τὰ
λέει, πὺς εἶνε δυνατό νὰ ἐσχάσουμε, ἑμεῖς οἱ παροικοῦντες εἰς Ἰερουσαλήμ, τὴ μοναδικὴ ἀναί-

ρση του βασικού της προγράμματος που έκανε λίγους μήνες αργότερα — με τη βοήθεια του Θεού, για να μη το ξεχνάμε — ο ίδιος ο θαυμάσιος διευθυντής της, χαρακτηρίζοντάς την στο «'Ελεύθερο Βήμα», αυτή που ζητούσε βαθιές κοινωνικές μεταβολές, ως το μόνο... καθεστωτικό περιοδικό του τόπου μας!

Τι χρειάζονται οι άλλες αναιρέσεις, άμα η «'Ιδέα» διαθέτει τό... διευθυντή της! Σ' ένα μόνον έχει δίκιο η «'Ιδέα». "Ότι πραγματικά δε βρέθηκε κανείς ν' αναιρέσει τα φιλοσοφικά δοκίμια του κ. Οικονομίδη. Μά πρέπει όμως να βρεθεί και κανείς που νάχει πρώτα το κουράγιο να... τα διαβάσει!

ΛΟΓΙΑ ΜΕΓΑΛΩΝ ΑΝΔΡΩΝ

Ο συνάδελφος κ. Πέτρος Χάρης δημοσιεύει στα «'Αθηναϊκά Νέα» μια σειρά συνεντεύξεις που αποσκοπούν να ερευνηθεί ποιά είναι η ωραιότερη λέξη της γλώσσας μας. «Δέν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις, λέει στο προοίμιό του ο κ. Χάρης, που η λέξη κλείνει στα λίγα φωνήεντα και στα σύμφωνα της τόν άνθρωπο που την εδιάλεξε—τόν χαρακτήρα του, τα όνειρά του, τις παροίσεις του».

Απ' αυτές τις αποκαλυπτικές απαντήσεις αξίζει ν' αναδημοσιευθούν μερικές. Αποπνέουν ένα χιούμορ σπάνιο στην εποχή μας.

—«'Ελευθερία, άπαντά δ... κ. Σπύρος Μελάς, *ελευθερία*, ξαναλέει, *ελευθερία*, ξαναφωνάζει, είναι η λέξη που μου άρσει περισσότερο σ' όλες τις γλώσσες του κόσμου».

Ο κ. Κωστής Παλαμάς άπαντά: *Δημοτικισμός*... για να άρθουν οι παρεξηγήσεις. Ο κ. Σ. Σκίπης, με τη γνώση του μετριοφροσύνη, άπαντά: *Απέθαντος*, «είναι η λέξη που την έδωσα σ' ένα από τα καλλίτερα βιβλία μου».

Ο διαθολόγος κ. Σεφριάδης άπαντά: *Ευαγγέλιον και ο θεολόγος κ. Λούδαρης: Τέχνη* «άλλά με όλο της το περιεχόμενο».

Ο κ. Σοφούλης... *άρετή*, η *φιλομμία*.

Ο άρχαιολόγος κ. Άρβανιτόπουλος άπαντά: *Κωμωδία* (Είς όλα τα πράγματα του κόσμου βλέπω να παίζεται κωμωδία. Παράδειγμα ο γιακάς μας τόν όποϊον άν και αντιπρακτικώτατον και άνθυγιεινώτατον δέν δυνάμεθα να άποτινάξωμεν).

Και ο κ. Συναδινός... *οκ*...

ΔΗΛΩΣΗ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ "ΝΕΟΥΣ ΠΡΩΤΟΠΟΡΟΥΣ,"

Άν ως σήμερα δέν άσχοληθήκαμε με τους «'Νέους Πρωτοπόρους» αυτό τό κάναμε γιατί νομίζουμε πως ο άμεσος κίνδυνος κι' ο έχθρός αυτή την εποχή βρίσκεται προς τα δεξιά. Δέν είναι όμως καθόλου, χωρίς ενδιαφέρον ή θεώρηση και ή έρευνα «*της παιδικής άρώστιας*» που μαστίζει το κομμουνιστικό κίνημα, τα πρόσωπα, τό κόμμα και τα περιοδικά του, ειδικά στην Ελλάδα. Ένα έκδηλο σημάδι είναι και ή πρόκληση που μάς κάνουν και ή «άκαταλαβήσιμη» γλώσσα που μεταχειρίζονται τελευταία για μάς, καθώς και ή προσοικειωμένη επιχειρηματολογία τους που διαστρεβλώνει συστηματικά τό πνεύμα και τό γράμμα των περισσότερων άρθρων μας.

Τί θέλουν να μάς αποδείξουν οι «'Νέοι Πρωτοπόροι»; "Ότι δέν είμαστε κομμουνιστές; Αυτό τό είπαμε μόνοι μας, ότι ούδέποτε είχαμε σχέση με τους Έλληνες κομμουνιστές, με τη νοστροπία τους και την ταχτική τους. Θέλουν να μάς πούν ότι δέν είμαστε ούτε μαρξιστές κατά τόν τρόπο τους; Κι' αυτό δεκτό. Είναι γεγονός ότι δε βγήκαμε από την άκαδημία τους και άπ' τό περίφημο «πατάρι» άπ' όπου προέρχονται πολλοί άπ' αυτούς και... ο κ. Μελάς.

Άλλά να μάς λέν οι χριστιανοί ότι κάνουμε συνειδητό φασισμό! αυτό είναι γνήσια έλληνοκομμουνιστική τακτική. Άς άφήσουμε τα ύποπτα ύπονοούμενα. Οι «'Νέοι Πρωτοπόροι» τό ξέρουν πολύ καλά ότι «'Σήμερα» δέν άνήκει σε κανένα κόμμα και ότι δέν υπάρχει οργανισμός ή ομάδα συμπερόντων ή πρόσωπο με τα όποια να έχουμε οποιαδήποτε, έστω κι' από μακριά, ύποπτη σχέση. Είμαστε βέβαιοι ότι αυτό οι «'Νέοι Πρωτοπόροι» τό ξέρουν πολύ καλά, κι' αυτό θά ήταν άρκετό (άν είχαν λίγο μυαλό) να μάς κάνει σεβαστούς ως άριστούς μαχητές. Τελευταία όμως οι «'Νέοι Πρωτοπόροι» παραχώρησαν τις σελλίδες τους σε φλύαρη συμπαθητική κυριούλα που λέει ότι της κατέβει.

Δέν είναι δυνατό ν' άρνηθούμε έμεις μια χριστική άπάνω στ' άρθρα μας' κάθε άλλο. Αυτό που δέν έχουμε τη διάθεση ν' άνεχθούμε είναι ο τόνος, ή γλώσσα και τα ύπονοούμενα των «'Νέων Πρωτοπόρων». Δέν έννοούμε να γίνουμε κι' έμεις μια εύκαιρία για την «πολιτική τους» δημοκοπία. Τό ξαναλέμε: νομίζουμε ότι ο έχθρός είναι προς τα δεξιά και ότι προς τα έκεί πρέπει να

στρέψουμε την προσοχή μας. Δέν πρέπει όμως οι «'Νέοι Πρωτοπόροι» να νομίζουν ότι μπορούν να στηρίζονται πάντα σ' αυτή τη διάθεσή μας για να μάς βρίζουν έλεύθερα.

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

Δ. Λαμπίκη.—'Ο 'Ελληνισμός της Ν. 'Ιταλίας.—'Αθήναι 1933.

Τά έννηά έλληνόφωνα χωριά της Grecia Salentina είναι μια εύχάριστη έκπληξη για τόν Έλληνα επισκέπτη της Νοτιοανατολικής κάτω 'Ιταλίας. Τά λέμε έλληνόφωνα, μά φυσικά, αυτό δε θά πει πως μιλούν όπως έμεις σήμερα. Απομεινάρια παλιών εποχών, που οι ομαδικές μετακινήσεις και οι αναγκαστικές εγκαταστάσεις σε ξένο μέρος, ήταν συχνότερες παρά σήμερα, δέχτηκαν την επίδραση του 'Ιταλικού περιβάλλοντος. Πολλοί άπ' αυτούς τους μεταφυτευμένους Γραικούς ή έλληνόφωνους Άλδανούς του 15ου αιώνα άφομοιώθηκαν πειά. 'Όστόσο στα έθιμα, στον τρόπο της ζωής και στη γλώσσα έννηά δλόκληρων χωριών διακρίνονται καταφάνερα τά σημάδια της παλιής τους καταγωγής. Δέν είναι μια πολιτική μειονότητα προστατευμένη από συνθήκες και νόμους. Οί καλοί αυτοί ιταλοί πολίτες, κρατούν την άνάμνηση της έλληνικής τους καταγωγής και άποτελούν μια φυσική μειονότητα που μάς δείχνει πόσο άντιστέκονται στην τέλεια άφομοίωσή τους μερικά φυλετικά—ας τά πούμε—στοιχεία, όταν δέν έπεμβαίνει ή βίαιη προπαγάνδα—χωρίς, όμως, όσο κι' άν επιδιώνονται, να είναι άρκετά να δημιουργήσουν συνείδηση κυριαρχική. Γιατί οι άγαθοί αυτοί έλληνόφωνοι είναι γνήσιοι—κατά συνείδηση—'Ιταλοί, όπως οι άλλανόφωνοι της Χασίας και του Καπαντρίτι, είναι Έλληνες.

Στη ζωή του μεταφυτευμένου αυτού έλληνισμού μάς μπάζει τό καινούριο βιβλίο του κ. Δημ. Λαμπίκη—ένα βιβλίο που το εξαιρετικό χάρισμα, ότι σοφ' μιλάει για χίλια—δυό ειδικά πράγματα με τρόπο τόσο εύχάριστον, ώστε ποτέ να μη σε κουράζει και ποτέ να μη σοφ' θυμίζει ότι προχώρησε ήδη, χωρίς να τό νοιώσεις, στο άνασκάλεμα επιστημονικών ζητημάτων που, κακά διατυπωμένα, μπορούν να κουράσουν και... δασκάλους ακόμα! Πολύ σπουδαίο πράμα να ξέρεις να έκφράζεσαι άπλά. Κι' αυτό τό ξέρει πολύ καλά ο κ. Λαμπίκη, χαρίζοντάς μας έτσι ένα βιβλίο που, όχι μόνο πλέκεται γύρω από ένα έξαιρετα ενδιαφέρον θέμα, αλλά διαβάζεται κι' εύχάριστα από καινό μεγαλείτερο άπ' τόν στενό κύκλο των ειδικών, που δπωσδήποτε, καλά ή κακά, είναι ύποχρεωμένοι να διαβάσουν ένα βιβλίο.

Η επιθυμία του συγγραφέα ήταν να μάς δώσει μια πλείρα εικόνα της ζωής των ανθρώπων εκείνων με τά ήθη τους και τά έθιμά τους, την ιδιαιτερή, προπάντων, χαρακτηριστική έντύπωση που παρέχουν σάν σύνολο με τά μνημεία του σύμμικτου λόγου τους, όπου διατυπώνονται τά αίσθηματά τους. Χρειάστηκε να ζήσει μήνες μεταξύ των ανθρώπων αυτών, να τους γνωρίσει από κοντά, για να μπορέσει να τους περιγράψει και να συνθέσει την δλη εικόνα τους. Γιατί ο κ. Λαμπίκη μάς δίνει κυρίως ένα έργο περιγραφικό, αλλά μ' ένα οργανωμένο, δεμένο τρόπο που δείχνει πως ούτε ή κατάρτιση του έλειπε, ούτε τό ενδιαφέρον να κάνει ύπόθεσή του τό θέμα του. 'Ο συγγραφέας δέν πήγε στα χωριά του 'Οτράντο σάν έρευνητής επιστήμονας, μά σάν έρευνητής δημοσιογράφος, με συνείδηση όμως της σοβαρότητας της δουλειάς του και με γνώση. Φυσικά, υπάρχει διαφορά μεταξύ της μιας άφετηρίας και της άλλης. Τό βιβλίο που έχουμε μπροστά μας, έξαντλεί, μπορούμε να πούμε, τό περιγραφικό μέρος κατά τρόπον ικανοποιητικόν. Άκόμα συγκομίζει ύλικό που έχει μεγάλο ενδιαφέρον. Άλλά δέν ήταν σκοπός του να δώσει την ύπεύθυνη κι' έξακριβωμένη αίτιολογία των ζητημάτων που παρουσιάζει ο έλληνισμός της κάτω 'Ιταλίας. 'Ο λόγιος έρασιτέχνης μάς έδωσε μια γνήσιαν εύχαρίστηση και πρό πάντων μάς έγένηνος τό ενδιαφέρον για τό θέμα, που άλλοι έπραπε να έχουν περισσότερα προσέξει και πεισδ ύπεύθυνα διαπραγματευθεί. 'Όταν μάλιστα συλλογιστούμε πόση νύστα πιάνει, την επιστήμη μας, όταν πρόκειται για τέτοιες ζωντανές έρευνες, πρέπει να είμαστε πολύ ύποχρεωμένοι στους έρασιτέχνες που πασχίζουν να μάς πληροφορήσουν με τόν καλλίτερο δυνατό τρόπο για τόσο ενδιαφέροντα πράματα.

«'Αρχαίτες παράγραφοι». Έκδότης τό Λογοτεχνικό Περιοδικό «'Εκίνημα». 'Αθήνα, 1933.

Ένα Περιοδικό «νέων» άποφάσισε να μάς μεταφέρει στον ίδιο δρόμο. Βρίσκει πως ή κακοδαιμονία μας οφείλεται στο ότι έχασαμε την έπαφή μας με τους αρχαίους και άναλαβαίνει να μάς ξανασυνδέσει μαζί τους παρέχοντάς μας μεταφρασμένα κομμάτια από ένα έργο του Πλάτωνα και του... Λουκιανού ζευγαρωτά. Τό βιβλιαράκι αυτό που μάς προσφέρει ή Sancta Simplicitas των αγαθών νέων, έκτός άπ' τη μετάφραση, έχει και φιλοσοφικό (!) εισαγωγικό άρθρο και πρόλογο του έκδότη, όλα μαζί γραμμένα σε γνήσια Άλαμπουρνεζική γλώσσα. Έχει, όμως, τό εύλογημένο αυτό βιβλιαράκι, και τόν τίτλο του, όπου ή δημοτική με την καθαρεύουσα, μέσα σε δυό λέξεις, γρονθοκοπούνται όπως ο 'Ισαΰ και ο 'Ιακώβ στην κοιλία της Ρεβέκας—πως θάλεγε ο Ροδής.

Στόν πρόλογο, ο κ. Άϊβαλιώτης μάς πληροφορεί ότι «έχοντας ύποσχεθεί» τό «'Εκίνημα» να κάνει πράματα και θάματα στον τόπο μας, άποφασίζει να μάς πυροβολήσει με τις μεταφράσεις αυτές, γιατί νομίζετε; Άκουσον! Άκουσον! «'Η πρατίμησή μας να παρουσιάσουμε παρόμοια μεταφραστική έργασία, πηγάζει από την επιτακτική ανάγκη να γνωριστούν οι αρχαίοι

... στο πρωτότυπό τους / κι' όχι από την *μυξοπάρθενη* φιλολογία των ξένων που στάθηκαν πάντα πιστοί αντιγραφείς των αρχαίων!

Άς πηδήσουμε τή φιλοσοφική εισαγωγή, που μάς πληροφορεί ότι ο Ihsen και ένα σωρό άλλοι έβουτηξαν τις «ύπαρχτες τους ιδέες» απ' τους αρχαίους και άς δόσουμε «έν είδει απογεύματος», όπως θάλεγε και πάλιν ο Ροτζης, λίγες άράδες από τή σπαρταριστή μετάφραση που θά μάς φέρει σέ άμεση επαφή... με τό *πρωτότυπο* των αρχαίων. Κουράγιο! «Κι' όμως άλλοι... δέν τούς έμποδίζουν διόλου τά κάμποσά τους χρόνια...» Και τούτο: «Μήπως επέστρεψε τό πλοίο από τή Δήλο, του οποίου πρέπει με τόν έρχομό *κατόπιν* νά πεθάνω:» — άρκει. Ύπάρχουν, έέβαια, νέοι με χαριτωμένες άδεισιότητες, άγνοιες και υπερβολές. Ύπάρχουν όμως και όρια. Και όταν κανείς θρίσκειται μπροστά σέ άγράμματα παληόπαιδα που με άπειρη θρασύτητα θέλουν νά μάς κάνουν τό δάσκαλο, είνε υποχρεωμένος νά τούς τραβήξει λίγο τ' αútái για νά μη ξαναδγάλουν... τά μάτια των αρχαίων.

Γ. Μ.

Η ΠΗΓΗ ΤΗΣ "ΑΚΡΙΒΗΣ ΦΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ."

Τά τελευταία «Φιλολογικά Νέα» του Παρισιού, άσχολούμενα με τόν Λευκάδιο Χέρν, άναφέρουν και τό άκόλουθο ανέκδοτο.

Ο πατέρας του Λευκάδιου, Κάρολος Χέρν, ήταν μέσ στα άγγλικά ναυτικά άγγίματα κατοχής των Ιονίων Νήσων. Έκει γνώρισε μία νέα κοπέλλα, τήν άγάπησε και τήν παντρεύτηκε. Λίγα χρόνια άργότερα, ο κόμης Γκομπινώ, διαμένοντας κι' αútός στα νησιά, άκουσε νά διηγούνται αútό τό ειδύλλιο που του ένέπνευσε τήν πιό συγκινητική νουθέλλα του τήν «Ακριβή Φραγκοπούλου». Μόνο που ο συγγραφέας μετέφερε τόν τόπο τής Ιστορίας από τή Λευκάδα στη Νάξο και τή Σαντορίνη. Ο τόμος διηγημάτων που δημοσίεψε ο Γκομπινώ τήν «Ακριβή», περιείχε κ' ένα άλλο, τό «Κόκκινο Μαντίλι», που ξετυλίγεται στην Κεφαλληνία, τό νησί τό πιό κοντινό στη Λευκάδα.

ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΙ

Ένας πολιτικός που ως τό χθές είχε τήν υπεύθυνη καθοδήγηση τής εξωτερικής μας πολιτικής, ο κ. Ανδρέας Μιχαλακόπουλος, έπειτα από πολύμηνο σάφρονα σιωπή, έκρινε πώς έφτασε ή ώρα νά δημιουργήσει κι' αútός λίγο θόρυβο γύρω απ' τό όνομά του που κινδύνευε νά λησμονηθεί. Κι' ακολουθώντας τό παράδειγμα άλλων μεγάλων πνευματικών όδηγών που έμπιστευόνται σ' έπιστολές τις πολύτιμες υποθήκες τους πρós τούς λαούς, έγραψε και αútός έπιστολήν πρós Σακελλαρόπουλον, μεστήν ύψηλών έννοιών αλλά και γουστόζικης περιαυτολογίας.

Τά όσα γράφει για νά τονώσει τή μνήμη των άπιστων έκλογών του, ή νοσταλγική αναπόληση τής εφήμερης πρωθυπουργίας του και μερικά παρόμοια, γραμμένα στο στυλ κακής έπαρχιώτικης εφημερίδας—«πρώτοι ήμεεις έκρούσαμεν τόν κίνδυνον» ή «ένθυμείται ο άναγνώστης ότι άγκαίρως προσέδομεν» κ.λ.π.— δέν πρόκειται νά μάς άπασχολήσουν. Πολιτικός είνε, έκλογές όσφραίνεται, τή δουλειά του κάνει.

Έκείνο που άξίζει ιδιαίτερα νά σημειωθεί είνε ότι μέσα στις κρίσιμες ζυμώσεις που πάνε νά διαμορφώσουν μία καινούργια πολιτική κατάσταση στην Εύρώπη και στα Βαλκάνια, ο κ. Μιχαλακόπουλος δέ βλέπει για τήν Έλλάδα άλλη λύση έξών από τήν αύξηση των έξοπλισμών της.

Ο κ. Μιχαλακόπουλος δέν είνε από τούς μωρούς εκείνους πολιτικούς που βουκαλίζονται με τήν ούτοπία τής συνεργασίας των λαών. Ο μετρνήχιος ρεαλισμός του δέν ξεγελιέται με τέτοια άερολογήματα. Τόν καιρό που κρατούσε τό χαρτοφυλάκιο των Έξωτερικών έκανε ό,τι περνούσε απ' τό χέρι του για νά καθυστερήσει ή έλληνοτουρκική προσέγγιση—πράγμα που δέν τόν έμπόδιζε, όταν ή συνεννόηση έγινε αναπόφευκτη, νά προβάλλει κι' αútός για πρωτοπαλλήκαρο τής έλληνοτουρκικής φιλίας. Τή βαλκανική κίνηση τήν άγνόησε και σχεδόν τήν περιφρόνησε. Τούς Σέρβους τούς κράτησε πάντα σέ άπόσταση, ένω απ' τήν άλλη μεριά έρωτοτροπούσε με τή Ρώμη σέ κάθε του ταξείδι. Τούς Βουλγάρους δέν έφησε εύκαιρία νά περάσει χωρίς νά τούς θυμήσει πώς ήσαν οι νικημένοι.

Δέν είνε λοιπόν έκπληκτικό που ο κ. Μιχαλακόπουλος συνιστά τήν αύξηση των έξοπλισμών. Τό καταπληκτικότερο και θλιβερότερο είνε ότι όλα τά σχόλια που προκάλεσε ή έπιστολή του στις άστικές εφημερίδες περιστρεφόταν αποκλειστικά στα έξής δύο σημεία: α) αν οι έξοπλισμοί μας είνε πραγματικά τόσο άνεπαρκείς όσο τό βεβαιώνει ο κ. Μιχαλακόπουλος και β) αν γι' αútή τήν τήν άνεπάρκεια φταίν οι λαϊκοί ή οι φιλελεύθεροι! Και κανείς απ' όσους μαυρίζουν τις άπέραντες στήλες του έλληνικού τύπου, κανείς δέν τόλμησε νά διερωτηθεί μήπως, εκτός από τούς

έξοπλισμούς, εκτός απ' τό si vis pacem para bellum, που με τόση έπικαιρότητα και με τόσο τάκτ άνέφερε ο κ. Μεταξάς στη Βουλή, μέσ' στην ώρα που συζητούσε τις άποφάσεις των Βαλκανικών διασκέψεων, μήπως τυχόν ύπάρχει και ο λεγόμενος ίσοις όρμος τής καμήλας, ή συνεννόηση με τούς γείτονες, ή άποκήρυξη του πολέμου, ή τίμια πρόθεση νά επιδοθούμε τέλοσπάντων όριστικά σέ έργα ειρήνης και πολιτισμού.

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΑΣΤΕΡΕΣ ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΟΥΝ...

Σφραγισμένη με τή «βούλα» των τριών λαμπρών άστέρων τής «Έστίας» παρουσιάστηκε, δώ και λίγες μέρες, στις στήλες της μία δέθεν κριτική του βιβλίου του φίλου μας Παύλου Γκίκα «Έλεγχος του Άστικού Ίθαλισμού». Κριτική, βέβαια, τό άρθρο αútό δέν είνε γιατί δέν συζητεί, δέν άνασκειάζει, δέν έρευνά τίποτα—ούτε συμφωνεί, φυσικά σέ τίποτα. Εί'νε όμως τό άρθρο αútό άποκαλυπτικώτατο για τή νοοτροπία των ανθρώπων που ποζάρουν ότι είνε οι πνευματικοί εκπρόσωποι του άστισμού και... των αιώνιων ήθικών και πνευματικών αξιών του.

Από τό άρθρο αútό πληροφορούμαστε καθαρά πιά, ότι οι άστοι άναλαβαίνουν ένα συνειδητόν άγώνα για τή συντήρηση τής θέσης τους που κατέχουν κι' ότι για τόν άγώνα αútόν θά έπιστρατεύσουν, εκτός απ' τήν υλική δύναμη και όλα εκείνα τά πνευματικά δημιουργήματα που χρησίμεψαν πάντα για τό μορφίνισμα των μαζών και που ή άποτελεσματικότητά τους είνε άναγνωρισμένη πια. Τό μεγάλο ζήτημα είνε νά διατηρηθεί ή άστική τάξη που κατέχει τ' άγαθά, στη θέση της. Γι' αútό, και μόνο γι' αútό, πρέπει νά επαναφέρουν τόν ίθαλισμό στο θρόνο του, γι' αútό πρέπει τό μικροσκοπιο ν' ανακαλύψει τό θεό, γι' αútό πρέπει νά θριαμβεύσουν οι «αίώνιες ιδέες», οι «αίώνιες ήθικές άρχές», ή θρησκεία, ή οικογένεια, ή ιδιοκτησία και ή... καθαρεύουσα!

Και προχωρούμε ακόμα πιό πολύ. Η έννοια μιός ανθρώπιτητας πιό πλατιά απ' τά στενά εθνικά όνόρα που χωρίζουν τούς ανθρώπους, ο διεθνισμός, μία έννοια τήν όποία εκήρυξε ο Χριστός, ο ιδρυτής τής «αίώνιας θρησκείας» που εκμεταλλεύονται—αútή πρέπει νά χτυπηθεί! πρέπει νά γυρίσουμε και νά κλειστούμε στα εθνικά μας όνόρα, γιατί μόνο μέσα σ' αútά έχουν κυκλοφορήσει οι αιώνιες άρχές τους και γιατί ο μαχόμενος άστισμός έφέρει καλά ότι μόνον άμα καλλισργεί τό αντίπαλο δέος ένός άλλου, έχθρικού ένθους, τότε μπορεί εύκολότερα νά κρατάει κάτω απ' τήν έπιβολή του τή δυναστευόμενη μάζα.

Αλλά μία που κατέβασαν τή μάσκα τους πιά οι συνειδητοί φασίστες, προχωρούν με έτοιμωτη άναίσχυντία και πειό πέρα. Μήν ελπετε άφελεις, μάς λένε! Μή πιστεύετε πως ή τάξη που κατέχει σήμερα και που δέ θέλει νά χάσει τή θέση της, ενδιαφέρεται αν είνε ή ιστορική άστική τάξη που πηγάζει απ' τή Γαλλική Έπανάσταση και ότι έχει υποχρέωση νά είνε φορέας και φρουρός των ιδανικών εκείνης! «Η διακήρυξη τής Γαλλικής Έπανάστασης άποτελεί ένα έπαισόδιον μόνον, έπαισόδιον μάλιστα υποκείμενον εις παντός είδους κριτικήν». Η διακήρυξη, αίφνης, των δικαιωμάτων του ατόμου και τής έλευθερίας τής σκέψης, δέν άντέχει σήμερα πια στην κριτική τής άρχουσας τάξης φαίνεται σαν έπιζήμιος και επικίνδυνος άναχρονισμός. Ένώ ή νέα έπιστήμη, ή ήθική και τό μικροσκοπιο, δέχονται ότι δέν μπορεί νά ύπάρχει έλευθερία του ατόμου ή οικονομική ίσότητα, αφού δέν ύπάρχει καν άτομο παρά μόνον ή... θέληση του θεού και του Κράτους.

Η άστική τάξη (διάβαζε πιά ή άρχουσα τάξη στη φασιστική της μορφή) θέλει νά βρει μία κύρωση των καινούριων ιδανικών της και μία εύγενική καταγωγή, πρós τά πίσω. Και δέ δυσκολεύεται καθόλου σ' αútό. «Τά άληθινά άστικά ιδανικά είνε άπείρως παλαιότερα από τή Γαλλική Έπανάσταση (!) και χρονολογούνται από... χιλιετηρίδων διότι πηγάζουν από τήν άναλλοίωτον ανθρωπινήν ψυχήν!» Έμεις δέν έχουμε καμιάν αντίρρηση σ' αútά. Τά άληθινά ιδανικά κάθε άρχουσας τάξης και κάθε φασισμού άνατρέχουν χιλιετηρίδες πίσω, ως τήν εποχή τής ανθρωποφαγίας ανθρώπου από άνθρωπο με τό δικαιο του ισχυρότερου. Αútά είνε τά *πραγματικά* ιδανικά κάθε άρχουσας τάξης που θέλει νά συντηρηθεί στην άρχή με τό φασισμό.

Τό άστέιον όμως είνε που ή «Έστία» καμώνεται πως δέν τάχει μόνο με τούς... άνατροπείς, αλλά και με τήν κεφαλαιοκρατία! Κι' αútής θά τής δείξει ο νεοελληνικός φασισμός, όπως δά τής έδειξε και ο Χίτλερ και ο Μουσολίνι. Αλλά αν θέλει ο νεοελληνικός φασισμός νά γίνει πιστευτός από τις μάζες των δυστυχημένων, ίθού ή Ρόζος, ίθού και τό πήδημα. Άς αρχίσει νά βάζει πρώτα στη θέση της τήν κεφαλαιοκρατία, άς πετύχει μία δίκαιη κατανομή του πλούτου και μετς όρμιζόμαστε... στο μικροσκοπιο που ανακάλυψε τό θεό και στους τρεις λαμπρούς άστερες τής «Έστίας» ότι θά τόν άκολουθήσουμε, χτυπώντας τό στήθος μας από μεταμέλεια, πιστοί και θερμοί... όπαδοί του! — Αγύρτες!

ΓΙΑΝΝΗΣ ΓΚΟΥΡΑΣ

ΚΑΤΑΛΑΒΑΙΝΟΥΜΕ . . .

Αυτό ήταν. Μάθαμε, επιτέλους, τὸ μυστικὸ. Μᾶς τὸ ἀποκαλύπτουν — ποιοὶ ἄλλοι ; — οἱ τῆμοι καὶ ἄσπιλοι ἰθρολόγοι τῆς «Ἰδέας». Δοιπόν : «πρώτη καὶ βασικὴ ἀποστολὴ τοῦ ἀληθινοῦ διανοουμένου εἶναι νὰ καταλαβαίνει». Ἄμ, τί παίζουμε ; Νὰ καταλαβαίνεις τὸ βενιζελισμό, τὴ δημοκρατία, τὸ λιμπεραλισμὸ, τὴν σοσιαλ-δημοκρατία, τὸν ἄστυισμό, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸν ἀντι-αστυισμό καὶ τὸν ἀντικομμουνισμό καὶ τὸν πολυμερομυχοετιτισμό. Νὰ καταλαβαίνεις χωρὶς νὰ σὲ καταλαβαίνουν τί καταλαβαίνεις. Καὶ ἔπειτα ; Ἐπειτα νὰ ἐγάζεις τὴν «Ἰδέα» καὶ νὰ λες τί κατὰλαβες.

Οἱ καλοὶ ἄνθρωποι ! Τόσον καιρὸ νὰ μὴ μᾶς λένα τὸ μυστικὸ τους, νὰ τοὺς καταλάβουμε — ἐπιτέλους — καὶ μεῖς ! . .

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

Κ. Ἐμμανουήλ : Ὁμιλεῖ ὁ Νάρκισσος καὶ τέσσερα ἄλλα ποιήματα τοῦ Paul Valéry. Ἔκδ. Κύκλου, σ. 16. — **Μπάμπη Β. Ἀλιβιζάντου :** Αἱ Κοινωνικαὶ Ἀσφαλίσεις, τὸ Κράτος καὶ ἡ Γεωργία. Ἔκδ. Λαμπροπούλου, σελ. 56. — **Γιώργου Μουρέλου :** Στοχασμοί, Φαντασίες, Αἰσθήσεις, ποιήματα. Ἔκδ. Βαρβαρέσου, σελ. 56.

Ἀρχαῖες παράγραφοι, Μεταφραστικὴ ἐργασία Λύρου Φαντάζη, μὲ πρόλογο Μ. Χαννοῦση. σελ. 72, ἀρχ. 20 Ἔκδ. περιοδικοῦ «Ἐκίνημα».

Περιοδικά : **Προσοπικὴ Ἠχώ,** ὄργανο τῶν προσκόπων τῆς Αἰγύπτου, — **Ρυθμός,** λογοτεχνικὰ τεύχη. Πειραιᾶς. — **Νέοι Πρωτοπόροι,** μηνιαῖο τεύχος τῶν πρωτοπόρων τῆς Ἑλλάδος. **Νέα Ἐπιθεώρηση,** δευτέρου κριτικῆς καὶ πληροφοριῶν. (Ἔκδ. Γκαβόστη). — **Ἡ Θυμὴ,** διμηνιαῖο, μὲ ἔργα τοῦ Ν. Ποριώτη. — **Ανθρωπός,** μηνιαῖο φιλολογικόν. — **Ὁ φίλος τῶν ζώων,** μηνιαῖο ὄργανο τῆς ἐταιρείας προστασίας τῶν ζώων. — **Ἐπιθεώρησις Νοτίου Ἑλλάδος,** δεκαπενθήμερος. — **Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις,** μηνιαῖον περιοδικόν. — **Ἡ Συζήτηση,** δεκαπενθήμερη ἐκδοσὴ πολιτικῆ καὶ φιλολογικῆ.

ΔΙΟΡΘΩΣΗ

Στὸ περασμένον τεύχος — σημείωμα κ. Ἀνεγνωσταρᾶ — σελ. 255 στ. 26, νὰ διαβαστεῖ : «Βέβαια δὲν ὑπάρχουν πέρα πολλοὶ κοινοὶ ὄροι γιὰ τὴ σύγκριση, γιατί εἶναι ξεχωριστοὶ οἱ ὄροι τοῦ τραβᾶει ὁ καθένας» στὸ ἴδιον σημείωμα σελ. 256, στ. 32. ἀντὶ μετατοπισμῶς νὰ διαβαστεῖ «κατατοπισμός».

ΤΑΧΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ :

Π. Ν. ΚΑΡΑΒΙΑΣ, Ε. ΛΕΥΚΟΠΑΡΙΔΗΣ, ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΗΛΙΑΔΗΣ, ΦΑΝΗΣ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, ΚΩΣΤΑΣ ΟΥΡΑΝΗΣ, ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΓΚΑΛΟΣ, Τ. ΠΑΠΑΤΣΩΝΗΣ, ΚΛΕΩΝ ΠΑΡΑΣΧΟΣ

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ : Μόνον ἐτήσιες : Δρχ. 50. — Ἐπαρχίες 60. — Ἐξωτερικὸ ἓνα δολλᾶριο.

ΓΡΑΦΕΙΑ : Ὁδὸς Ἀμερικῆς 16α (Ἐκδόσεις «Φλάμμα») ΑΘΗΝΑ.

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ : Ε. Λευκοπαρίδης.